

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94 (439)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-14-2>

Держалюк М.С.

ТРІАНОНСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР – ДЖЕРЕЛО НЕСТАБІЛЬНОСТІ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ (ЧАСТИНА 3)

У статті мовиться про те, що Тріанонський мирний договір від 4 червня 1920 р. між країнами Антанти та Угорщиною за наслідками Першої світової війни виявився, як і усі інші шість договорів Версальської системи, переважно несправедливим. У насильницький спосіб територія Угорщини зменшилася на 2/3-х, чисельність населення скоротилася у 2,7 рази, третина угорського етносу перейшла до складу сусідніх держав.

Наголошується, що упродовж 1920-2020 рр. в Угорщині не було владних політичних сил різних спрямувань і течій, які визнавали б Тріанонський мирний договір справедливим. Водночас, правлячі політичні еліти сусідніх з Угорщиною держав вважали і вважають умови Тріанона справедливими. Такі протилежні оцінки наслідків Версалью породжували антагонізм, унеможлилювали досягнення компромісу між країнами Центрально-Східної Європи.

Звертається увага на те, що у часи домінування у Європі коаліції країн на чолі з Німеччиною Версальські мирні договори, зокрема й Тріанонський, були демонтовані, запроваджувався новий порядок, у якому активну роль відіграли опоненти Версалья – Німеччина, Італія, Японія, СРСР, Угорщина, Болгарія.

Зазначається, що переможці Другої світової війни відновили кордони країн-союзниць Німеччини у Європі, згідно з власними геополітичними інтересами, що на 70% відповідали кордонам, встановленим Антантою після Першої світової війни. Паризьким мирним договором від 10 лютого 1947 р. над Угорщиною було поновлено тріанонські кордони. СРСР, Велика Британія, Франція і США діяли з гегемоністських позицій, керувалися правом переможця і багато в чому нав'язали переможеним країнам дискредитовані умови Версальської системи, не зробили належних висновків і не вибудували міжнародні відносини на наблизених до справедливості принципах, а зберегли відповідними договорами ускладнені територіальні суперечності минулого.

Вказується, що загроза асиміляції і зникнення закордонних угорців – одна з головних причин активізації сучасної Угорщини. Заходи для подолання синдрому розчленованості угорської нації у Центрально-Східній Європі, що триває уже століття, дають незначні результати; темпи скорочення чисельності угорців у сусідніх державах упродовж останнього століття є найбільшими, тому Будапешт вважає, що немає часу для зволікання із запровадженням автономії для закордонних угорців, бо через наступні 25 років сама потреба в ній відпаде через їх зникнення.

Підкреслюється, що рівень забезпечення прав угорської меншини Закарпаття особливо позначається на взаєминах Угорщини з Україною. Оздоровлення відносин між Угорщиною та Україною має мінімальні шанси, оскільки позиції сторін щодо порядку застосування освітнього та мовного законів в Закарпатті не співпадають.

Враховуючи рішучу активність Угорщини та угорських закордонних спільнот у 2020 р. (століття підписання Тріанонського мирного договору 4 червня 1920 р.), зроблено висновки, що дана проблема не тільки не втратить актуальності, а й значно посилиться.

Ключові слова: *Тріанонський мирний договір, титульна нація і меншина, міжетнічні проблеми, закордонні угорці, подвійне громадянство, автономія, мова освіти меншин, роль державної мови.*

Українсько-угорські відносини та їх визначальні чинники

З попередніх матеріалів з'ясувалося, що активізація діяльності Угорщини у регіоні породжена об'єктивними факторами. Висвітлення історії розвитку відносин Угорщини та її сусідніх держав у минулому дозволило виявити не лише причини напружених взаємин між ними, а й те, чому вони у ХХ ст. склалися для Угорщини трагічно. Нинішня увага присвячена розкриттю становлення зв'язків Угорщини та України, що започаткувалися ще у ІХ ст. між Давньоруською державою та угорськими племенами, які з середини І тисячоліття боролися за своє місце у Європі, зуміли освоїти землі Паннонії, колишньої Римської провінції, сформувати власну державу і стати вічним сусідом України.

Формування державності та започаткування українсько-угорських відносин

Угорці належать до фінно-угорської групи племен, які походять з Південно-Східного Уралу. Їх лінгвістичними предками являлися ханти і манси сучасного Ханти-Мансійського національного округу РФ. Через похолодання основні групи фінно-угорських племен повільно рухалися на південні території, придатніші для проживання, багаті на пасовиська, тваринний світ, мисливство і рибальство. Просуваючись на захід, фінно-угорські племена у ІV тис. до н.е. розділилися на два напрямки: предки фіннів, карелів, естонців, удмуртів, мордвинів, чувашів, комі просувалися у північно-східну Європу; а друга частина цих племен – у південно-східну Європу. Менша частина фінно-угорської спільноти – ханти, манси, вогули, остяки – залишилися мешкати на прабатьківщині.

Праугорські племена тривалий період, упродовж І тис. до н.е., мешкали в районах середньої Волги – Башкирії, Волжської Булгарії, північного Прикаспію. Саме тут відбулося об'єднання вождів семи угорських племен у політичний союз, після чого прискорилося формування угорської народності із спільною назвою – мадари. Перебуваючи з початку І тисячоліття під впливом хазарів і болгарів, їхній кочівний спосіб життя доповнювався значними елементами землеробської культури. Мисливсько-рибальський спосіб життя поступово переростав у землеробсько-скотарський.

Писемні джерела, в яких би повідомлялося чи згадувалося про угорців до віднайдення ними Батьківщини у ІХ ст. н.е., цілковито відсутні. Наукою не встановлено походження термінів мадяр/мадьяр, мадер/мадьєр, маджар, венгри, угри, югри, білі угри, чорні угри, хуни, хунги, хунгари, хунгаруш, хунгвар. За однією з гіпотез усі ці назви походять від імен вождів провідних угорських племен. Тривалий час вважалося, що племена гуннів, очолювані

Аттілою, були предками мадярів. На думку авторитетного російського вченого археолога В.А. Могильникова у III-IV ст. на просторах Західного Сибіру, Середньої Азії та Поволжя з багатьох народностей сформувалася величезна Імперія Гуннів. У IV ст. конгломерат племен та військових груп цього утворення прискорено рухався на захід. У 375 р. гунни перейшли Волгу і підкорили племена, які мешкали на Приазов'ї та Причорномор'ї, серед них хазарів, скіфів, угорців, остготів, печенігів, половців. Найбільше у цій імперії було представників племен, які говорили староугорською мовою. Слід наголосити, що основна частина угорських племен (трудова маса, цивільно-сімейна їх складова) до початку V ст. вела напівосідлий спосіб життя і залишалася мешкати в районах Дону, Приазов'я та Північного Криму (Левадія), а наступні століття, до IX ст. – на причорноморській території між Дніпром та Дністром (Етелькьоз). А самі боєздатні угорські військові загони у складі Гуннської імперії постійно вдавалися до походів з метою захоплення здобичі, усунення небезпеки, вторгалися у володіння Римської та Візантійської імперій, у 377 р. захопили Тисянсько-Дунайську низовину, що входила до складу Римської імперії під назвою Дакія та Паннонія.

Після залишення римлянами цих провінцій у 433 р. гунни розширили свої володіння, до Карпатського басейну додалися окремі території Балкан та Центральної Європи. Поступово три великі регіони – Трансильванія, Алфьолд і Задунав'я, які вперше політично об'єдналися, ставали центром їхнього панування. Великий гуннський король Аттіла силою зброї і вогню нищив і руйнував усі захоплені німецькі, французькі, італійські князівства і держави. Найкровавішою була битва Аттіли в Каталонії проти римлян у 451 р., в якій з обох боків загинуло 180 тис. осіб. Здійснені успішні походи на Рим, а згодом і у Галлію, змусили римлян і германців визнати його право на володіння Паннонією. Але після раптової смерті Аттіли у 453 р. під час походу на Рим покорені германські народи повстали і знищили панування Імперії гуннів. Після остаточної поразки гуннів біля Константинополя у 70-і рр. V ст. їх панівна ера у Європі завершилася. Залишки гунно-угорських військ вимушено залишили Паннонію і повернулися на землі між Доном і Волгою, де мешкала основна частина їх етносів. Втративши свою військову силу, Імперія гуннів припинила існування, а ослаблені племена, що входили до її складу, вдалися до мирного співіснування з хазарським каганатом, тюрками-болгарами, скіфами, антами, печенігами і половцями.

Серед осколків зруйнованої Імперії гуннів лише угорські племена через століття змогли повторно зміцнити і стати рівень з іншими королівствами Європи. Відносини угорських племен з сусідами, зокрема й з Древнеруською державою, знову почали будуватися з позицій сили і зброї, притаманних тогочасному періоду. З одного боку, в середині I тисячоліття угорські роди об'єдналися за болгарським зразком у військові організації, виникли перші військові загони союзу угорських племен. Їхньою основною професією стало

несення військової служби, виготовлення зброї, обмундирування, бойового оснащення коней, удосконалення військової майстерності, які обороняли їх від набігів інших племен і були спрямовані на здійснення походів проти інших племен задля пограбування, захоплення рабів серед інших племен, які ставали робочою челяддю для угорської родової знаті. З другого боку, між сусідніми племенами постійно розвивалася торгівля, відбувався обмін передовим досвідом виробництва, харчування, пошиття одягу, ведення військової справи. Угорські племена запозичували кращі способи господарювання, цивілізацію епохи міді, бронзи, а потім і заліза від сусідніх іранських народностей, скіфських, остготських, хазарських, болгарських племен. Від іраномовних аланів угорці перейняли орне землеробство, великий плуг для глибокої оранки, який тягали потужні воли, забезпечив вищий рівень землеробської культури.

Кочівні племена постійно переміщувалися як з метою пошуку територій для кращого проживання, так і через загрозу їх поневолення чи витіснення більш сильнішими. Поява кожного кочівного етносу для осідлого населення і держави завжди таїла в собі значну небезпеку, породжувала напруження. Усі ці проблеми мали місце під час тривалого проживання угорських племен поруч з русичами та їх переміщення територією Русі на захід, як і інших дрейфуючих племен і народів. Сам кочівний спосіб життя багаточисельних племен, особливо у часи тривалих і постійних мандрів, унеможлилював стабільне забезпечення себе гужовим транспортом, плавними засобами, худобою, продуктами харчування, житлом, одягом, грошима. Доводилося постійно вчиняти збройні набіги на племена, які зустрічалися на їхньому шляху, або навпаки, захищатися від таких нападів від інших. Усе це здебільшого завершувалося обов'язковим пограбуванням, збройними сутичками, кровопролиттям, обкладанням переможених даниною і поборами, взяттям молодих людей, селян в якості заручників. Більшість кочівних та осідлих етносів, які під час таких протистоянь зазнавали нищівних поразок, втрачали можливості для відновлення і зміцнення власного державного утворення та збереження, розчинялися серед сильніших етносів. Угорським племенам цього вдалося уникнути, бо на шляху до своєї Батьківщини через середнє Поволжжя, Прикаспійські, Приазовські та Причорноморські степи вони постійно виявлялися згуртованішими і войовничішими за інших.

На думку більшості угорських вчених, угорці склали велику частку серед інших племен Імперії гуннів та Імперії аварів; а сучасні угорські секеї Трансільванії є нащадками аварів. Входження до складу Імперії гуннів та Імперії аварів, значна частка і воєнна сила угорських військових формувань у складі армії гуннів, а пізніше – аварів, стала вирішальним фактором у виживанні та збереженні цього етносу у Європі. Після занепаду обох імперій вожді угорських племен зуміли у самому кінці IX ст. заволодіти Паннонією і перетворити її на свою Батьківщину.

У візантійських, арабських та західноєвропейських джерелах гунни, авари і угорці, незважаючи на різні етнічні та мовні ознаки, сприймалися як одні і ті ж племена, бо їхній адміністративно-управлінський устрій, спосіб господарського життя, менталітет, військовий порядок, військова організація і спорядження, тактика ведення боїв були надзвичайно подібними між собою.

Віднайдення та освоєння угорцями Батьківщини на Тисянсько-Дунайській рівнині (у Паннонії) відбулося у три етапи. Перша хвиля приходу угорців із Приазовських та Причорноморських степів через південні і середні Карпати на ці землі відбулася у середині V ст. у складі Імперії гуннів на чолі з вождем Аттілою, який правив цією Імперією у 434-453 рр. Друга – угорці у складі Імперії аварів на чолі з її засновником, каганом Баяном повторно захопили і володіли цією провінцією у 562-602 рр.

Обидві спроби були неуспішними, Паннонію довелося залишити, втримати вдалося лише Трансильванію. Третя хвиля масового угорського переселення у Паннонію відбулася у 895-900 рр. на чолі з вождем Алмошем півднем Русі через нижні та верхні Карпати. У цьому результативному переселенні союзу семи угорських племен приймали участь половці й значна частина печенігів. Розбудова Угорської держави тривала упродовж X ст. за часів відомої династії Арпадів.

Слід зазначити, що від епохи віднайдення угорцями Батьківщини, формування Угорського королівства і до середини XIX ст. серед угорської політичної і наукової еліти, яка переймалася пошуком і осмисленням угорської ідентифікації, походженням угорської нації, генезою формування угорських племен, народностей і нації, історією розвитку угорської мови від її зародження до набуття сучасних форм, панували погляди, що угорці є безпосередніми спадкоємцями гуннів та аварів у Європі. Вважалося, що назва угорців *Hungari* сформувалася під впливом етноніма *Hunni* (гунни). Знаменитий угорський діяч XIX ст. Ференц Кьольчеї, автор написаного у 1823 р. Гімну Угорщини, в унісон з повідомленнями середньовічних угорських літописців, вважав гуннів і угорців одним тюркомовним азійським народом. У другому стопчику Угорського Гімну Ф. Кьольчеї сказано, що Бендегуз привів угорських предків на святі карпатські простори; завдяки йому рід Бендегузів отримав прекрасну вітчизну. Ці слова Гімну однаковою мірою стосуються як сина Бендегуза, короля гуннів Аттіли, так і майбутнього короля Угорщини Арпада – його нащадка, під час якого завершилося закріплення угорських племен на землях віднайденної Батьківщини [1, с. 8-9; 2 о. 384-385].

Після Угорської революції та визвольної війни угорського народу 1848-1849 рр. відбулися значні переоцінки походження угорської нації. Під час ґрунтового науково-лінгвістичного вивчення праугорської спільноти видатні науковці у другій половині XIX ст. довели неточність попередньої позиції про походження угорців від гуннів і визнали чинною концепцію про походження угорського народу від фінно-угорських племен. На основі археологічних

відкриттів, лінгвістичних досліджень старовинних писемних джерел ця гіпотеза у наступні часи отримала цілковите підтвердження. Було доведено, що прадавня угорська мова відноситься до фінно-угорської групи мов, зокрема походить від мови ханти-мансійських племен. Приналежність угорського етносу за мовними ознаками до фінно-угорської групи отримала у наступні десятиліття загальнонаукове визнання.

Водночас дослідникам вдалося з'ясувати, що угорські племена у першій половині I тисячоліття були покорені гуннами; відносини між ними стали настільки тісними, а вплив сильнішої гуннської сторони на угорську, як слабкішу, виявився визначальним у прискороному формуванні союзу угорських племен, що швидко завершилося виникненням єдиної угорської народності із значною питомою вагою менталітету і традицій значніших народностей Імперії гуннів. Окрім того, географічний, історичний і господарський фактори становлення і розвитку народностей у Західному Сибіру та Середньої Азії багато в чому співпадали. Величезна і сильна Імперія гуннів поглинала і підкоряла інші племена й народності, які траплялися на їхньому шляху до Європи. Твердження про те, що історичні, воєнні та інші зв'язки між угорськими та іншими племенами часів Імперії гуннів, які дрейфували на захід спільними південними шляхами, були дуже тісними, а взаємовпливи – закономірними, підтвердилися новими дослідженнями. Угорський археолог А. Вамбері зазначав «масову участь угорців в армії Аттіли». Спадщина гуннів виявилася для угорців значною і доленосною. Така імперія допомагала союзним племенам захищатися від ворогів, захоплювати землі, збирати данину з покорених. У етносів, які уміло цим користувалися, збільшувалися шанси на збереження і розвиток. Все нові й нові археологічні матеріали підтверджували висновки попередніх угорських фахівців, що у V-VI ст. гунни і угорці мали між собою тісні контакти, «угорці також є спадкоємцями гуннів». «Ми, угорці, – наголошують сучасні дослідники Ласло Морач та Борбола Обрушанські, – є нащадками стародавніх скіфів та гуннів. У нашій мові і традиціях ми дуже добре зберегли спадщину цих народів» [3].

Вісім провідних вчених Угорщини другої половини XX ст. (серед них Е. Нідерхаузер, П. Ханак) визнають, що десять оногурських племен та тюрків-болгар – представників Імперії гуннів після її розпаду були підкорені Хазарським каганатом, що «панівна верхівка угорців та дунайських болгар, які вийшли з оногурського племінного об'єднання, вела своє походження також від Аттіли, обидва народи були разом ще тоді, коли отримали собі правителів від королівської родини гуннів». Зіславшись на складність гунно-угорського питання, вони констатували: «правильним може бути припущення про те, що угорські племена якийсь час жили під пануванням гуннів» [1, с. 9].

На думку сучасних угорських фахівців, у стародавній історії Європи існувало три великі імперії, в яких значну роль відігравали угорські племена. Першою була Імперія гуннів у середині I тисячоліття, друга – Імперія аварів у

кінці VI ст. – початку IX ст., третя – Імперія угорців на чолі з династією Арпадів, що правила країною у X – напочатку XIV ст. і виявилася найбільш успішною в історії Угорщини, єдина змогла втримати територію Паннонії під своєю владою. Королі гуннів, аварів справили найбільший вплив на розвиток і зміцнення угорських племен, на формування угорської народності та заснування Угорського королівства у Тисянсько-Дунайському регіоні.

Угорські племена збереглися і вибороли Батьківщину у Паннонії завдяки входу до складу Імперій гуннів та аварів, серед яких питома вага угорських племен і військових формувань була значною. Вони спільно спромоглися захопити цю провінцію: спочатку у середині V ст. разом з гуннами на чолі з Аттілою, а згодом, у другій половині VI ст., разом з аварами на чолі з її засновником каганом Баяном. Після занепаду обох імперій вожді угорських племен зуміли у самому кінці IX ст. втретє, на цей раз остаточно заволодіти цією провінцією.

У візантійських, арабських та західноєвропейських джерелах гунни, авари і угорці, незважаючи на різні етнічні та мовні ознаки, сприймалися як тотожні племена, бо їхній адміністративно-управлінський устрій, спосіб господарського життя, менталітет, військовий порядок, військова організація і спорядження, тактика ведення боїв були надзвичайно подібними між собою.

З утворенням Угорського королівства у 1001 р. прискорилося визрівання угорської нації. Незважаючи на незначну чисельну перевагу угорських племен та союзних з ними етносів (всього до 500 тис. осіб), над місцевим слов'янським населенням (250 тис. осіб) вони зуміли оволодіти й остаточно утримати Тисянсько-Дунайську низовину і назавжди перетворити її на свою Батьківщину. Лише з кінця XI ст. угорська мова, завдяки тому що угорці склали середню і вищу верству управлінського апарату Угорського королівства, стала домінуючою на всій території централізованої держави.

Перші повідомлення про угорські племена зафіксовані у IX ст. у писемному джерелі Русі «Повісті минулих літ» Нестора літописця, коли вони повільно рухалися через приазовські і причорноморські степи на захід. Про угорців говорилося наступне: пройшли білі угри і зайняли землю Слов'янську (у Паннонії – *М.Д.*); на Дунаї «тепер земля угорська». У записях 882, 898 рр. згадується Угорська гора у Києві. Угри пройшли мимо Києва, через Угорські гори (Карпатські гори – *М.Д.*), почали воювати з волохами і слов'янами, які там проживали (у Паннонії – *М.Д.*). Пізніше угри поселилися разом із слов'янами, успадкували землі і підкорили їх собі. З того часу земля називається Угорською. У записях 902, 934, 943 рр. йшлося про військові походи угрів проти Болгарії, Візантії, Фракії [4, с. 143, 146, 150, 151, 159].

У найдавнішому угорському писемному джерелі, що збереглося під назвою «Діяння угорців», написаному у 1196-1293 рр. невідомим угорським автором, символічна назва якого Янус Панноніус, детально описано прохід угорських племен у кінці IX ст. на чолі з вождем Алмошом через південні землі Русі на

захід у пошуках вільних земель, придатних для їх благополучного проживання [5].

У цьому літописі повідомлялося, що чужинці називали угорців під час перебування на прикаспійських і приазовських землях хунгаруш/хунгарушок, а після їхнього приходу у Паннонію – хунгварами, а вождя угорців Арпада – вождем Хунгварії. Самі ж угорці називали себе мадярами або мадерами.

У «Діянні угорців» знаходимо інформацію, що у 819 р. вождь угорців Магош одружився з донькою Емеш вождя скіфів Онедбелія і в них народився син Алмош. Саме під керівництвом Алмоша угорські племена залишили землю Етелькьоз, і у 884 р. вирушили південними землями Русі на захід. Зазначалося, що Алмош планував захопити Київ, бо русичі перешкоджали їхньому вибору цих земель, які були зайняті руськими чи іншими племенами. Розгадавши його плани, руські князі дуже розхвилювалися, бо знали, що Алмош сильний вождь, походить із королівської династії Аттіли, якій попередники русичів платили данину. Вони зібрали дружину, запросили половців на допомогу. Ті відгукнулися і прийшли з великою кіннотою. Спільно вони вирушили назустріч угорцям. Літописець засвідчив, що Алмош був готовий до війни, звернувся до своїх воїнів з дуже палкою промовою, зокрема: «Згадайте наших попередників, які говорили, щоб ми зброєю, шаблею знайшли собі таку землю, на якій можна жити. Нам не зможуть у цьому завадити ні руські, ні половці, які подібні до наших собак». Алмош зазначив, що ми маємо з ними битися героїчно і сміливо, адже ніхто до цього не зумів протиставитись угорцям. Літописець вказував, що русичі і половці зазнали поразки, їхні вожді заховаляся у Києві. З перемогою Алмош упродовж тижня зібрав з місцевого населення данину, підійшов з військом до Києва і взяв його в облогу. Київський князь та руська знать задобрили Алмоша даниною, щоб він не штурмував Київ і не нищив їхньої держави. За це, на вимогу Алмоша, угорській стороні були передані в якості заручників сини Київського князя, руської знаті та 100 половців, річна данина у вигляді 10 тис. марок, 1 тис. коней з сідлами, 40 верблюдів, багато молодих дівчат як наречених, а також харчі, одяга й інші товари. Після цього Алмош уклав надійний мир з Руссю і вирушив на захід. Важливим при цьому було повідомлення, що вождь і знать Києва просили Алмоша, щоб він не чіпав Галицьку землю, а рухався південними шляхами через гори до Паннонії, яка до цього стала землею короля Аттіли. Наголошувалося, що значно раніше Аттіла привів угорців в Паннонію, вигнав римлян і прибрвав землю під свою владу. Лише після його смерті римляни заново повернули собі цю територію [5].

У 10-й частині «Діяння угорців» також зазначено, що сім вождів половців, враховуючи таке милостиве ставлення Алмоша до Русі, звернулися до нього, щоб він погодився стати їхнім вождем і повелителем. Заявили: «І куди ти нас поведеш, усі ми підемо з тобою». Алмош погодився на це. Після обопільної клятви на вірність угорські та половецькі племена вирушили на захід. Багато з

руських також подібним чином приєдналися до Алмоша і пішли з ним. Прибувши до міста Ладомир, угорці також зібрали велику данину, взяли в заручники два сини князя та багато кріпосних селян, 2 тис. марок сріблом і 100 марок золотом, 300 сідел, 25 верблюрів, 1 тисячу волів для транспортування возами отриманої данини та безлічі інших подарунків для Алмоша та його знаті. Після цього угорці дісталися до міста Галич. Тут Алмоша прийняли також дружелюбно, як свого вождя. Вони упродовж одного місяця відпочивали, збирали данину, взяли в заручники сина місцевого князя, отримали 10 арабських та 300 галицьких сідел для коней, 3 тис. марок сріблом, 200 марок золотом, різні види дорогої верхньої одяжі для Алмоша і кожного його воїна. Вони також отримали великі обсяги харчів і живності. Після цього угорські племена вирушили на землі Паннонії, яку знають Києва та Галича дуже хвалила, зазначала величезні рівнинні простори, дуже багаті на воду, рибу, пасовиська, дичину. Зазначали, що ці землі розташовані на річках Дунай, Тиса, Ваг, Марош, Кьорьош, Темеш та інших. Алмош прийняв пропозиції знаті Києва і Галича, уклав з ним надійний мир і залишив їх у спокої. Князь Галича виділив 2 тис. лісорубів та 3 тис. селян для прокладання дороги через лісисті гори, які літописець називав Хаваш, до кордону з хунгами у Паннонії. На рівнину угорські племена вийшли у районах Мункача (Мукачево) та Нунгвара (Ужгорода). Звідси почалося стрімке їх розселення на Дунайсько-Тисянських просторах. Син Алмоша Арпад, отримавши владу у спадок, у 903 р. завершив оволодіння цими землями¹.

¹ Описані події в літописі «Діяння угорців» близькі до часу князювання у Києві Олега. Сказання про розгром Алмошем війська не названого руського князя, про облогу Києва, яку він зняв лише за умови отримання великої данини, як і повідомлення про перебування угорців у містах Ладомир і Галич, які, якщо й існували у кінці IX ст., то під іншими назвами, вимагають поглибленого вивчення. Хоча достовірність цих фактів поки що не підтверджена археологічними та іншими джерелами, проте тривале проживання угорських племен на південних землях Русі, як і їхній перехід до Паннонії через нижні і верхні Карпати у кінці IX ст. мали місце в історії. Враховуючи високий рівень агресивності кочівних племен, зокрема гуннів та угорців, про що яскраво свідчать їхні постійні військові рейди упродовж VIII-X століть по всій Європі, існує висока вірогідність того, що події наколо Києва, Ладомира і Галича могли мати місце, адже відносини між племенами у ту епоху нерідко складалися саме у такий спосіб.

Оцінки московських істориків угрознавців, що літопис «Діяння угорців» – це плід літературної видумки самого автора, є необґрунтованими. І зовсім недоречними виглядають їхні твердження, що хроніку «Діяння угорців» в Угорщині зовсім не читали аж до XVIII ст. Дивись: Краткая история Венгрии. – М., 1991 – с. 35-36.

Повідомлення арабських, візантійських, моравського та інших джерел торкаються життя угорців після їх приходу в Європу. Серед таких: рукопис на кількох сторінках імператора Візантії Костянтина Багрянородного середини X ст. *De administrando imperio* (Про управління державою). – М: ИГАИМК. – Вип 91 – 1934; «Сказания о преложении книг на славянский язык». Письменный источник из Моравии; «Откровения Мефодия Патарокого (VII - VIII вв.)» – Анонімний візантійський автор; Ибн Русте. «Дорогие ценности 903-913 гг.» – Арабський автор.

З часу перебування угорських племен в приазовських та причорноморських степах і віднайдення ними Батьківщини вони стали одвічними сусідами народностей Держави Русь. На відносини обох народів впливали значні відмінності: різне етнічне і мовне походження, господарський спосіб життя, традиції та релігійні уподобання. Генеза українських племен від первісного стану до народності і нації відбувалася практично в межах однієї території, при домінуванні осідлого способу життя та землеробсько-скотарської культури. Становлення угорських племен, визрівання народності відбувалося переважно в кочівних умовах, мисливсько-рибальського та землеробсько-скотарського способу життя. Незмінність територіального проживання і землеробська культура виробили серед праукраїнських племен більш обособлено-індивідуальну форму життя, віддалену від князівської влади. У переважній більшості вони демонстрували мирний спосіб ведення господарства, сповідували язичницькі культові обряди. Окупацію і підкорення інших племен вони переносили, не залишаючи своєї території. У порівнянні з ними угорські племена володіли підвищеною мобільністю, міграційністю і войовничістю. Перебуваючи у залежності від гуннів, хазарів та аварів, мадярські племена гнучко задовільняли їхні потреби у військовій сфері, відзначалися високою маневреністю і войовничістю.

Успішні періоди, як і складні й трагічні сторінки в історії двох народів, не співпадали в часі, мали різні причини і не справляли великого взаємного впливу. Визначальною ознакою формування відносин між угорськими та руськими племенами являлася конкуренція за домінування на землях Русі, у Карпатському регіоні та прилеглих до них територіях, за панування одного з двох етносів на пограниччі їх проживання, зокрема в Закарпатті. Боротьба за право володіти Закарпаттям між Угорщиною та Галицьким князівством точилася упродовж X-XIV ст. і супроводжувалася постійними конфліктами і протистояннями. Відомі діячі Закарпаття XIX ст. М. Лучкай, А.Ф. Коллар, І. Сірмаї, О. Духнович зазначали, що значна частина земель у Паннонії і Карпатському басейні була заселена упродовж VI-IX ст. східними готами, болгарами, аварами, білими хорватами. Останні були етнічно спорідненими з полянами, древлянами, уличами, тіверцями. Білі хорвати входили до складу Київської держави з часу її виникнення у другій половині I тисячоліття та у наступні століття. Білі хорвати прийняли християнство від Кирила і Мефодія у 863 р. за 100 років до хрещення Русі князем Володимиром. Від часу приходу угорців і до монгольської окупації Східної Угорщини західні руські землі входили до складу Київської Русі, їхні племена постійно переважали в Закарпатті.

На основі археологічних досліджень вчені Закарпаття П. Пеняк, М.П. Тиводар, як і росіянин Д.Є. Алімов, доводять, що праруський народ проживав в Карпатах ще у Римські часи, що Карпатський регіон є їхньою древньою батьківщиною. Предки русів проживали в Карпатському басейні уже

на момент вторгнення у Паннонію військ Аттилі в середині V ст., а на час приходу у цей регіон угорських племен і формування Угорського королівства у 1001 р. вони склали основну частину населення і вважаються автохтонним населенням Закарпаття та інших країв Карпатського басейну. Кордони між Угорщиною і Закарпаттям у той час проходили південніше сучасного кордону між Україною та Угорщиною. Від кінця IX ст. і до початку XI ст. Закарпаття не входило до Угорського королівства. Певний період Закарпаття (902-1003 рр.) було складовою Болгарської, а потім – Великоморавської держави. Перша з них під натиском угорців відкотилася на південь, а друга під їхніми ударами загинула. Цей край мав традиційно сильні зв'язки з Галицько-Волинським та Київським князівствами. Білі хорвати Закарпаття прийняли спільну назву русини з 911 р. під впливом їх спільного походу з київським князем Олегом на Царгород у 907 р. А після походів Володимира Великого в Карпати у 981 і 992 рр. та після падіння Великої Хорватії й Великої Моравії термін русин швидко й остаточно закріпився за місцевим населенням Закарпаття, Пряшівщини і Мароморощини, яке почало розвиватися як єдиний давньоруський етнос Київської Русі. Також визнається й те, що міграція руського етносу із Сходу у Карпатський регіон тривала й у наступні століття, але вона не була домінуючою у формуванні українсько-русинської спільноти цього краю [6, с. 20-22; 7, с. 14-16; 8, с. 183-184,186].

Слов'янські етноси Карпатського краю переважали угорців належністю до осідлого господарсько-культурного типу землеробів, але поступалися своїм розпорошеним проживанням, нижчим рівнем організованості та слабкішою волею до державницького рівня самоорганізації. Перехід семи угорських племен до осідлого способу життя, в яких система централізму значно переважала нижчий рівень політичної організованості й структурованості місцевих соціумів, відіграв головну роль у поширенні влади угорських вождів на місцеві племена, їх інкорпорацію у суспільно-економічні відносини Угорської держави, що сприяло їх покоренню та значній асиміляції.

Джерельно підтверджено, що після віднайдення Батьківщини відносини між угорцями та сусідніми племенами, державними утвореннями позначалися обопільними конфліктами, збройним протистоянням, але з усе гіршими результатами для останніх. Військові походи угорців проти Візантії, Болгарії, Греції, моравського, італійських та німецьких князівств не вщухали від середини IX ст. і до кінця X ст. Упродовж X ст. угорці здійснили щонайменше 45 воєнних рейдів у різні частини Європи, зокрема й у сучасну Грецію, Італію, Іспанію. Армія угорців складалася в основному з легкої кавалерії, великих загонів стрільців-лучників. Гнучка тактика ведення боїв забезпечувала їм явні переваги перед пішими військами противника. Закономірно, що у 37 воєнних походах (83%) вони здобули перемогу і лише у 8 (17%) з них зазнали поразки. Загарбницькі походи угорців на Захід і на Південь припинилися лише після їх нищівних поразок у 955-970 рр. від Візантійської та Священної Римської

імперій. Настав час обопільного замирення. Європейські держави згодилися на існування угорців у Паннонії. Після цього угорські вожді припинили європейські рейди і напади на сусідні племена, швидко взялися за облаштування своєї держави і пристосування до основ європейської цивілізації [9]. Агресивні походи угорців, як вважають сучасні авторитетні історики Угорщини, багато в чому схожі з подібними вчинками інших державних утворень Європи. «Угорські військові керівники – так само як і сучасні їм чеські, польські і руські князі – свою військову дружину утримували за рахунок закордонних грошей та здобичі, а свої поля обробляли завезеними з-за кордону рабами й не бажали відмовлятися від цього» [1, с. 13].

Сучасні археологічні дослідження значно збагатили фрагментарні згадки історичних хронік і дали підстави стверджувати, що у стародавні часи воєнні сутички між сусідніми племенами, які довго мешкали поруч, окремі походи руських, угорських, хазарських, печенізьких та інших вождів проти Візантії, Болгарії, Моравії, італійських та німецьких князівств, були властивими для усіх племен і народностей того періоду. Воєнні протистояння між сусідніми князівствами, постійні походи руських, болгарських чи угорських військ з метою пограбування інших країн Центральної і Західної Європи не вщухали упродовж другої половини IX-X ст., наводили страх на народи усього континенту і складали головну ознаку стародавньої історії людства. Саме угорська войовничість, що найбільше фіксувалася у стародавніх хроніках Європи, допомогла їм втриматися у Паннонії і не розчинитися серед інших народностей.

Перебуваючи під забороною радянської цензури, гуманітарні науки позбавлялися можливості об'єктивно висвітлювати історію формування відносин від стародавніх часів і до сучасності між народами, які входили до соціалістичного табору, зокрема заборонялося друкувати матеріали про гегемонію одних народів над іншими, великодержавницьку й асиміляційну політику панівних держав над покореними, про ворожі стосунки, захоплення територій, війни та кровопролитні бої між ними. Зокрема, це торкалося й відносин між руськими та угорцями у часи їхнього сусідства у другій половині IX ст. та у наступні століття. В опублікованих працях домінували матеріали про мирне співіснування цих народностей, про багатосторонні контакти мадярів із східнослов'янськими племенами. Така неспівмірність у викладенні матеріалів вчинялася заради того, щоб підганяти їх до стосунків СРСР та УНР – країн єдиного соціалістичного табору. Дещо односторонньо доводилося, що Угорське королівство мало спокійні східні кордони з Давньоруською державою, свідченням чого були династичні шлюби у XI-XIII ст. [10, с. 14]. Слід наголосити, що такі династичні союзи угорців укладалися й з німецькими, польськими князівськими родинами, які сприяли підвищенню впливу Угорського королівства, полегшували боротьбу за приєднання до свого складу інших територій в разі сприятливої можливості. Так, Угорське королівство з

середини XII ст. вперше тимчасово захопило і поширило свою владу на Закарпаття. Завдяки успішному походу у першій половині XIII ст. проти Галицько-Волинської Русі її південні території також були тимчасово захоплені Угорщиною. Ці обидві русинські землі перебували у складі Угорського королівства до середини XIII ст. Перемога монголо-татарів над Угорщиною у 1241 р. тимчасово витіснила угорців із західних, східних і південних Карпат. Ці землі знову відійшли до складу Галицько-Волинського князівства. Лише у середині XIV ст. Угорщина повторно і надовго відвоювала Закарпаття. Радянська історіографія переконливо довела проживання слов'янських племен, волохів на території Карпатського басейну ще до приходу угорських племен і формування на цих землях їхньої держави. Московські угрознавці правильно наголошують, що зміни державних кордонів у Карпатському регіоні не впливали на пограниччя проживання угорського та русинського етносів; що у XIV-XV ст. угорськомовні комітати Унг, Берег, Угоча, Мароморош на сході і південному сході межували по сусідству з русинами – нащадками закарпатських українців та волохами, сучасними румунами [10, с. 19, 29, 31].

До нині не виявлено фактів щодо спільних воєнних акцій руських та угорських вождів у IX-XIII ст. проти третьої сторони, що дозволяє припустити про неспівпадання їхніх інтересів. Водночас у міжособній боротьбі серед князів Русі, як і Угорського королівства, що була типовою у стародавньому періоді їх історії аж до нашестя монголо-татарської орди, одні руські вожді зверталися до половців, печенігів, угорців за допомогою, щоб перемогти інших руських суперників і заволодіти князівськими містами Руської держави. Так, у літописі Нестора повідомлялося, що князь Святополк переміг князя Давида і захопив місто Володимир. У відповідь Давид звернувся до половців за допомогою, щоб відвоювати владу у Володимирі. Зі свого боку Святополк звернувся до угорців підтримати його, за що передавав їм у владарювання Володимирське князівство. Угорське військо у складі 100 тис. осіб прийшло на допомогу. Лютий бій між силами Святополка (руські і угорські війська) та Давида (руські і половецькі війська) відбувся біля м. Перемишля і завершився розгромом коаліції на чолі із Святополком. Сказано, що угорці втатили 40 тис. осіб, особливо велика сила їх полягла на річках Вагра та Сан. Після поразки Святополк утік до Польщі у м. Бересте, а війська Давида згодом захопили й м. Луцьк. Незабаром Давид помер, Святополк відновив свою владу у м. Володимир і посадив свого сина Ярослава правити у цьому князівстві [4, с. 253, 254].

На жаль, у низці московських видань помилково стверджувалося, що монголо-татарське нашестя в Угорщині тривало лише один рік, упродовж 1241-1242 рр., а причини раптового залишення монголами Східної Угорщини невідомі [10, с. 31]. Насправді монголо-татарська окупація Східної Угорщини тривала 50 років, до кінця XIII ст. Були зруйновані основні центри

економічного та політичного життя цієї країни. Чисельність населення скоротилася удвічі, з 3 млн. осіб. до 1,5 млн. осіб. Ще більших втрат зазнала Руська держава, зокрема й Галицько-Волинське князівство, що спричинило значне ослаблення і опустошення їх територій у другій половині XIII ст. Тимчасове безвладдя в Угорщині у 1301-1308 рр. після смерті останнього правителя династії Арпадів Андраша III дозволило князю Леву Галицькому повернути до свого складу Закарпатську Русь. Але Угорська держава, завдяки спільній взаємодії на східному напрямі з Речню Посполитою, яка також динамічно прогресувала на фоні занепаду сусідніх князівств, у середині XIV ст. відновила свою владу у Закарпатті.

Найбільш успішними у розвитку Русі та Угорського королівства, у формуванні їх взаємин були домонгольські часи, період XI-XIII ст., особливо, в економічній, торговельній та культурній сферах. У цьому величезну роль відіграли правлячі династії Рюриковичів та Арпадів. Українські купці постачали в Угорщину гужовий транспорт, продукти харчування, одяг і взуття, тяглову силу, а на Русь з Угорщини ввозилися зброя, коштовні металеві вироби й коні. Позитивний вплив справляли постійні зв'язки між священниками Печерської Лаври та Тігонського абатства на Балатоні. Цьому сприяли й династичні посвоячення династій Арпадів та Рюриковичів: дочка Володимира, Предслава, була дружиною короля Володислава. Сини Володислава навчалися у Києві. Один із них, Андраш I, одружився з донькою Ярослава Мудрого Анастасією. Він згодом став королем Угорщини. За часів правління його сина Соломона (1063-1074 рр.) взаємини між обома країнами зміцнювалися. Дочка Володимира Мономаха Євфимія була дружиною короля Угорщини Коломана I, завойовника Хорватії і Далмації, який втручався також у міжусобиці українських князів у Галичині. Їхній син Борис перебував і навчався у Києві, претендував на угорський престол, але поступився Гезі II, який одружився з Євфросинією, дочкою Київського князя Мстислава.

Але після монгольської окупації Русь, для якої це нашестя стало трагічним, зазнала занепаду, а Угорське королівство завдяки меншій руйнації, швидко відновилося і у наступні 250 років, до середини XVI ст., досягло значного розширення своїх володінь на сході і півночі за рахунок ослаблення Київської і Галицько-Волинської Русі. У наступному визначальною рисою відносин між українськими князівствами та Угорським королівством домінувала боротьба за недопущення поширення кожного з них впливу на Закарпаття та західно-українські землі, тим більше заволодіти цими та прилеглими до них східними територіями, що супроводжувалося подіями, насиченими більш роз'єднуючими, ніж об'єднуючими чинниками. Угорське королівство у середині XII ст. вперше тимчасово захопило і поширило спочатку свою владу на Закарпаття, а у першій половині XIII ст. і на південні території Галицько-Волинської Русі, які перебували у складі Угорського королівства до середини XIII ст. Так, угорський король Бела III (1172-1196) захопив у 1188 р. Галич і

проголосив себе королем цього князівства. Згодом угорські королі за допомогою Польщі тимчасово заволоділи й Волинським князівством. Боротьба угорських королів за владарювання у Закарпатті і на Галичині, а галицьких князів – за корону в Угорщині велася з перемінними успіхами до середини XIII ст. Після перемоги над угорцями 1245 р. галицький престол остаточно посів князь Данило. Протистояння між Галицько-Волинським князівством та Угорським королівством припинилося після їх окупації монголо-тюркською ордою у другій половині XIII ст. Угорщина тимчасово була витіснена із західних, східних і південних Карпат. Ці землі знову відійшли до складу Галицько-Волинського князівства. Після смерті короля Польщі Казимира у 1370 р. та з обранням у 1385 р. королевою Польщі Ядвіги, доньки угорського короля Людвіга, Галичина, Холмщина і Кременеччина у 1387 р. відійшли до Речі Посполитої, а Закарпатська Русь повернулася до складу Угорського королівства.

Боротьба обох народів за відновлення державності і подолання розчленування

Завдяки формуванню і розвитку у ранньому середньовіччі X-XIII ст. власних державних утворень – Русі та Угорського королівства в історії українського та угорського народів відбувся їх значний розвиток, започатковані двосторонні відносини були характерними для тієї епохи. Після занепаду Української держави у кінці XIII ст., а Угорського королівства – у середині XVI ст. та їх розчленування українсько-угорські зв'язки упродовж наступних чотирьох століть були опосередкованими, носили епізодичний характер. З поразкою від Османської імперії у 1526 р. Угорщина розпалася на три частини, які потрапили під окупацію османів, а з XVIII ст. усі вони опинилися під владою Габсбурзької монархії. Упродовж XVII – початку XX ст. землі угорського і українського народів входили до складу Габсбурзької, Польської та Російської імперій і обслуговували гегемоністські інтереси пануючих над ними імперій. Роль кожного з цих двох народів у складі цих монархій велика як у розгромі й витісненні Турецької імперії з Центрально-Східної Європи, з Балкан, у звільненні народів усього регіону від османського іґа, так і у наступному підкоренні народів Південно-Східної Європи Габсбургами та Романовими.

Історичний розвиток угорців упродовж 400 років, аж до 1918 р., в якому домінувала боротьба за відродження Угорської держави, був насичений подіями, подібними тогочасній долі українців (розчленування територій, загальмованість розвитку, закріпачення). Наслідки майже 200-літнього панування Туреччини в Угорщині обернулися для неї невідновлюваними втратами. Угорці склали меншість серед населення королівства, їхня питома вага знизилася у кінці XVII ст. до 37%. Уповільнився розвиток територій, спустошені південні і східні землі Угорського королівства прискорено освоювалися румунами, сербами, німцями, словаками, євреями, русинами.

Габсбурзький двір прагнув таким чином послабити вплив угорців. Після того як основні землі розчленованого Угорського королівства були об'єднані у Габсбурзькій монархії, процеси консолідації угорства посилилися. Внутрішній устрій Габсбурзької монархії у порівнянні з Османською і царською імперіями був більш цивілізованим, а її міжнаціональна політика значно толерантнішою. Якщо чисельність угорської нації зросла упродовж кінця XVI – кінця XVIII ст. з 5 млн. осіб до 8,2 млн. осіб (на 60%), то на початку XX ст. вона досягла 10 млн. осіб (приріст у 2 рази, тоді як кількість інших народів у ті ж часи збільшилася у 3-5 разів). Питома вага австрійців та угорців у післяосманський період ніколи не перевищувала половини чисельності інших народів монархії. Ці обидві правлячі нації склали у своїх землях – Цислейтанії (36%) та Транслейтанії (48%) – меншість у порівнянні з іншими народами. Австрійці та угорці разом становили меншість (понад 40%) серед населення всієї монархії. На користь Угорщини було й те, що за чисельністю угорська нація на 2 млн. осіб переважала австрійців. Завдяки цьому, а також і тому, що мова, традиції, культура, ментальність угорців відрізнялася від австрійців, асиміляційні впливи Габсбурзького двору на угорців були мінімальними. Збройні сили монархії формувалися за етнічним принципом, панування німецької мови в основних сферах життя Угорщини не було всеохоплюючою.

Внутрішні чинники (абсолютистський режим та феодално-кріпосницький лад) залишалися глухими до прогресивних перетворень у цих обох монархіях. Вирішальний вплив на ліквідацію феодалних відносин у Габсбурзькій монархії справили міжнародні фактори: прогресивні буржуазно-демократичні ідеї Великої Французької революції кінця XVIII ст., буржуазно-демократичні революції 1848-1849 рр. у багатьох країнах Європи, зокрема проголошення у першій половині березня 1848 р. Австрії конституційною монархією. Це сприяло розв'язанню гострих соціальних і національних суперечностей, спричинених відмираючим абсолютизмом у всій Європі, нечуваням піднесенням боротьби народів цієї багатонаціональної імперії за свої соціальні та національні права. Під їх впливом у першій половині 1848 р. в Угорщині перемогла буржуазно-демократична революція, започаткувалися прогресивні реформи. У квітні 1849 р. Угорщина стала незалежною від Габсбургів державою.

Угорська революція (1848-1849 рр.) за розвитком подій і значимістю виявилася помітною серед революцій середини XIX ст. у Європі, бо її завдання – повалення абсолютизму, проведення прогресивних реформ, забезпечення буржуазного розвитку, свободи слова, ліквідацію феодалних пережитків, зокрема, кріпацтва, створення відповідального угорського уряду, щорічне скликання Державних зборів, рівність усіх громадян країни перед законом, виведення з території Угорщини імператорських військ, об'єднання Угорщини з Трансільванією, досягнення Угорщиною незалежності у кордонах колишнього королівства, поступове вирішення національного питання інших

поневолених народів і реформування Угорщини – успішно почали реалізовуватися.

18 березня 1848 р. революційний парламент Угорщини прийняв закон про скасування кріпацтва, панщини, церковного та поміщицького податків за оренду землі, права про невідчуженість дворянської власності та запровадив загальний порядок оподаткування. Цим самим 600 тис. селянських сімей (40% кріпосних) вперше в історії стали господарями своїх наділів. До селянської власності перейшло 1/3 земель країни, що оброблялися. Революція надала землю і забезпечила буржуазні свободи усім жителям Королівства, незалежно від національної, релігійної та мовної приналежності.

Упродовж літа 1848 – червня 1849 рр. угорська армія чисельністю 150 тис. чоловік звільнила країну від цісарських військ. У Будапешті чекали від монарха визнання Угорської незалежності, але імператор Ф. Йосиф вимагав повної капітуляції і підкорення короні. У відповідь Угорщина 14 квітня 1849 р. прийняла Декларацію про скасування влади Габсбургів і проголосила незалежність Угорщини, регентом якої було обрано Л. Кошута.

З метою недопущення виходу Угорщини із складу монархії Ф. Йосиф та цар Росії Микола I скоординували свої дії проти Угорщини. У середині червня 1849 р. 200-тисячна армія Росії зі сходу та 80-тисячне військо Габсбургів із заходу вторглися в Угорщину і упродовж двох місяців повалили її незалежність. Революційні сили Угорщини на чолі з Л. Кошутом чекали на підтримку впливових держав Європи, але жодна з них не стала на її сторону. 13 серпня угорська армія капітулювала перед військами Росії.

Під час спільної розправи окупантів над «бунтівною Угорщиною» Габсбурги стратили 123-150 угорських діячів, серед них – главу уряду Т. Боттяні, 13 генералів; до 2 тис. осіб – кинули до в'язниці. Усі рішення парламенту незалежної Угорщини відмінялися, окрім повноцінного скасування кріпацтва і надання землі селянам через побоювання масового народного гніву. Податки з Угорщини в казну імперії зросли у 5 разів, а питома вага воєнних витрат країни збільшилася в 11 разів. Габсбурги упродовж 1851-1859 рр. відібрали собі половину територій Угорського королівства, залишивши за ним 5 регіонів. Конституцією 1851 р. було відновлено необмежений абсолютизм на всій його території.

Військове вторгнення царської Росії не тільки врятувало абсолютизм, цілісність Габсбурзької монархії, зірвало плани щодо завершення буржуазно-демократичних реформ, але й зміцнило панслов'янську ідеологію у монархії. На жаль, національно-визвольні сили слов'янських народів відіграли реакційну роль в Угорській революції, бо вони прагнули досягти своєї автономії в межах єдиної монархії і виступили на підтримку Габсбургів проти виходу Угорщини із її складу. Через поразку Угорської революції та відновлення влади цісаря постраждали усі народи монархії, що її населяли. Російська імперія стала, за Ф. Енгельсом, оплотом європейської реакції, жандармом Європи, однією з

головних агресивних сил, небезпечним джерелом війни в Європі, завжди націленої на досягнення світового панування.

Ключова роль царської Росії у поваленні Угорської революції та у поверненні Угорщини до складу абсолютистської монархії назавжди залишилася національною кривдою для угорців. А те, що у бою проти царської армії на своїй землі загинув капітан Угорської визвольної гвардії, національний поет і співець угорської свободи Шандор Петефі, породило у цієї нації ненависть до Росії. Трагічна подія 1849 р. у майбутньому негативно позначатиметься на відносинах не лише Угорщини з Росією, а й з іншими народами, які входили до царської імперії.

У війні Габсбургів проти Угорської революції більшість лідерів чехів, сербів, румунів, німців, словаків, русинів підтримали цесаря. І. Франко стверджував з цієї нагоди, що руське селянство і міщанство Західної України скрізь вітало літом 1849 р. прихід москалів (армії Паскевича), як рідних братів, як таких, «що хочуть допомогти народам Австро-Угорщини зламати шляхетсько-панське ярмо спочатку в Угорщині, де це ярмо вже занадто розпаношилося, а потім і в Галичині». І. Франко підтримував допомогу царській Росії цесарю Австрії влітку 1849 р. «зламати угорський бунт під проводом Кошута» [11, с. 27]. Водночас українці Буковини зайняли позицію угорської революції. Лук'ян Кобилиця вірив, що угорці на чолі з Л. Кошутом доб'ються власного визволення і допоможуть зробити це й гуцулам Буковини [12, с. 743].

Причиною прихильнішої позиції І. Франка до політики Австрії, ніж до Угорщини було, на його думку, успішніше розв'язання Віднем аграрного та національного питання. В підпольській Галичині кріпосне право поширювалося з 1520 р. на православних, а не на римо-католиків. З переходом же Галичини до складу Габсбурзької монархії після першого поділу Польщі у 1772 р. на її землях кріпацтво було скасоване. А упродовж наступних 15 років панщина та її наслідки в Галичині взагалі були ліквідовані [12, с. 327]. У дуальний період панівні кола Угорщини значно рішучіше проводили політику асиміляції неугорських народів, обезкровлювали їхні національно-визвольні сили, ніж це робила більш ліберальна система управління у Цислейтанії. Наростання націоналістичних тенденцій у політиці Будапешта щодо неугорських народів у кінці XIX ст. – початку XX ст. сприяли формуванню антиугорської позиції І. Франка.

Угорська трагедія 1849 р. породила позитивні наслідки. З відновленням влади Габсбургів серед усіх недержавних народів монархії, за прикладом угорського, нечувано посилилися національно-визвольні ідеї. Революція 1848 р. в Австрії, на думку І. Франка, врятувала русинський народ від зникнення через асиміляцію. Він вважав, що об'єктивні закони розвитку, без втручання русинів, заступилися за них. Русинський народ під впливом революційних подій 1848-1849 рр. у Габсбурзькій монархії пробудився як нація. І. Франко зазначав, що на середину XIX ст. 3 млн. русинів мешкало в

Галичині (Австрія), 500 тис. на Закарпатті (Угорщина) та 13 млн. у Росії. Саме з 1848 р. започаткувалося відродження русинів. Відтоді зусилля панівних режимів Польщі, Угорщини та Росії, які вчиняли найбільші утиски русинів, уже не могли запобігти піднесенню національно-визвольної боротьби української нації на усіх теренах її проживання за незалежність на початку ХХ ст. [12, с. 652, 659-660].

Дуальна епоха в історії угорського та українського народів

Якщо у розв'язанні аграрного питання правлячі кола Габсбурзької монархії започаткували успішні реформи, то у національній політиці не знайшли виходу. Національна проблема виявилася найскладнішою для вирішення і склала найбільшу загрозу для збереження цілісності країни. У привілейованому становищі перебували австрійці та угорці, спільна питома вага яких серед 36 млн. населення монархії досягала 44%. Після них у кращому становищі знаходилися чехи, хорвати, поляки. Кожна із 15 провінцій Австрії була наділена певними автономними правами, більшими, ніж народи, які входили до складу Угорського королівства. Серед них лише хорватам у 1868 р. було надано автономію, усі інші національні меншини монархії – словаки, румуни, українські русини, серби, словенці, поляки, євреї – залишалися перебувати у безправному становищі. Правлячі еліти усіх спрямувань, всі політичні партії Австро-Угорщини не підтримували права на самовизначення народів цієї країни, зокрема й австрійців та угорців. Така позиція у їх діяльності в усі часи домінувала, була безальтернативною. Політичні партії Австро-Угорщини протидіяли роздрібленню монархії та її розпаду. Визнання повної державної незалежності однієї з націй монархії неминуче вело до надання повної свободи вибору іншим народам (чехам, словакам, сербам, хорватам, словенцям, русинам, румунам, полякам, італійцям). Позиція національно-визвольних течій недержавних народів як в Австрії, так і в Угорщині, що спрямовувалася на досягнення державності, кваліфікувалася сепаратизмом і обмежувалася в діяльності. Її активісти піддавалися переслідуванню, репресіям і вигнанню за межі держави.

Загроза розпаду Габсбурзької монархії через багатонаціональний фактор швидко схилили правлячі кола Австрії до компромісу з Угорщиною. У Відні пам'ятали, що потенціалу угорської нації було достатньо для повалення влади Габсбургів та проголошення 14 квітня 1849 р. незалежної Угорщини. Лише завдяки допомозі царської Росії вдалося повалити незалежність Угорщини і зберегти єдність монархії. Протистояння між Угорщиною та Австрією весь час наростало. Дійшло до того, що угорська правляча еліта прагнула навіть перенести центр імперії із Відня до Будапешта, оскільки Угорщина активніше від Австрії боролася проти недержавних народів монархії, які прагнули до автономії та самостійності. Габсбурги порозумілися з угорцями, щоб врятувати монархію від розпаду. У лютому 1867 р. було запроваджено дуальну форму правління під назвою Австро-Угорщина, з двома окремими урядами і

парламентами. Це був кращий період в історії Угорщини. Упродовж 1867-1914 рр. Угорщина перетворилася з аграрної на аграрно-промислову країну.

Чисельна перевага над австрійцями і угорцями інших народів (близько 56%) Габсбурзької монархії являлася вагомим чинником, що змушував панівні еліти активно і узгоджено діяти щодо ослаблення національно-визвольних рухів, посиленню асиміляційної політики слов'янських народів і румунів, які мешкали у монархії, недопущенню наростання панславізму, зміцнення впливу країн Антанти, особливо Росії, у ЦСЄ та на Балканах.

Прагнення поневолених слов'янських народів до незалежності від Османської, Австро-Угорської імперій постійно перебувала під пильною увагою як Росії, Франції і Великої Британії, так і Центральних держав. А під час прискороного загострення протистояння між цими блоками держав на рубежі XIX-XX ст. національно-визвольний фактор набув стратегічного значення у протистоянні цих двох союзів і став доленосним для кожного з них.

У 1914 р. чисельність населення та територія Австро-Угорської монархії складала відповідно понад 52,75 млн. осіб та 676,5 тис. кв. км. Чисельність населення та територія, які відносилися саме до Австрії (Цислейтанії), становили відповідно 26,71 млн. осіб та 300 тис. кв. км. Австрійці складала до 8,3 млн. осіб (30% населення краю), а їхні етнічні землі – понад 40%. Територія Угорського королівства (Транслейтанії) збільшилася до 327,75 тис. кв. км, що відповідало межах Угорського королівства Святого Іштвана; населення зросло з 15,4 млн. осіб до 21 млн. осіб. Чисельність угорців у межах королівства досягала 10 млн. осіб (48% всього населення), а їхні етнічні землі – 160-170 тис. кв. км (53-55%). За територією і кількістю населення Угорщина переважала Австрію. Проте це не впливало на загальну динаміку населення в країні. Навіть в умовах спільного панування австрійців та угорців, їхні етнічні землі не перевищували 45% території всієї монархії, а їхня чисельність серед населення монархії складала меншість, до 44%. Напередодні війни за національним складом Австрія і Угорщина залишалися строкатими державними утвореннями. Недержавні народи чисельно переважали австрійців та угорців. Дуальна епоха хоч і була кращою в історії цієї монархії, але міжнаціональні протиріччя неминуче вели їх до розпаду.

Важливо зазначити, що у Габсбурзькій монархії на рубежі XIX-XX ст. етнічна площа угорського та українського народів разом складала до 40% її земель та до 27% населення. У складі Габсбурзької монархії знаходилося понад 76 тис. кв. км українських етнічних земель та понад 50 тис. кв. км змішаних територій, на яких в цілому проживало 4,5 млн. українців, які за чисельністю поділяли з поляками 4-5 місця у цій монархії після угорців, австрійців, чехів.

Основна частина української нації та її територій перебували у складі царської Росії. У Російській імперії у кінці XIX ст. – початку XX ст. українське населення стрімко зросло (з 22,4 млн. до 35,2 млн. осіб) і складало понад 22%

населення серед усіх народів Росії, впевнено посідаючи друге місце після русских (44%). Чисто етнічні українські землі становили 729 тис. кв. км, а змішані землі – 203,6 тис. кв. км. На 1913 р. кількість населення в підросійській Україні зросла до 35,2 млн. осіб. Але питома вага українського народу у містах як в Австро-Угорщині, так і в Росії була незначною, меншою 20%. Домінували русские, австрійці, угорці, німці, чехи, поляки, євреї. Переважна частина української нації аж до краху цих імперій тотально мешкала у сільській місцевості і до процесів промислового, торгівельно-економічного розвитку та урбанізації не допускалася. Рівень освіти серед українства був найнижчим серед народів Європи. Українська нація розвивалася в закабалених соціально-економічних та закріпачених культурно-освітніх умовах. У складі імперії Романових українство являлося безцінним джерелом трудового потенціалу, невичерпною базою розвитку харчової і промислової продукції та масового поповнення збройних сил. Його становище було найтяжчим. Внесок українства у забезпечення процвітання правлячої нації Росії був величезним, а віддача від цього для українства рівнялася становищу невільників рабовласницької імперії [13; 14; 15, с. 63; 16, о. 225, 258].

Українські-угорські культурні взаємини у XIX – на початку XX ст.

Через перебування обох народів у складі різних імперій у зв'язках між ними домінували представники українських та угорських культурних діячів. До помітних подій належать: чотирирічне перебування у 1745-1750 рр. Григорія Сковороди у районах Токаю, де він вивчав життя місцевих русинів, пропагував зміцнення православних традицій у їхньому житті, агітував їх протистояти католицизму; видання у 1837 р. у Буді «Русалки Дністрової» М. Шашкевича. Ідеї українських мислителів XIX ст. – Т. Шевченка, І. Франка, П. Грабовського були співзвучні з поглядами угорських революційних демократів Ш. Петефі, П. Вашварі, М. Танчіча, Я. Хорарика. Спільні погляди щодо суспільного розвитку, подолання колоніального стану обох народів революційним шляхом стали сприятливим підґрунтям для поширення українських визвольних ідей в Угорщині, а угорських – в Україні. Найбільш близькою за ідеями виявилася творчість Т. Шевченка та Ш. Петефі – геніїв українського та угорського народів. Паралелі у їхній радикальній поезії є вражаючими, хоча вони один про одного нічого не знали. Пошук шляхів подолання безправного національного і соціального становища обох народів породив у їх творчості однакові революційні мотиви. Твори українських революційних демократів побачили світ в Угорщині у кінці XIX – початку XX ст. завдяки перекладам А. Земплєні, Є. Варги, Ю. Жатковича, І. Мольнара, Г. Стрипського, М. Матея та інших. Серед них твори Т. Шевченка «Заповіт», «Молитва», «Неофіти» та поема «Кавказ», «Наймичка», «Чого ти ходиш на могилу»; І. Франка – «До світла», «Гриць і панич», «Каменярь», «Добрий заробіток», «На дні», «Олівець», «Маленький Мирон», «Грицева шкільна наука», філософської поеми «Моїсей».

Завдяки перекладам П. Грабовського в Україні було видано понад 30 творів Ш. Петефі, серед них «Угорський дворянин», «Свобода, любов», «Странник». П. Грабовського полонило у творчості Ш. Петефі «живе джерело свободолюбства», заклики до революційної зміни суспільного устрою. Великою справою стало видання П. Грабовським українською мовою досліджень з ідейної спадщини активних діячів Угорської Революції 1848-1849 рр. – Я. Араня та М. Вьорьошмарті. Громадських діячів України та Угорщини об'єднувало усвідомлення не тільки необхідності рішучої боротьби за ліквідацію безправного соціального і національного становища обох народів, а й тверде переконання, що подолання суспільних нерівності і несправедливостей мають здійснюватися революційними методами. Уявлення українських та угорських духовних лідерів про майбутнє обох народів було однаковим. Вони відстоювали ідеї національної рівності, соціальної справедливості. Основну причину усіх проблем вони бачили у капіталістичному устрої, що переростав у стадію імперіалізму. З ідеалістичних позицій вони сприймали ідеали соціалізму як альтернативу існуючій імперіалістичній великодержавницькій стадії розвитку імперій.

І. Франко мав широкі особисті контакти з представниками угорської прогресивної думки, зокрема з А. Геррманном, О. Ашботою, він залучався до формування програми навчання немадьярського населення Угорщини, демонструючи свою виважену позицію. Важливим виявився його внесок у поширення в Угорщині інформації про духовний розвиток українства. Його стаття про українську літературу була опублікована в якості окремого розділу в капітальній праці «Універсальна історія всесвітньої літератури», виданій Угорською академією наук у 1911 р. Проаналізована у ній творчість Т. Шевченка, Л. Українки, М. Коцюбинського отримала схвальні відгуки відомих угорських літературознавців.

Значний внесок у розвиток двосторонніх зв'язків у духовній сфері зробили закарпатські діячі (М. Лучкай, Ю. Жаткович, О. Годинка, Г. Стрипський), які опублікували видатні праці з історії, мови та культури українських русинів. Вони також перекладали угорською мовою деякі твори українських письменників. Помітною постаттю у житті Закарпаття була діяльність філософа В. Гаджегі, який відстоював і поширював ідеї німецької класичної філософії. Один лише Ю. Жаткович у кінці XIX ст. переклав угорською мовою твори М. Вовчка, Ю. Федьковича, О. Стороженка, М. Коцюбинського, І. Франка, О. Маковея, А. Чехова, І. Тургенева, О. Купріна. Він автор першого в Угорщині «Короткого нарису історії української літератури» (1900 р.), у кінці XIX ст. видав кілька відомих праць з історії русинів. Перед Першою світовою війною з'явилися українські переклади творів видатних угорських поетів та письменників (Ш. Петефі, Я. Араня, К. Міксата, М. Йокая та ін.). У різні періоди в Угорщині перебувала незначна кількість українських політичних та культурних діячів через мовний бар'єр та несприятливі умови для

українофільської діяльності. Ігнорування інтересами слов'янських етносів завжди було властивою рисою для значної частини угорської еліти, оскільки це загрожувало її територіальній цілісності.

Невдала позиція угорської еліти під час Угорської революції 1848-1849 рр. та після її придушення у національному питанні стала поштовхом для національно-політичного і культурного руху в Закарпатті, яке отримало назву «русинського відродження», що стало однією з форм боротьби за національну незалежність. Угорські культурні, релігійні і господарські впливи набули форм тиску на українське населення Закарпаття, посилювалася його асиміляція під виглядом формування єдиної політичної нації в Угорщині. У відповідь лідери русинства заперечували визначення нації як політичної єдності народів у складі Угорщини, віддавали перевагу посиленню співробітництва з Габсбургами як умови у перспективі досягти національного рівноправ'я. А коли й цього не вдалося досягти з Віднем будителі русинства посилили пропаганду ідеї возз'єднання з українським та руським народами. Їх дії сприяли формуванню національної самосвідомості українців не тільки Закарпаття, а й усіх інших українських західних теренів.

Серед представників суспільно-політичних течій Угорщини та України, які сповідували еволюційний реформаторський шлях розвитку, такого рівня взаємної солідарності не простежувалося, оскільки серед його послідовників цілковито переважали власні державницькі, національно-визвольні інтереси. Ці ідеї домінували у діяльності угорських та українських мислителів; їхні позиції щодо шляхів вирішення національного питання не співпадали. Це впливало з того, що угорці та українці перебували під владою Габсбургів та Романових у різних становищах. З одного боку, Угорщина сама перебувала під національним гнітом Габсбургів, а з другого боку, вона являлася фактором пригнічення словаків, хорватів, українців, румунів, сербів, які перебували в якості національних меншин королівства. Угорська мова була єдиною офіційною мовою у межах Угорщини, що посилювало міжнаціональні суперечності між угорцями та іншими націями. Прагнення Угорщини до незалежності від Габсбургів було прогресивним явищем. Але її панівна еліта ігнорувала національні інтереси інших народів королівства.

Ця ситуація позначилася на відносинах угорців та інших народів королівства. Недовір'я між угорцями та неугорцями наростало. Правлячі кола Угорщини вдалися до підтримки ідеології пангерманізму, посиливши панхунгаризм, а лідери слов'янських народів стали на позиції панславізму. Ситуація склалася при тих історичних умовах таким чином, що у взаєминах сторін задомінували суб'єктивні фактори. Лідери Угорщини поширювали концепцію «політичної нації» як основу політичного єднання усіх народів навколо угорської ідеї державотворення. Вона сприяла прилученню кожного жителя країни, незалежно від мови, національних ознак, до угорської нації. Цю позицію поділяли не тільки угорські правлячі кола, а й окремі представники

прогресивної угорської думки (наприклад, М. Танчіч), які вважали, що якщо усі національності набудуть рівних демократичних свобод, то мова, духовна культура, етнічні особливості не стануть мати для них ніякого значення. Ця концепція не була прийнята національними меншинами Угорщини, бо вони вбачали у ній заперечення їх власного національного існування. Політика національного пригнічення, шовіністична агітація серед інших народів не сприяла порозумінню між ними, зокрема й з українством. На захист пригнічених народів угорські демократи піднімали свій голос. Ш. Петефі, П. Вашварі, Я. Хорарик, виходячи з розуміння взаємзв'язку національного і класового, відстоювали ідею дружби народів на основі рівних соціальних та національних прав. Представники буржуазної і демократичної думки – Я. Ердеї, І. Сечені, Й. Етвеш, М. Йокаї – в цілому підтримували розвиток міжнаціональних відносин, були противниками національного пригнічення, прагнули до розширення культурних зв'язків між народами. Зі свого боку І. Франко доклав великих зусиль для поглиблення українсько-угорських відносин. З цією метою він переклав українською мовою кілька творів видатних угорських авторів: М. Йокаї, К. Міксата, вивчав угорську народну творчість. Він прагнув до взаєморозуміння між обома народами. Зіштовхнувшись з шовінізмом угорських пануючих класів, зокрема прагненням мадяризувати українців Закарпаття, він виступив проти такої політики, надіславши разом з іншими західноукраїнськими прогресивними діячами на адресу Габсбургів «Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття». У цьому меморандумі наголошувалося, що панівні класи Угорщини причетні до асиміляції та пригнічення русинів цього краю. Окрім цього наголошувалося, що угорський народ є носієм інтернаціональних рівноправних відносин, а його прогресивні діячі виступають за дружні зв'язки між народами на основі рівності та взаєморозуміння. Багато діячів різних народів стояли на марксистських позиціях, що у кожній капіталістичній країні існує два класи, дві культури, і відповідно – двояке ставлення до національного питання. Ідеалістичні підходи, віра у соціалістичний рай домінували у житті багатьох мислителів того періоду. Лише практичні наслідки соціалістичної дійсності та її міжнародної системи другої половини ХХ ст. продемонстрували, що цілковите соціальне і національне визволення народів має вирішуватися на інших засадах людської цивілізації.

У відповідь, лідери недержавних народів почали все більшою мірою підтримувати реакційні режими Австрії та Росії, а на початку ХХ ст. – антигабсбурзьку і антиугорську політику країн Антанти. Дійшло до того, що вони сприяли поразці Австро-Угорщини у війні та її розчленуванню. На їх переконання, лише з поразкою у війні та розвалом таких імперій могло радикально змінитися становище підневільних націй.

Відродження державності обох народів після Першої світової війни

Незважаючи на різні умови і наслідки перебування українців та угорців у складі Російської і Габсбурзької імперій, неспівставимі переваги становища угорців над українцями, все ж ці два народи завдяки невичерпності потенціалу кожного з них на своїх етнічних землях упродовж XVIII-XIX ст. не тільки збереглися, але й зростали чисельно, брали активну участь у житті обох імперій, зробили великий внесок у ліквідацію османського панування у ПСЄ і на Балканах, вибороли незалежність на уламках імперій Романових і Габсбургів на початку XX ст.

Національне питання Австро-Угорщини та царській Росії залишалося найгострішим. Цілковито пануючий абсолютизм у цих монархіях не допускав розвитку недержавних народів монархій у конструктивному з погляду їх інтересів руслі, але не спромігся протистояти наростанню впливу країн Антанти у ПСЄ. Шанси на формування ними самостійних держав найбільше залежали від планів переможців світової війни, що насувалася.

Після того як монархії Габсбургів та Романових зіштовхнулися між собою у Першій світовій війні за переділ сфер впливу у Європі українці та угорці, як і всі інші підневільні народи, під час війни швидко революціонувалися і все більше гуртувалися навколо національних і державницьких інтересів. Участь обох монархій у війні прискорила їхнє падіння.

Обидва народи спромоглися на уламках Російської і Габсбурзької імперій відновити свою державність. На українських землях царської імперії, починаючи з березня 1917 р., успішно формувалася Українська Народна Республіка (УНР). Видатною подією були Брест-Литовські мирні договори Центральних держав (Німеччини, Австро-Угорщини, Османської монархії та Болгарії) з УНР 9 лютого 1918 р. та з Росією 3 березня 1918 р. Завдяки яким припинялася імперіалістична війна на Сході Європи, УНР визнавалася самостійною і отримала захист від Центральних держав. Більшовицька Росія примусово визнала незалежність УНР.

З розпадом Габсбурзької монархії на західних українських теренах 1 листопада 1918 р. була проголошена Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) у складі Східної Галичини, Закарпаття та Північної Буковини, яка за чисельними і територіальними показниками належала до середніх держав Європи. Започатковані з березня 1917 р. на українських етнічних територіях державотворні процеси завершилися 22 січня 1919 р. їх об'єднанням, формуванням соборної Української держави, яка стала однією з найбільших на континенті. Проголошення незалежними УНР, ЗУНР та Угорської Народної Республіки стало видатною сторінкою у взаєминах Угорщини та України. Ці три країни вступили у тісний контакт між собою проти імперіалістичної війни, за мир без анексій і контрибуцій, за право націй на самовизначення, формування державності у справедливих кордонах. Але українська та угорська держави були піддані агресії з боку більшовицької Росії, Польщі,

Чехословаччини, Румунії та Сербії при підтримці Антанти у 1919 р., через що вони не змогли відстояти державність та етнічні кордони.

Імперіалістичний і загарбницький характер політики великих і сусідніх держав щодо угорського та українського народів найбільшою мірою проявився у відповідних Версальських мирних договорах 1919-1923 рр., які прирекли ці народи до чи не найбільшого розчленування і пограбування. Восени 1918 р. Австро-Угорщина розпалася на 7 нових незалежних держав. Вихід із складу монархії інших народів, після її закономірного розпаду, і формування незалежних держав було справедливим актом. Але етнічні межі розселення австрійської та угорської націй були проігноровані Сен-Жерменським з Австрією та Тріанонським з Угорщиною договорами, тому ці договори стали для них грабіжницькими. Кордони Австрії і Угорщини із сусідніми країнами були проведені не справедливо, значною мірою шляхом передачі до 30 тис. кв. км (30%) етнічних земель Австрії та понад 70 тис. кв. км (45%) Угорщини на користь сусідніх з ними нових держав – Чехословаччини, Польщі, Румунії, Італії, Королівства сербів, хорватів і словенців (Югославії). Питома вага анексованих, від'єднаних етнічних територій Австрії та Угорщини на користь інших країн була високою, що дає право визнати їх і несправедливими. На землях, що відійшли від Угорщини до сусідніх держав, залишилося проживати 3,3 млн. осіб угорського етносу, або 1/3 загальної його чисельності. Угорська держава відродилася і збереглася, але 45% її етнічних територій та 1/3 угорського етносу відійшли до сусідніх держав – Румунії, Чехословаччини, Югославії. Із втрачених територій колишнього Угорського королівства (майже 283 тис. кв. км), що відійшли до сусідніх держав (190 тис. кв. км), понад 40% склали угорські етнічні землі, серед найбільших з них – Парціум, Північна Трансільванія, Східний і Західний Банат, Південна Словаччина (Фельвдік), Північна Воєводина (Дельвдік). Як би Антанта керувалася етнічними межами розселення народів королівства, зокрема й угорського, то нові кордони Угорщини мали б сформуватися у межах 160-170 тис. кв. км, що більше відповідало етнічним принципам. Окремі угорські фахівці (Ж. Баткі, К. Когутович) вважають, що оптимальна етнічна площа нової Угорщини складала 200 тис. кв. км. Такі значні етнічні і територіальні втрати Угорщини є одними з найбільших серед усіх народів Європи.

Гіршою склалася доля тільки українського і білоруського народів, які взагалі втратили свою державність, а їхні території розчленовувалися між сусідніми державами. Йдеться про четвертування етнічних територій України між РСФРР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною та про поділ Білорусі між РСФРР і Польщею. Українська держава проіснувала лише упродовж 1919-1921 рр. Після її повалення її етнічні землі були поділені між сусідніми державами. Східна і Центральна Україна ввійшла до складу Росії, Західна

Україна і Волинь – до Польщі, Підкарпатська Русь (Закарпаття) – до Чехословаччини, Буковина та Ізмаїльщина опинилися у складі Румунії.

Український народ спіткала більша трагедія навіть у порівнянні з угорською катастрофою (державність угорців збереглася лише на 1/3 її колишньої території, що склала 93 тис. кв. км). З падінням Української держави у 1919-1921 рр. та розчленуванням Угорщини у 1920 р. українсько-угорські стосунки занепали, обмежилися культурно-освітніми зв'язками.

Гіркий досвід взаємин у міжвоєнний період

Консервативний режим М. Хорті у міжвоєнний період проводив чітку антирадянську та ативерсальську політику, добивався ревізії Тріанонського мирного договору, йшов на повне зближення з Польщею, Німеччиною та Італією, не підтримував жодних визвольних змагань сусідніх народів, зокрема й українського. Лише групи мадяризованих та проугорськи налаштованих представників закарпатської інтелігенції, які залишилися в Угорщині, прислужували хортизму, діяли проти Чехословаччини і підтримували повернення Закарпаття до Угорщини. Серед угорського керівництва у 30-40-х рр. ХХ ст. велике невдоволення викликало різке піднесення національно-визвольних змагань серед українців країн Європи, які перебували в еміграції, особливо у Німеччині, та на західних теренах України. Угорська політична еліта вважала, що світові гравці не дозволять розчленованим землям України між Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною об'єднатися і створити єдину українську державу. На думку керівництва Угорщини, це не було вигідно жодній державі Європи. На їх переконання, Карпатський регіон та Галичина мали перебувати лише в руках Угорщини і Польщі, бо ці дві країни були вічними і єдиними захисниками європейської цивілізації, християнства від варварів на Сході – Туреччини і Росії у середньовічні часи, а більшовицької Росії – у ХХ ст.

Водночас СРСР негативно ставився до проблем Угорщини, яку жорстоко покарали країни Антанти, зокрема й за встановлення Угорської радянської республіки у 1919 р. та її активну союзницьку політику з радянськими Росією і Україною проти Франції й Британії, а також сусідніх з нею нових країн. Нав'язаний Угорщині у Версалі Тріанонський мирний договір 1920 р. був надзвичайно несправедливим щодо цієї країни. Радянський Союз, в цілому засуджуючи несправедливість визначених кордонів Версальською системою у Європі, шукав шляхів для їх перегляду у тій частині, яка торкалася його державницьких інтересів. Стосовно прагнень Угорщини переглянути кордони на більш справедливій, етнічній основі, то Москва поставилася до цього нейтрально, а після нападу Німеччини на СРСР радянське керівництво проігнорувало навіть справедливими інтересами Угорщини. Це було вирішальною причиною тотальної війни Угорщини проти СРСР.

Друга світова війна залишила особливо тяжку спадщину в історії відносин між нашими народами. Перегляд Тріанонського мирного договору у 1938-

1941 рр. на користь Угорщини торкнувся й Закарпаття. Упродовж березня-квітня 1939 р. Угорщина повалила проголошену 15 березня 1939 р. незалежну державу Карпатська Україна й окупувала її територію. До кінця 1944 р. у краї войовничими методами викорінювалися українські національно-визвольні сили, панувала угорська ідеологія. Територія краю перетворилася на прифронтну зону, на яку поширювалися закони воєнного часу і відповідні вироки військового трибуналу.

Упродовж німецько-радянської війни понад 900 тисячний угорський військовий контингент перебував чи проходив через територію сучасної України, забезпечуючи виконання союзницьких обов'язків, що складало понад 40% загального чисельного складу угорської армії у роки війни. Участь Угорщини у війні проти СРСР в основному здійснювалася на етнічних землях української нації: окупаційні війська в Закарпатті постійно складали 150-180 тис. осіб; угорська Карпатська група (45 тис. осіб) упродовж липня-грудня 1941 р. брала участь у бойових діях проти СРСР на території Правобережної України; від 6 до 10 піхотних дивізій чисельністю 84-100 тис. осіб упродовж жовтня 1941 р. – першої половини 1944 р. несли окупаційну службу у північних областях України, південній Білорусі; друга угорська армія (250 тис. осіб та 50-70 тис. робочих батальйонів), що з травня 1942 р. прослідувала через Україну і зайняла у вересні 1942 р. 200 км оборону південніше м. Воронеж на р. Дон, а після її розгрому у лютому 1943 р. рештки цієї армії (майже 50 тис. осіб) були переведені на Житомирщину для перекомплектування і використання їх як додаткової окупаційної сили для оборони підступів до Карпатських гір. Перша угорська армія (320 тис. осіб) зайняла територію передгір'я Карпат в межах Львівської (частково), Івано-Франківської та Закарпатської областей, яка успішно обороняла цю ділянку фронту упродовж квітня-жовтня 1944 р.

Під час війни на території України реалізовувалася головна мета країн «Осі»: якомога ефективніше використовувати економічний потенціал України для потреб фронту, своїх країн та місцевого населення; тримати в покорі цивільне населення лояльним ставленням, забезпечувати умови і підтримувати виробництво, торгівлю, культурно-освітні процеси, не допускати проти населення безпідставних каральних акцій, вступати з ним у контакти щодо спірних питань лише через місцеві органи влади, сформовані німецьким командуванням. На будь-які диверсійні, збройні акції проти окупаційної влади слідували жорстокі покарання, знищення їх активістів, приспівників та місць їхнього переховування. Мали місце сотні випадків, коли у масовому порядку розстрілювалися тисячі не винних цивільних людей і спалювалися населені пункти, незважаючи на те, що переважна більшість з них були заручниками обставин. Угорські окупаційні війська мали пряму причетність до таких каральних акцій, і вина їхніх командирів була беззаперечною. Значна частина з

них за злочини проти цивільного населення була покарана смертними вироками після війни.

Наслідки окупаційної політики Угорщини у роки Другої світової війни в центральній і західній Україні, як і на Закарпатті, залишили у пам'яті українців про той період дуже негативне враження. Угорська військова присутність в Україні була перенасичена жорстокими елементами. Угорські окупанти поряд з німцями та поліцейськими групами мали безпосередню причетність до невинуватених злочинів проти цивільного населення. Ця трагічна сторінка часів війни була тяжкою спадщиною, що негативно вплинула на формування відносин між українцями та угорцями у майбутньому.

Українську та угорську націю у боротьбі за незалежність у ХХ ст. спіткали тяжкі трагедії та невідновлювальні збитки у боротьба за відродження своєї державності у справедливіших кордонах. Обидва народи випробували на собі найтяжчу форму тоталітаризму в історії людства. Членство України в СРСР обійшлося для неї особливо великими жертвами: три голодомори, тривалі громадянські війни, багатомільйонні втрати у німецько-радянській війні, постійні масові депортації цивільного населення за межі республіки і заселення її території чужеродними етносами імперії, тотальна русифікація, руйнація суспільних і національних основ українства. Але викоринюючи підґрунтя української національно-визвольної боротьби, Радянський Союз за збігом сприятливих міжнародних відносин зробив найголовнішу справу на користь українців – об'єднав максимальні українські етнічні землі в одній політико-правовій системі і духовному просторі. Західна Україна, Закарпаття, Північна Буковина та Південна Бессарабія упродовж 1945 р. возз'єдналися з іншими українськими землями з УРСР у складі СРСР. До того часу цього не спромоглася зробити жодна інша держава світу. Усі сторони та правонаступники договорів про перехід цих земель до УРСР не ставили і не ставлять під сумнів їх чинність. Ці правові і територіальні зміни у Європі на користь України були закріплені у Паризькому мирному договорі 10 лютого 1947 р. Українська нація після розпаду СРСР добилася незалежності в оптимальних для себе кордонах.

Цього не можна сказати про Угорщину, яка ось уже століття, починаючи з 1920 р., переживає синдром Тріанону, що призвів до значного її розчленування. Це стало наслідком того, що наші народи в обох світових війнах опинилися у складі різних центрів світової політики: Україна у складі СРСР у таборі Антанти, яка перемогла в обох війнах, а Угорщина – у союзі Центральних держав, що програли їх. Несправедливі кордони Угорщини 1920 р. були поновлені переможцями Другої світової війни Паризькими договорами від 10 лютого 1947 р. Ці кордони стали чинними і їх ніхто не ставить під сумнів, зокрема й Угорщина.

Взаємини у соціалістичний період

Післявоєнні відносини між СРСР та Угорщини формувалися на основі соціалістичних принципів та економічної інтеграції. Відповідно до умов радянсько-угорських договорів 1945 р. і 1948 р. економічне життя Угорщини тісно пов'язувалося з економікою і ринками СРСР, а вступ Угорщини до Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) та Варшавського договору у 1949 р. остаточно закріпили за нею значні торговельно-економічні переваги. Упродовж 60-80-х рр. ХХ ст. соціалістична інтеграція та виробнича кооперація країн РЕВ забезпечила значний розвиток усіх країн соціалістичної системи, серед них і Угорщини. Доля УРСР у радянському експорті до УНР вугілля, коксу, залізної руди складала майже 100%, електроенергії – 81%, залізної руди і лісоматеріалів – 80%, прокату чорних металів – 58%. Значною була також частка УРСР в експорті до цієї країни сільськогосподарських машин та промислового обладнання. Електроенергія поставлялася до УНР через систему «Мир» (підстанція в Мукачеві), нафта – нафтопроводом «Дружба» (угорська лінія була відкрита у 1962 р.), природний газ – газопроводом «Дружба». Понад 2/3 продукції харчової та 25% промислової продукції Угорщини реалізовувалася на ринках СРСР. УРСР одержувала у масовому порядку автобуси «Ікарус», обладнання зв'язку, лікарські засоби, текстиль, взуття, племінну худобу і продукцію харчової промисловості. У забезпеченні торговельних операцій між СРСР та УНР головну роль відігравали добре розвинені залізнодорожній, трубопровідній, електричний та водний (Дунайське морське пароплавство) види транспорту.

Радянсько-угорські відносини були заплямовані подіями 1956 р. Запроваджена з 1953 р. диктатура М. Ракоші за рівнем деспотії перевершила усі політичні устрої в історії Угорщини. В країні запанувала поліцейська система. Прогресивні сили цієї країни вдалися до мирного демонтажу запровадженої в Угорщині сталінської моделі соціалізму, що себе дискредитувала. Еволюційний процес удосконалення соціалістичної системи набув успішного розвитку завдяки таким видатним постатям як Імре Надь, Янош Кадар та сотням інших діячам у 1954-1956 рр. Були усі підстави вірити в успіхи реформації та мирного врегулювання тяжкої політичної кризи, в яку потрапила країна і суспільство.

Але підступний розстріл мирного масового мітингу вранці 25 жовтня у Будапешті на площі Л. Кошута перед Парламентом невідомою групою у цивільному (радянських та угорських чекістів) в момент, коли її учасники співали національний гімн, в результаті чого було вбито від 61 до 100 осіб, а поранено понад 300 осіб, сколихнув усю країну, спалахнув нечуваний масовий і войовничий протест. Різку радикалізацію угорського суспільства підсилили злочинні вчинки органів держбезпеки СРСР та УНР у місцях масових зібрань всією країною. Упродовж 25-29 жовтня вони 61 раз відкривали вогонь по мирних демонстрантах, кількість вбитих і поранених коливається від 800 до

1 тис. осіб. Керував такими спецопераціями безпосередньо голова КДБ СРСР І. Серов, який упродовж 24 жовтня – 30 листопада перебував в Угорщині і здійснював такі акції, укриваючись на військових об'єктах окупаційних військ СРСР на території цієї країни.

Революція та національно-визвольна війна Угорщини упродовж 23-28 жовтня 1956 р. завершилася переможно, було демонтовано сталінську модель державного устрою і відновлено народно-демократичну республіку 1945-1947 рр. У Революції перемогли здорові сили угорської нації, які рішуче змели сталінську диктатуру влади, вдалися до формування правового демократичного устрою на багатопартійній основі, повного суверенітету і нейтралітету Угорщини, виведення радянських військ з країни, покарання злочинців попереднього режиму. Очільники Революції, члени уряду на чолі з Імре Надем, борючись за усунення попередніх помилок, вдалися до реформаційних перетворень і обрали відмінну і кращу від СРСР модель національного і суверенного розвитку. Але ці прогресивні реформи в Угорщині 1956 р. були такими ж неприйнятними для радянської, як і рішення Революції 1849 р. – для царської імперії.

Москва погоджувалася лише на зміни, які не торкалися основ комуністичного режиму: однопартійна система, партійний замість демократичного централізм виконавчої влади, проведення політичних і економічних реформ на основі загальнодержавної форми власності, залишення перебування Угорщини у сфері повного політичного, економічного і військового контролю з боку СРСР. Переможна Угорська революція 1956 р. зазнала, як і у 1849 р., збройної поразки від східної деспотії через нейтральну позицію світових країн західної демократії.

Упродовж 4-11 листопада в Угорщині розгорілися справжні бої між повстанцями та радянськими військами, що тривали до середини листопада. Дані про втрати обох сторін дуже різні, корелюють від 700 до 3,5 тисяч убитих серед радянських військових та від 2 до 10 тисяч серед угорців. Найбільші цифри втрат наводяться у західних публікаціях: радянські втрати склали від 3,5 до 7 тисяч; угорців загинуло від 20 до 50 тис. осіб. За іншими даними радянські втрати склали 2,5 тис. осіб, а угорців – до 10 тис. осіб. Значно менші втрати подаються у публікаціях колишнього СРСР, сучасних РФ та Угорщини: втрати радянських військових склали близько 700 осіб, а угорців – понад 2 тис. осіб. Ми вважаємо, що дані західних публікацій більше відповідають дійсності.

Після поразки Революції до 200 тис. угорців, переважно молодь, залишили країну. Серед емігрантів лише 5% брало активну участь у бойових діях періоду Революції, тоді як до 60% виїхали з країни через небажання жити при такому режимі і шукали кращої долі за кордоном. З оголошенням влітку 1957 р. амністії лише 11 тисяч біженців повернулося на батьківщину.

З радянською окупацією в країні відновлювався однопартійний комуністичний режим, покарання торкнулися не винуватців, які породили

трагедію, а лише тих, хто очолював переможну Революцію та здійснював відповідну реформацію. Після тривалого ув'язнення спецорганами СРСР та УНР над членами уряду Імре Надя та найближчими його соратниками відбувся закритий судовий процес, вирок якого було таємно винесено і виконано 16 червня 1958 року. За політичні рішення, активну діяльність та позицію були страчені через повішення Імре Надь, Міклош Гімеш, Пал Малітер, Йозеф Сіладі. Геца Лошонці помер перед стратою. Подібні покарання лідерів національно-визвольної боротьби, як і політичних опонентів, застосовувалися в історії Угорщини в умовах її окупації іноземними державами та нав'язаних їй ззовні режимами (Габсбургами та російсько-радянською імперією). Смертні вирoki продовжувалися аж до 1960 р., були покарані майже 300 інших осіб, причетних до активної участі у Революції та звинувачених у кримінальних акціях. Кілька тисяч осіб отримали різні строки ув'язнення. Для більшості застосовувалася амністія. Звичайно, вина за такі розправи лежить насамперед на радянській стороні, але й пасивна позиція щодо таких вироків країн прославленої демократії не може бути виправданою.

Революції 1848-1849, 1956 рр. в Угорщині здобували перемогу, випереджали свій час, але зазнали збройної поразки через зовнішню агресію східної деспотії та бездіяльність західних країн. Ні одна країна світу в обох випадках не підтримала справедливої боротьби прогресивних сил Угорщини.

Після повалення завоювань Революції 1956 р. в Угорщині двосторонні радянсько-угорські відносини формувалися і розвивалися виключно в офіційній площині, під контролем центральних керівних партійних та спеціальних органів. Стосунки між громадськими організаціями, у культурно-освітній та науковій сфері упродовж наступних десятиліть, доки при владі в СРСР знаходився Ю. Андропов, радянський посол в УНР напередодні та у період Революції 1956 р., здійснювалися виключно на запрограмованій основі, творча сторона відносин не передбачалася. Будь-які публікації про Угорщину на просторі СРСР ретельно перевірялися цензурою, щоб жодної правдивої інформації не проникло в маси, особливо про події 1956 р. та про політику Москви щодо Угорщини під час Революції та у наступні після неї десятиліття. Кожна наближена до істини публікація, виступ про Угорщину чи про відносини СРСР-УНР заборонялася, бо вважалося, що усі вони будуть асоціюватися чи навіть опосередковано торкатися діяльності самого Ю. Андропова. Навіть, якщо йшлося про інші епохи. Вважалося, що кожне слово про Угорщину асоціювалося з Ю. Андроповим. Допускалися публікації на теми, прийнятні для тогочасних режимів змісту про соціалістичну співдружність, вічну дружбу трудящих обох країн, пролетарський та соціалістичний інтернаціоналізм, успіхи соціалістичного розвитку як СРСР, УНР, так і соціалістичної системи в цілому.

Лише на завершальній стадії соціалістичного устрою українсько-угорські культурно-освітні та наукові зв'язки набули певного розвитку. У Будапешті

було відкрито кафедру української мови, поглибилося співробітництво між науковими та вузівськими установами. Успішною була співпраця Київського університету імені Тараса Шевченка з Дебреценським, Ужгородського – з Сегедським університетом та Ніредьгазьким педагогічним інститутом. Набув сталого розвитку науковий обмін і між установами академій наук України та Угорщини.

Взаємини в умовах політичної незалежності та повного суверенітету

З розпадом СРСР та демонтажем соціалістичної системи країни ЦСЄ здобули свободу, сформуvalи модель державного устрою на правових і демократичних засадах. Завдяки цьому український та угорський народи отримали можливість вибудовувати повноцінні і взаємовигідні добросусідські відносини.

Будапешт продемонстрував однозначну зацікавленість у формуванні самих коректних і здорових відносин з незалежною Україною. Угорщина серед перших визнала незалежність України, першою вивела рівень дипломатичних відносин між обома країнами на рівень посольств і пішла з нею на зближення. Підписавши у Будапешті 31 травня 1991 р. Декларацію про основні напрямки співробітництва між Україною та Угорською Республікою в гуманітарній сфері, Декларацію про принципи співробітництва щодо забезпечення прав національних меншин, а 6 грудня 1991 р. у Києві – Великий Договір про основи добросусідства та співробітництва, взаємини набули конструктивного розвитку. Ці акти, як і Закон України Про національні меншини в Україні 25 червня 1992 р., визнання Угорщиною першою серед сусідніх країн 26 листопада 2003 р. Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, склали сприятливі умови для двостороннього співробітництва. Керівництвом Угорщини постійно зазначається зацікавленість у тому, щоб Україна стала успішною європейською державою, визнається і підтримується її територіальна цілісність і недоторканість кордонів.

Сформована нормативно-правова база між двома державами сприяла плідному розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин. Успішно запрацювали три двосторонні комісії з питань: торговельно-економічного, транскордонного і прикордонного співробітництва, забезпечення прав національних меншин.

Обсяги товарообігу упродовж кінця 1990-х рр. – початку 2000-х рр. стабільно зростали, збільшившись з 1 млрд. дол. США до 3 млрд. дол. США. Структура товарообігу обох країн була стабільною. До основних товарних груп українського експорту входили: електричні машини та обладнання, паливно-мастильні матеріали, залізна руда, чорні метали, деревина і вироби з неї, насіння і плоди олійних рослин. Основну товарну групу імпорту України з Угорщини складали: електропродукція, паливні мінерали, транспортні засоби, продукція хімічної промисловості, машинобудування, лікарські засоби, сільськогосподарська продукція. Починаючи з 2019 р. обсяги товарообігу

почали знижуватися і склали у 2020 р. 2,7 млрд. дол. США проти 2,9 млрд. дол. США у 2018 р. Торгівельне сальдо між обома державами було для України постійно позитивним і зростало, у 2020 р. склало 378,5 млн. дол. США. Цьому були різні причини. Структура економіки України та Угорщини є подібною, тому основні види продукції забезпечуються національними товаровиробниками, і кожна із сторін закупає лише ті види продукції, які є дефіцитними для неї. Угорщина віддає перевагу поглибленню стосунків з РФ в енергетичній, атомній галузях, широкому освоєнню російських ринків угорською агропромисловою продукцією. Значний вплив на погіршення стосунків між Угорщиною та Україною, зокрема й торговельних, справили: збройна агресія РФ проти України, підвищення статусу застосування української мови в освітній системі та як державної у всіх сферах державного і суспільного життя, незгоду України на формування автономії для угорської спільноти Закарпаття. Робота трьох вищеназваних двосторонніх комісій, як і усіх інших, починаючи з 2011 та 2013 рр., припинилася.

Престиж України певною мірою знизився й тому, що на тлі надзвичайно позитивної ролі іноземного капіталу у приватизації та формуванні сучасної галузевої структури економіки Угорщини українські інвестори допустили провали у своїй діяльності в Угорщині. На початку XXI ст. українсько-угорські відносини отримали можливість розвиватися у межах масштабного інвестиційного проекту, коли компанія «Індустріальний Союз Донбасу» виграла тендер у російського та польського інвесторів і придбала 23 грудня 2003 р. металургійний комбінат «Дунаферр» у м. Дунауйварош, вартістю 100 млрд. форинтів (500 млн. дол. США); а наприкінці вересня 2004 р. – металургійний завод DAM Steel у м. Мішкольц, друге за потужністю металургійне підприємство Угорщини, за 1,5 млрд форинтів (7,9 млн. дол. США). З приватизацією металургійної промисловості Угорщини, Україна отримала доступ до ринків ЄС, ринків інших континентів з брендом високої якості. Але у 2009 р. ІСД свою частку власності (52%) комбінату «Дунаферр» продав російському інвестору на прийнятних для себе умовах. Норільський металургійний та Кемерівський вугільний регіони сприятливо забезпечують розвиток металургійної промисловості Угорщини, як і інші підприємства РФ у розвитку її атомної енергетики. Ці два напрями співробітництва РФ з Угорщиною стали визначальними у формуванні економічних та політичних інтересів останньої.

Українці в Угорщині, угорці в Україні

Започатковані взаємовигідні українсько-угорські міждержавні відносини сприяли покращенню життя українців в Угорщині та угорської меншини Закарпаття в Україні. Важливе місце у захисті прав українців Угорщини, а угорців – в Україні відіграла Змішана українсько-угорська Комісія з питань забезпечення прав національних меншин (утворена у 1991 р.). Упродовж 10 років Комісія провела 15 засідань. Останнє відбулося у Будапешті

19-20 грудня 2011 р. У наступні 10 років Комісія не засідала оскільки підсумкового Протоколу не було підписано через незгоду української сторони на фіксацію пункту про формування Притисянського угорського національного округу в Закарпатті. У червні 2021 р. обидві сторони відновили консультації щодо можливості проведення другого раунду 15 засідання цієї Комісії, яке завершилося безрезультатно у 2011 р.

Регулярно в Україні та в Угорщині проводяться заходи з метою відзначення видатних дат чи вшанування пам'яті відомих особистостей в історії обох народів. В Україні встановлено понад 60 пам'ятників та пам'ятних знаків угорським політичним та культурним діячам. В Угорщині таких українських пам'ятників та пам'ятних знаків відкрито 10.

З 30 національних меншин, які мешкають в Угорщині, 13 були визнані історичними. У Законі про права національних і етнічних меншин Угорщини 1993 р., модифікованому у 2011 р., критерієм надання такого статусу є вимога проживання меншини в Угорщині упродовж останніх 100 років. До таких спільнот відносяться українці та русини як окремі етноси. Русские до такої меншини не належать. Товариство української культури Угорщини утворилося у 1991 р., а Товариство русинської культури – у 1993 р. Законодавство країни гарантує історичним національним меншинам права на формування органів самоврядування, на їх культурний і освітній розвиток, збереження національної ідентичності, набуття автономії. Статус їх діяльності – культурно-освітній. Органи самоврядування фінансуються за рахунок держави. У стаття 29 Основного закону мовиться, що такі національні меншини Угорщини є державотворним фактором.

Відповідно до перепису населення 2011 р. в Угорщині мешкало 5633 українців та 3323 русинів, разом 8956 осіб, що забезпечує їм 6 місце серед 13 інших спільнот. За даними Державного органу самоврядування українців Угорщини станом на 2020 р. кількість українців, які постійно мешкали в Угорщині, перевищила 10 тис. осіб. 30% з них мали вищу освіту. За даними ЦСВ Угорщини у 2019 р. в Угорщині мешкало 52,7 тис. українців. До 80% з них не підтримують тісних стосунків з органами самоврядування українців чи русинів Угорщини.

Властивою ознакою усіх історичних меншин Угорщини, за виключенням ромів, є їх невелика чисельність та розпорошене проживання по всій країні. Це унеможлиблює утворення для них, зокрема й для українців, окремих освітніх установ рідною мовою чи надання їм територіальної автономії. Для учнівської молоді активно працюють недільні школи. У Будапештському, Ниредьхазькому та Сегедському університетах функціонують кафедри української мови та історії. З 2014 р. керівні органи 13 спільнот, зокрема української та русинської, набули підвищеного статусу як органи Державного самоврядування. Орган державного самоврядування українців Угорщини (ОДСУУ), як і Орган державного самоврядування русинів Угорщини (ОДСРУ), обирається

місцевими громадами у складі 15 осіб. З 2014 р. такі органи набули права обирати речника своєї меншини у Державних Зборах Угорщини. Упродовж 2014-2018 рр. цю місію виконувала Ярослава Хортяні, а з 2018 р. – Бріджита Суперак. У нинішні та попередні періоди Я. Хортяні очолює ОДСУУ. Подібний орган русинів ОДСРУ очолює Віктор Крамаренко.

Плідно працює українська спільнота з вшанування в Угорщині українських духовних традицій. Українські пам'ятки культури в Угорщині створювалися завдяки значним зусиллям української громади. Першою серед них стали пам'ятна дошка (1998 р.) у Королівському замку Будапешта на будинку колишньої типографії, де у 1838 р. було видано українською мовою Альманах М. Шашкевича «Русалка Дністрова», а також пам'ятна дошка (1998 р.) у м. Токаї на честь майже 4-річного перебування у цьому краї Григорія Сковороди. Згодом було відкрито пам'ятник у Тигоні королю Андрашу I та його дружині, доньці київського князя Ярослава Мудрого, українській княжній Анастасії (2001 р.); меморіальну дошку Лесі Українці в Олександрівській національній бібліотеці у Єгипті (2002 р.); пам'ятник Тарасу Шевченку у Будапешті (2007 р.); пам'ятний знак про Голодомор в Україні 1932-1933 рр. на площі Ш. Петефі (2009 р.) та меморіальний знак жертвам Голодомору в Україні у м. Чомор (2010 р.); пам'ятну дошку на будинку на Дунайській набережній, де працювало посольство УНР в Угорщині у 1919-1924 рр. (2017 р.). Відзначається пам'ятна дошка (1997 р.) на будинку культурного центру на площі Вігадо у Будапешті на честь музикантів з України, які там у 20-і рр. ХХ ст. влаштовували неперевершені концерти.

20 лютого 2020 р. Посольство України в Угорщині разом з українською громадою Угорщини публічно вшанували початок 6-ї річниці агресії РФ проти України, захоплення Криму та окупації східних районів Донбасу. Учасники акції пояснювали, що це не громадянський чи міжнаціональний конфлікт на Сході України, а агресія РФ проти суверенної держави, яка порушує норми міжнародного права і складає небезпеку для України, Європи і світу. На думку учасників акції, країни західної демократії, впливові міжнародні організації мають на це реагувати таким чином, щоб примусити Росію повернути окуповані і анексовані території України, відновити її суверенітет та територіальну цілісність.

Закарпаття – визначальний фактор у формуванні українсько-угорських відносин

Прихильна до України позиція Угорщини формувалася на основі минулого досвіду. Україна не мала відношення до встановлених після обох воєн кордонів у Європі в цілому та Угорщини, зокрема. Відповідно до Сен-Жерменського та Тріанонського мирних договорів 1919 р та 1920 р. Закарпаття відійшло до складу Чехословаччини (1919-1939 рр.), незважаючи на те, що серед мешканців цього краю чехів не було зовсім, а словаки склали 4% населення, тоді як українці становило понад 60% населення, угорці – до 34%, решту – євреї, німці,

румуни, роми. Під час розпаду Чехословаччини українські русини проголосили спочатку автономію, а потім 15 березня 1939 р. – незалежну Карпатську Україну. Не отримавши міжнародного визнання з боку жодної держави світу і Європи, Українська держава була упродовж кінця березня-квітня 1939 р. повалена, її територія включена до складу Угорщини, де перебувала у 1939-1944 рр. Після визволення Закарпаття Радянською армією право на його перебування у складі Угорщини скасовувалося у радянсько-угорському договорі від 20 січня 1945 р. На підставі рішення Народних Зборів Закарпатської України від 26 листопада 1944 р. про вихід Закарпатської України із складу ЧСР і про приєднання до УРСР у складі СРСР та на основі міждержавного двостороннього договору між Чехословаччиною та Радянським Союзом від 29 червня 1945 р. Підкарпатська Русь передавалася від ЧСР до СРСР з наступним входженням до складу УРСР. Після розпаду СРСР і проголошення незалежності України цей край являється її невід'ємною складовою.

Упродовж II тисячоліття Закарпаття випробувало на собі 10 різних державних утворень та формувань з різними моделями управління. Перебування у складі угорських державних утворень було найтривалішим, понад 350 років. У житті краю незмінно домінували два етноси – українські русини та угорці. Соціально-економічні, культурно-освітні процеси склалися не на користь українців, але завдяки високим демографічним показникам вони виявилися для них не катастрофічними. В умовах бездержавності, український етнос краю не тільки зберігся, але й розвивався, постійно чисельно переважав угорців, відповідно у пропорціях 60% - 80% проти 20% - 30%. За часи 80-річного перебування Закарпаття у складі СРСР та України чисельність угорського етносу на Закарпатті прискорено зменшувалася і нині складає 12%. В історії Закарпаття такого різкого падіння чисельності угорського етносу у цьому краї ніколи не спостерігалось. Дається взнаки тяжка спадщина, яка нагромадилася у Закарпатті у попередні століття, зокрема й у часи радянської дійсності.

Доводи багатьох фахівців Угорщини, що протягом усього II тисячоліття територія Закарпаття входила до складу Угорського королівства, не відповідають дійсності, бо цей край потрапив під владу Угорщини у самому кінці XIII ст. на два з половиною століття лише після відходу монголо-татарів із Східної Угорщини та Карпатського краю. З середини XVI ст. Османська імперія зруйнувала Угорське королівство, яке розпалося на три частини: Задунав'є, Порту, Трансильванію. Закарпаття перебувало до початку XVIII ст. у складі Трансильванського князівства у васальній залежності від Османської імперії. В унію з Угорщиною це князівство вступило на початку XIX ст. Три частини колишнього Угорського королівства упродовж XVIII ст. – 1918 р. входили до Габсбурзької монархії. Самостійна Угорщина відродилася лише

16 листопада 1918 р., але уже без Закарпаття, яке передавалося Антантою до Чехословаччини.

Започатковані дружні відносини України та Угорщини упродовж 1991-1992 рр. сприяли відродженню угорської меншини Закарпаття. З початком 1990-х рр. швидко сформувалася організаційно-правова основа для забезпечення колективних і індивідуальних, культурно-освітніх прав угорців цього краю. Першим важливим кроком у відродженні угорства Закарпаття стало їх організаційне об'єднання. 26 лютого 1989 р. утворилося Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ), а 5 жовтня 1991 р. – Демократична спілка угорців України (ДСУУ). Вони відіграли важливу роль у прискоренні відродження угорців Закарпаття, забезпечення їм належних культурно-освітніх прав. Закон про мови в Україні 1989 р., Декларація про права національностей України від 1 листопада 1991 р. передбачали широкі права для національних спільнот України. ТУКЗ серед перших прийняло 10 вересня 1989 р. рішення про утворення Притисянського угорського автономного округу з центром у м. Берегове (автор – Геза Гулачі). Цим проектом охоплювалося до 72% угорців Закарпаття із 4-х суміжних з Угорщиною районів – Берегівського, частка угорців складала 67%; Ужгородського – 35%, Виноградівського – 25% та Мукачівського – 12%. Даний проект виявився найбільш вдалим і залишається не замінимим актом угорської спільноти краю у боротьбі за автономію. Ці вимоги вперше пролунали на загальноукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р., де окрім опитування про незалежність України, до бюлетеня були включені й додаткові два питання щодо статусу Закарпаття: про надання краю статусу спеціальної самоврядної території та у Берегівському районі про створення угорського автономного округу з центром у м. Берегове. За незалежність України проголосувало 92,6% учасників референдуму Закарпатської області (зокрема виборці угорської меншини, яка складала в краї 12,1% населення), за надання статусу самоврядування для Закарпаття у складі України результат склав 78,6% учасників референдуму, а з третього питання по Берегівщині – 81,4%. Результати двох останніх місцевих референдумів керівництвом України бралися до уваги, але рішення щодо них не вчинялися. Згодом до Закону України «Про національні меншини» від 26 червня 1992 р. було внесено положення про право на формування «національно-культурної автономії» (ст. 6). Дане положення не набуло механізмів реалізації, однак робота угорської сторони у цьому напрямку продовжувалася.

Внутрішня і зовнішня політика Угорщини, після досягнення значних соціально-економічних успіхів у складі євроатлантичної спільноти, набула з 2010 р. наступального характеру, а підтримка і захист прав угорських спільнот у сусідніх країнах – стала її стратегічною метою. Головними реалізаторами цієї політики стали уповноважений координатор уряду у справах закордонних угорців К. Сілі, віце-прем'єр-міністр Ж. Шем'єн, Державний секретар уряду з питань національної політики А.Я. Потапі.

Рівень відносин Угорщини з усіма сусідніми державами, як і з Україною, відтоді узалежнювався від оцінки Будапештом становища угорських спільнот у конкретній країні. До основних вимог належать: досягнення автономії у різних формах, надання подвійного громадянства, формування культурно-освітньої системи усіх рівнів угорською мовою; фінансова, матеріальна підтримка і забезпечення підприємництва в усіх сферах діяльності; розбудова соціальної та виробничої інфраструктури; фінансова підтримка працівників освіти, виховання, медицини; сприяння політико-організаційному єднанню угорців у місцях їх компактного проживання; посилення зв'язків з Угорщиною. Головною метою такої діяльності стало забезпечення кращих умов життєдіяльності угорців у порівнянні з можливостями держави проживання, формування толерантного співжиття з іншими народами, сприяння переважанню реасиміляційних процесів над асиміляційними, переломлення тенденції до еміграції угорців із своєї рідної землі на їхню міграцію. Правлячі еліти цієї країни не миряться із становищем угорських автохтонних спільнот у Румунії, Словаччині, Сербії та Україні, оцінюють Тріанонський договір переважно негативно, що складає основу суперечностей між Угорщиною та кожною з них [17].

Керівництвом Угорщини постійно виявляє зацікавленість у тому, щоб Україна стала успішною європейською державою, визнається і підтримується її територіальна цілісність і недоторканість кордонів. Відповідаючи на високі суспільні запити, Будапештом постійно враховуються світові процеси, які впливають на забезпечення національних інтересів Угорщини, покращення становища угорських спільнот у сусідніх державах. У цьому відношенні привертає увагу монографія доцента Будапештського університету ім. Е. Лоранта, історика Андраша Боршані, в якій пропонується застосовувати гібридну концепцію щодо Трансільванії, Південної Словаччини, Північної Воеводини, Закарпаття, які відповідно до Тріанонського договору 1920 р. перейшли від Угорщини до складу сусідніх держав. Передбачається формування для угорських спільнот у сусідніх країнах автономії, надання подвійного громадянства, забезпечення культурно-освітнього процесу на автономній угорськомовній основі, надання фінансової та матеріальної підтримки усім формам господарської діяльності угорських товариств. Рекомендації А. Боршані торкаються й України, тому на них варто зосередитися окремо, оскільки його рекомендації до і до нині не набули належної уваги серед наукових і практичних працівників України.

А. Боршані наголошує, що Україна є величезним північно-східним сусідом Угорщини, у відношенні до якої можливості Угорщини для здійснення власної політики «надзвичайно обмежені», оскільки, на його думку, Україна у її нинішніх кордонах ХХІ ст. є самою важливою опорою США у протистоянні з Росією. Поки Україна являтиметься ключовою державою для США, руки в Угорщини будуть зв'язаними. Вказується, що незважаючи на досить складне

внутрішньо- і зовнішньополітичне становище України, через яке вона перебуватиме на межі розпаду, а Росія прагнучиме захопити її основну частину, все ж Угорщина не може орієнтувати 220 тис. угорців Закарпаття на сприяння розпаду України, бо це негативно буде сприйнято у США і у Західній Європі [18, о. 59, 164-165]. Автор називає парадоксом те, що Захід є союзником Угорщини, а підтримує Україну. Допоки Україна існує у нинішніх кордонах, Угорщина не може застосовувати у відношенні до Києва гібридну концепцію. Завданням для Будапешта має стати ретельне відстеження політики Росії щодо України. Для Угорщини вигідно, щоб Росія проковтнула не всю Україну, а лише її частину. Сподіваючись на розпад України на східну (підросійську) і західну (прозахідну) частини, автор припускає, що західна частина не зможе протистояти Угорщині у питанні щодо забезпечення територіальної автономії для угорців Закарпаття, посилення стосунків угорців цього краю з Угорщиною. Якщо ж Україна вистоїть і її цілісність збережеться, то становище угорців на Закарпатті не зміниться [18, о. 59, 90, 166-167].

З ліквідацією світової колоніальної та соціалістичної систем, розпадом багатонаціональних держав у кінці ХХ ст. у ЦСЄ (СРСР, Югославії та Чехословаччини), кордони яких були сформовані Версальською та Паризькою конференціями, міжнародна проблема знову актуалізувалася. Після загострення російсько-українських відносин та війни РФ проти України позиція РФ у питаннях кордонів знову стала прихильнішою до інтересів тих держав, підтримка яких до цього Москвою заперечувалася. До таких належить і Угорщина. Таємна дипломатія Угорщини, зазначає А. Боршані, має діяти наступним чином: за визнання російською стороною «нового статусу кво в Карпатському басейні Будапешт обіцяє таємну підтримку Росії у поверненні до неї “російських територій” України» [18, о. 168].

Головні завдання гібридної концепції зовнішньої політики Угорщини автора зводяться до того, щоб зміцнювати стосунки з провідними державами світу, насамперед із США, сприяти досягненню домінування інтересів цієї країни у Центрально-Східній Європі, визнавати незмінність встановлених Тріаном кордонів між Угорщиною та сусідніми державами, добиватися автономії для угорців у сусідніх державах, підтримувати боротьбу за автономію цих територій. Зосередження сил на реалізації цих завдань сприятиме виправленню умов Тріанонського мирного договору [18, о. 10, 14, 18, 20].

На переконання А. Боршані, ХХІ ст. дає останній шанс Угорщині, щоб переломити тенденцію безперервних поразок угорців, починаючи з ХVІ ст., і відновити те, що упродовж століть відбиралося від Угорщини. Автор визнає, що у післятрансформаційний період у ЦСЄ принципи Версаля і Тріанону відновилися. Мала Антанта повторно не утворилася лише тому, що Угорщина підписала з кожною сусідньою державою договір про визнання непорушності кордонів. Але сусідні країни на взаємін цьому не розв'язують питань, які торкаються інтересів угорських національних спільнот. Автор наголошує, що

після приєднання до євроатлантичних структур Угорщині не вдалося заручитися підтримкою західних країн у протистоянні із сусідами для вирішення головної проблеми Угорщини – національної, задовільного забезпечення прав і умов угорських меншин у сусідніх країнах. Ця проблема залишилася прерогативою великих держав, точніше – США [18, о. 11, 55, 56, 127, 131].

Діючи в унісон з політикою Будапешта угорська спільнота Закарпаття упродовж 1989-2010 рр. розробила понад 10 проектів про утворення автономії, яка уособлює собою культурно-освітні й територіальні принципи, колективні та індивідуальні права цієї меншини. Офіційними мовами у всьому Закарпатті пропонувалася українська, а в окрузі – угорська й українська.

Станом на 2010 р. на Закарпатті завершився процес масової видачі 165 тис. посвідчень закордонного угорця, що на 50 тисяч перевищило чисельність угорців краю (понад 150 тис. осіб). Це, найвище за питомою вагою охоплення угорства «серед усіх відірваних регіонів». Починаючи з 2012 р. на Закарпатті розпочалося масове надання подвійного громадянства (України та Угорщини). Через п'ять років з близько 155 тис. угорців Закарпаття до 120 тисяч набули й громадянства Угорщини [19, с. 5; 20]. Точна кількість закарпатців з подвійним громадянством не відома, бо Угорщина тримає ці дані у таємниці.

Оскільки паспорт країни ЄС є привабливим серед усіх жителів Закарпаття, незалежно від національності, тому його набуття користується попитом не тільки серед угорців, а й українців. Причина – спрощені умови для вільного перебування і працевлаштування у країнах ЄС. Угорські паспорти масово видавалися не тільки угорцям, а й проугорськи налаштованим прихильникам русинства, українцям, євреям, ромам. Значна частина депутатів місцевих органів влади також отримала ці документи. Ця акція прискорила масову еміграцію місцевих угорців до Угорщини та інших країн ЄС. У 20-і рр. ХХІ ст. Закарпаття стало найбільшим регіоном України, до 250 тис. представників якого тимчасово чи постійно працюють за кордоном. У межах 45-50 тис. угорців Закарпаття працюють за кордонами України, біля 10 тисяч пенсіонерів ночали отримувати угорську пенсію як громадяни Угорщини. Лише упродовж 2001-2017 рр. із Закарпаття до Угорщини переселилося до 35 тис. осіб, 90% яких є етнічними угорцями чи особами, які володіють угорською мовою. Загальна чисельність угорців Закарпаття скоротилася до 150 тис. осіб [21, с. 12-14; 22]. Нижчий рівень життя в Україні у порівнянні з країнами ЄС, військове вторгнення РФ в Україну, значне безробіття і висока корупція на усіх щаблях владних органів підштовхують молодих людей до виїзду на заробітки до країн ЄС. Масова видача паспортів Угорщиною значно прискорила еміграційні процеси із Закарпаття. Відома дослідниця міжнаціональних проблем Ч. Феденець (Закарпаття-Угорщина) поцінувала становище угорців в Україні тим, що вони тут активніші, ніж це дозволяє їм робити їхня незначна чисельність. Вона вірить, що «основне завдання в українському суспільстві

вибудовується на намірах урівноважити національну ідентичність та громадянську лояльність». На її переконання, «Україні нічого хвилюватися через угорський сепаратизм, оскільки головне завдання Угорщини полягає не у посиленні сепаратизму, а в утриманні угорців Закарпаття на їхній батьківщині, у складі України» [23, с. 126].

На жаль, в Україні суперечливо реалізуються політико-правові засади щодо формування єдиної політичної нації, гармонізації відносин титульної нації та національних спільнот, єдиного громадянства, культурно-освітніх прав національних меншин. Конституцією та відповідними актами визнається єдине, а не множинне громадянство, подвійне громадянство не передбачене законодавством України і не має юридичної сили. Користуючись цією правовою недосконалістю, у сусідніх країнах тлумачать дане питання на свою користь, в односторонньому порядку надають громадянам України подвійне громадянство, що є порушенням її суверенітету. Ще можна миритися, коли здобувачами подвійного громадянства виступають представники національних спільнот України, які є складовою етносу колишньої прабатьківщини. Західні сусіди України вчиняють це із зрозумілих причин. Але безпрецедентним виглядає масове надання Росією громадянам України окупованих територій паспорти РФ. Кількість таких громадян-двійників досягла пів-мільйона чоловік. До таких віроломних кроків не вдавалася ще жодна держава світу.

Заяви найвищих посадовців України про те, що: Конституція не передбачає можливості набуття подвійного громадянства; в Україні доцільно зберегти одне громадянство, бо запровадження подвійного громадянства завдасть більше шкоди, ніж користі для України; депутати і держслужбовці можуть мати лише одне громадянство, а хто володіє подвійним громадянством, той має негайно звільнитися з посади, є слухними, але вони не оформлені юридично.

Період президентства Л. Кучми і особливо В. Януковича оцінюється угорцями Закарпаття сприятливим. Відповідно до Закону України «Про засади державної мовної політики» від 10 серпня 2012 р. 19 мов національних меншин на територіях, де компактно проживало не менше 10% їхніх представників, набували регіонального статусу і застосування в Україні нарівні з українською мовою. У половині областей України поряд з державною мала запроваджуватися й мова меншин: російська мова ставала регіональною у 9 областях, фактично другою державною; угорська мова (12,1%) набувала регіонального статусу у Закарпатській області, румунська (12,5%) – у Чернівецькій області, кримських татар (12,1%) – на території Кримської АР. Підмінивши поняття мов меншин, які зникають, мовами меншин, мова яких є державною в інших країнах, зокрема в Росії чи Угорщині, сфальсифікувавши головне спрямування Європейської Хартії регіональних мов і мов національних меншин, антиукраїнські сили (С. Ківалов, В. Колісніченко, Н. Шуфріч) спритно використали цю Хартію для забезпечення умов вільного використання у регіонах мов національних меншин нарівні з державною

мовою. Насправді положення Хартії спрямовані на збереження в Україні мов кримських татар, караїмів, кримчаків та ромів [24].

Станом на 2015 р. угорці Закарпаття фактично набули культурно-освітньої автономії, подвійного громадянства, регіонального статусу угорської мови, були представлені на усіх рівнях виборних органів влади в Україні; в краї завершилося «створення окремої угорської освітньої території». Незважаючи на відсутність відповідного законодавства України становище угорців Закарпаття виглядало до вересня 2017 р. досить добре, не гірше, а в окремих питаннях і краще у порівнянні з Румунією (освітні умови), Словаччиною (подвійне громадянство).

З падінням влади В. Януковича і перемогою Революції гідності, початком агресії РФ проти України, окупації та анексії частини її територій, з обранням нового Президента зовнішня і внутрішня політика Києва набула рис, характерних для умов ведення оборонної війни. Міжнародна підтримка України стала вирішальною у відстоюванні її цілісності та суверенітету. У січні 2015 . керівники США та інших країн НАТО виробили 10 спільних положень щодо російсько-українського конфлікту. Оскільки цим актуальним положенням, обнародуваним в Угорщині, не приділялася належна увага, тому доцільно розглянути їх детально: 1) В Україні триває міжнародний (російсько-український) конфлікт, розв'язаний РФ. Спочатку Росія анексувала Крим, а потім ввела свої війська й у Південно-Східну частину України. 2) ДНР і ЛНР не складають основи конфлікту, а саму війну не можна кваліфікувати як громадянську війну в Україні. 3) У Південно-Східній частині України перебувають російські війська, кількість яких постійно зростає. 4) У зв'язку з цим, Україна не може проводити жодних переговорів про мирне врегулювання конфлікту допоки РФ не виведе свої війська з території України. 5) РФ, поставляючи «сепаратистам» важку зброю і воєнну техніку, не виконує умов мирних домовленостей, підписаних у вересні 2014 р. у Мінську. 6) В Україні до влади прийшли сили «молодої демократії», які підтримуються у США. 7) РФ несе відповідальність за жертви, що сталися серед мирного населення. США не готові визнати, що збройні сили України причетні до обстрілів Донбаського регіону і вимагають розслідування. 8) Запропоновані В. Путіним нові пропозиції задля врегулювання української кризи на Заході оцінюються «як плани, спрямовані на воєнну окупацію України». 9) На думку Президента США Б. Обами економіку РФ вдалося суттєво розбалансувати. РФ ізольована і швидко буде вимушена піддатися тиску згуртованої і єдиної світової спільноти. 10) Подія, коли українських військовополонених 22 січня 2015 р. провели вулицями Донецька, на Заході розцінюється «безжалісним знущанням» та порушенням норм міжнародного права [25].

Автор цього матеріалу, досвідчений дипломат Угорщини Шандор Чікош зробив наступні висновки: західні ЗМІ прагнуть одностайніше інформувати громадськість про події в Україні, покладають усю вину за всі біди на

російську сторону, обходячи воєнні злочини української армії. На Заході сформувалася думка, що РФ не хоче вести переговори з Україною, а лише нарощує свою військову та збройну присутність у Південно-Східній частині України. Кінцевою метою Заходу є повна політична та економічна ізоляція РФ, примушення її відмовитися від такої зовнішньої політики, вивести свої війська з Донецького регіону і передати його під юрисдикцію влади України та її прикордонної служби для охорони українсько-російського кордону, що полегшить відновлення територіальної цілісності України. РФ потрібно позбутися спадщини «пихатої імперії». Максимальним завданням Заходу є «повалення нинішньої влади» в РФ.

На агресію РФ Україна відповіла підвищенням обороноспроможності, правопорядку і безпеки в країні, мінімізацією впливу російського чинника і посиленням українських державницьких позицій у суспільстві. Масова, починаючи з кінця 2014 р., мобілізація молоді до збройних сил України позначилася на моральному кліматі суспільства, а різке зростання воєнних витрат погіршило життєвий рівень населення. Першопричиною радикальної політики України, зокрема у безпековій, духовній, освітньо-культурній та мовній сферах стала російська агресія. І допоки її не вдасться припинити на умовах України ця політика буде неухильно здійснюватися. Рішучі заходи України носили обмежувальний і консолідуєчий характер, але вони не спрямовувалися проти прав угорської спільноти Закарпаття, а лише опосередковано торкалася її інтересів. Однак, серед угорців Закарпаття, для значної частини яких ця війна сприймалася «незрозумілою», зокрема як конфлікт між сепаратистами на Сході країни та українськими військами, посилилася паніка.

Починаючи з січня 2015 р. влада Угорщини посилила свою активність на Закарпатті. У Будапешті почали лунати різкі заяви, що Угорщина не буде партнером України, якщо інтереси угорців Закарпаття порушуватимуться у самих мінімальних формах. Йшлося про набуття угорцями цього краю подвійного громадянства (України та Угорщини), розширення культурно-освітньої автономії, збереження освіти угорців Закарпаття усіх рівнів рідною мовою. Так, Демократична спілка угорців України закликала 13 січня 2015 р. владу України зробити все, щоб стабілізувати становище і припинити війну. Головного винуватця цієї війни – російську сторону – її керівництво не зазначило.

З прийняттям закону «Про освіту» 27 вересня 2017 р. та скасуванням дії попереднього Закону «Про засади державної мовної політики» 2012 р. відносини обох держав загострилися. Освітній закон було спрямовано насамперед на зміцнення позицій української мови в усіх сферах життя України та обмеження впливу російського чинника, але в Угорщині цього не сприйняли. Урядові, парламентські, освітні й наукові, громадські кола Угорщини та угорські товариства Закарпаття досить різко відреагували на

прийняття закону, виступили єдиним фронтом на захист права 16 тисячної угорської молоді навчатися рідною мовою у 71 угорськомовних загальноосвітніх закладах, з пропозиціями та вимогами до Президента, уряду України залишити систему навчання угорців без змін. Наголошувалося, що Угорщина блокуватиме Україну на міжнародній арені, поки закон про освіту не буде відмінено. Уряд Угорщини 7 вересня 2017 р. опротестував освітній закон, бо він грубо порушував права національних меншин, позбавляв їх можливості навчатися рідною мовою, поставив під загрозу виживання 150-тисячної угорської спільноти на рідній землі у Закарпатті [26].

Торкаючись Закону України про освіту, Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан наголошував 9 листопада 2017 р. на тому, що Угорщина активно підтримувала незалежність України, її приєднання до європейської спільноти, і за це отримувала від України запевнення, що угорська громада в Закарпатті за жодних обставин не буде позбавлена своїх уже набутих прав. Але тепер мовним законом Україна «явно дискримінує наших співвітчизників, які проживають на її території». Він пояснив причину такої гострої реакції угорської сторони на мовний закон тим, що на порядку денному ВР України перебуває ще як мінімум три важливих законопроекти і законодавчі ініціативи, які в разі їх прийняття, призведуть до обмеження прав меншин. В. Орбан підкреслив, що дуже важко співпрацювати з країною, яка звужує набуті права нацменшин, і наголосив, що «Європейський Союз твердо стоїть на позиції, що уже набутий і отриманий рівень прав меншин не може бути зменшений з жодної причини» [27].

Починаючи від вересня 2017 р. і до нинішнього часу позиція угорської сторони в цілому залишається незмінною, продовжуються домагання від Києва переглянути спірні положення закону про освіту, і поки цього не сталося, Угорщина вимагала від ПАРЕ, ЄК підтримки, блокувала проведення засідання Комісії Україна-НАТО. Прогнозувалося, що такі акції Угорщини триватимуть доти, доки уповноважені угорських організацій Закарпаття не підтвердять уряду Угорщини, що мовне становище для них стало прийнятним. Боротьба за збереження недоторканості освітньої системи угорців Закарпаття рідною мовою набула рівня державної політики Угорщини. Будапешт зайняв однозначну позицію: підтримка приєднання України до євроатлантичних структур залежатиме від забезпечення прав угорської меншини Закарпаття на умовах, на які погодяться представники угорських товариств краю, які будуть підтримані й Будапештом. Суть позиції Угорщини була викладена П. Сійярто: доля закордонних угорців для Будапешта не є предметом торгу. «Ми будемо боротися до останнього за відклик Україною цього закону. У цій справі не може бути компромісів» [28].

Відповідальний уповноважений уряду Угорщини за координацію співробітництва прикордонних областей: Сабольч-Сатмар-Берег (Угорщина) та Закарпатської (Україна) Іштван Грежа на початку грудня 2017 р. зазначав, що

поки діє 7 стаття Закону про освіту позиції обох країн не можуть зближуватися, угорська сторона і у подальшому постійно буде підтримувати угорців Закарпаття. Тут же ним було запевнено, що за підтримкою угорців Закарпаття немає «жодних намірів територіальної ревізії, у цих прагненнях всього на всього лежить угорська національна політика піклування про угорців Карпатського басейну» [29].

До стратегічних завдань Угорщини належить економічна, фінансова підтримка угорських спільнот, зокрема сприяння розвитку економічної сфери, господарсько-підприємницької діяльності, зміцнення матеріальної бази культурно-освітніх, медичних установ у місцях їх компактного проживання. Починаючи з 2015 р., її обсяги стабільно збільшуються і спрямовуються на те, щоб соціально-економічний та культурно-освітній рівень життя меншини у всіх її сферах був вищим від середніх показників країни проживання.

Реагуючи на освітній та інші закони України уряд Угорщини удвічі збільшив допомогу угорцям Закарпаття, що перевищує 2,5 млрд. фрт. (понад 7,5 млн. євро), яка спрямовується для підвищення зарплат працівникам дитячих садочків, шкіл, медичних установ, ЗМІ, установ культури, освіти та церков, які проводять роботу угорською мовою. Ці кошти виділяються як матеріальна допомога угорцям Закарпаття для подолання економічних і соціальних труднощів. Кожна угорська сім'я, кожен учасник чи працівник цієї культурно-освітньої, медичної сфери почав отримувати додаткову матеріальну допомогу від Угорщини, яка вважається ключовою передумовою збереження угорців у сусідніх державах, зокрема й на Закарпатті. Ця програма стала важливою для десятків тисяч угорців, щоб вони не опуститися до межі виживання. Реалізація такої програми у 2020 р. охопила все Закарпаття. Угорщина готова підтримувати не лише угорців Закарпаття, а й інші національності краю, якщо їхні пропозиції будуть попередньо схвалені урядом цієї країни [30].

Після прийняття в Україні закону про освіту у вересні 2017 р. в Угорщині активізувалося вивчення усіх інших законопроектів, що торкалися посилення українізації, зокрема 4 нових законів про: загальну середню освіту, застосування української мови як державної в основних сферах життя країни, статус осіб, які мають подвійне громадянство, збільшення питомої ваги україномовних передач у ЗМІ. Нові акти спрямовані на забезпечення повноцінного освітнього процесу, функціонування державної мови. Угорська сторона, вивчаючи їх на предмет, наскільки вони обмежують права національних меншин, дійшла до висновків, що в Україні замість того, щоб прагнути врегулювати конфлікт через освітній закон, вживаються чергові кроки до обмеження використання мови угорської спільноти та процедури набуття подвійного громадянства. На усі нові обмеження прав національних меншин уряд Угорщини прагне так же відповідати, як це було після прийняття освітнього закону у вересні 2017 р. У середині лютого 2018 р. Угорщина вдруге заблокувала засідання комісії Україна – НАТО, використовуючи це як тиск на

Україну переглянути мовну норму освітнього закону. П. Сійярто 12 лютого 2018 р. заявив, що для того, щоб вето Угорщини щодо України на міжнародній арені було подолане Україна має схвалити рішення про призупинення дії закону, доки не буде узгоджено кожної деталі законодавства з представниками угорської нацменшини Закарпаття. Він пояснив, що право вето у НАТО «єдиний інструмент, за допомогою якого Угорщина може захистити закарпатських угорців та примусити Україну діяти відповідно до міжнародних норм» [31].

Четверта (третя поспіль) перемога партії ФІДЕС на парламентських виборах у квітні 2018 р. дозволила продовжити високий рівень захисту інтересів угорців у Закарпатті, активно схилила Україну до компромісу. Криза у питанні угорської спільноти Закарпаття набула затяжного характеру. Блокування Угорщиною співробітництва України з євроатлантичними структурами продовжувалося. Допоки не буде внесено змін до законів про освіту і про застосування української мови як державної, які задовільнятимуть інтереси угорської спільноти Закарпаття, чекати на зміну позиції Угорщини на краще не потрібно. Угорщина не підтримала виділення ЄС для України у червні 2018 р. 1 млрд. євро макроекономічної допомоги, у липні 2018 р. заблокувала чергове проведення засідання Комісії Україна-НАТО на Брюссельському саміт, але підтримала проведення засідання такої комісії у форматі Україна-Грузія-НАТО.

Правлячі кола Угорщини та керівники угорських товариств Закарпаття діють злагоджено і тісно співпрацюють як у питанні захисту закордонних меншин, так і у забезпеченні державних інтересів Угорщини у регіоні. Ці заходи не приносять бажаних результатів через відсутність вагомої міжнародної підтримки. Активність представників Угорщини на міжнародній арені, в інституціях ЄП, ОБСЄ та ЄС, як і серед угорської меншини в Закарпатті, спрямована на те, щоб подолати усталену позицію міжнародних організацій, що права людини і національних меншин є внутрішньою справою країн їхнього проживання. Запевнення керівництва Угорщини про твердість позиції ЄС у подібних питаннях, як і те, що Угорщина являється фактором стабільності у ЦСЄ, що її політику підтримують усі провідні держави світу, лише частково відповідають дійсності. Намагання Угорщини добитися міжнародної підтримки у формуванні автономії, як і культурно-освітні домагання для угорських спільнот у сусідніх державах, в інституціях ЄС не знаходять належної для Будапешта підтримки. Нормативно-правові акти України у сфері освіти, застосування мови, які на думку Будапешта, суперечать Угоді України про асоціацію з ЄС, не стали предметом обговорення в інституціях ЄС. Угорщині у дискусії з Україною в освітньому питанні не вдалося сформулювати спільну позицію серед сусідніх країн – Румунії, Польщі, Словаччини Болгарії щодо недопущення впровадження освітніх і мовних законів в Україні у частині їх застосування щодо нацменшин.

Угорській стороні також не вдалося окремими рішеннями ЄП підштовхнути ЄК прийняти правовий акт про заборону дискримінації національних меншин, який носив би зобов'язальний характер для членів спільноти і для країн, які перебувають напередодні вступу до ЄС чи є його асоційованими членами. Попри усі домагання угорських європарламентарів, Брюссель продовжує політику невтручання у складні стосунки між Угорщиною та Україною, бо дане питання не входить до пріоритетів ЄС. Водночас настирливість Угорщини щодо вирішення проблем угорських меншин зберігає напруження у регіоні, оскільки ці проблеми з'явилися внаслідок запровадженого правопорядку після Першої світової війни. Розчленованість угорської нації упродовж останнього століття так і не вдалося вирішити справедливо для усіх причетних до неї сторін. Причини такого стану речей вимагають ґрунтовного тлумачення. Слід розуміти позицію і прагнення Угорщини реалізувати пріоритетну концепцію про єднання угорської етнонації, незалежно від кордонів, які її розчленували, як і збереження її проживання на своїй землі. Але, на жаль, такі прагнення угорців не співпадають з переважаючими державницькими принципами співіснування держав не тільки у регіоні, але і на просторі ЄС.

Всупереч різким вимогам Будапешта, на зразок пропозиції П. Сійярто під час його перебування в Ужгороді 29 червня 2018 р.: Україна має запровадити офіційний статус угорської мови в Закарпатті, гарантувати у новому мовному законі право на освіту угорців Закарпаття рідною мовою; у протилежному випадку Будапешт і у подальшому блокуватиме євроінтеграційні прагнення України; як і оцінка керівником апарату Прем'єр-міністра Г. Гуяшем 21 лютого 2019 р. закону про освіту «напівфашистським», що претензії Угорщини до України не обмежуються сферою освіти, що «у нас є ще серйозніші проблеми» у політичних колах цієї країни домінують помірковані позиції. Так, голова парламентського комітету у закордонних справах Ж. Немет 3 квітня 2019 р., враховуючи об'єктивну ситуацію, що склалася навколо України, вірно наголошував, що для України потрібно забезпечити такі мирні умови з РФ, щоб для неї не було перешкод на шляху до західної інтеграції, щоб дотримувалися права національних меншин. Упродовж останніх кількох років у питаннях прав людини та прав національних меншин в Україні було допущено відступ назад, у чому негативну роль відіграв міжнародний чинник [32].

Неочікуваним для Угорщини стало схвалення Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», що набув чинності 16 липня 2019 р. Українська сторона вважає, що цей Закон відповідає рекомендаціям Венеціанської Комісії про врахування інтересів національних меншин відповідно до міжнародних зобов'язань України. Цим історичним актом було продемонстровано чітку державницьку позицію, що йшов в рівень з відновленням української армії, отриманням автокефалії та формуванням Православної церкви України. Розширення

використання української мови в основних сферах суспільного життя України є надважливим кроком у посиленні ментальної незалежності українців, зміцненні державотворчих засад. Невдоволення угорської сторони подібними законами дійшло до тверджень про те, що «нині в Україні права угорської меншини більш обмежені, ніж це було у часи радянської системи», вимог формувати відносини між двома країнами на рівні, які склалися між Угорщиною та іншими сусідніми державами [33].

Глава адміністрації Прем'єр-міністра Угорщини Г. Гуяш, перебуваючи на Закарпатті 15 липня 2019 р., наголосив, що у Східній Європі тяжко бути вільною однією нацією, якщо інша, яка мешкає поруч, невільна, позбавлена права на використання мови, якщо не може молитися і навчатися рідною мовою. Він висловив сподівання, що нинішні зміни, які відбуваються в Україні, сприятимуть нормалізації двосторонніх відносин. Торкаючись 100-ї річниці Трианону, що наближалася, Г. Гуяш сказав: ми не можемо переписати історію заново. Угорщина пишається тим, що і через століття наші національні спільноти вижили, відновлюються їхні духовні святині. Якщо інші суспільства, особливо у Західній Європі, навіть в межах своїх держав втрачають національну ідентичність, а ми, хоч і розчленовані, але не зламані. І навіть поза державними кордонами зберегли наших етнічних співвітчизників [34].

Гострі суперечки між обома країнами торкалися й проведення адміністративно-територіальної реформи в Закарпатті та формування виборчих округів. Угорська сторона продовжувала наполягати, щоб Берегівський район було сформовано за етнічною ознакою, щоб до нього були приєднані основні сільські населені пункти Закарпаття з угорським населенням, які склали б у ньому більшість. Вимагалось відновити на його основі угорський національний виборчий округ, який діяв у 1998-2002 рр., як прообраз Притисянського національного району, проект якого було розроблено ще на початку 90-х рр. ХХ ст. Йшлося про перегляд меж 7 районів Закарпатської області, що на практиці неможливо було реалізувати. Ця ідея не знайшла підтримки, бо етнічний та національний чинники у проведенні адміністративно-територіальної реформи не передбачені законодавством, у її основі лежить територіальний принцип. Під час вибору оптимальної моделі адміністративно-територіальної реформи в Закарпатській області сторони зійшлися на доцільності утворення 6 районів, серед них і Берегівського шляхом приєднання до нього Виноградівського району. У новому Берегівському районі угорці перебувають у меншості, їхня частка становить 43%, тоді як у попередньому вони склали 76% населення.

Після запровадження адміністративно-територіальної реформи у 2019-2020 рр. угорські спільноти Закарпаття зазнали значних позиційних втрат у суспільно-політичному житті цього краю. До ВР України не пройшли кандидати від угорської спільнот, угорці не очолили ОТГ в Закарпатті. Справдилися песимістичні прогнози й щодо низьких успіхів угорської

спільноти на виборах до обласної, районних та місцевих рад Закарпаття 25 жовтня 2020 р., хоча підготовча робота по мобілізації угорців краю до виборів велася широкомасштабно. Одна з головних причин втрати позицій вбачалася у розпорошеності угорських виборців у нових 4 районах та відсутності окремого виборчого округу з переважаючим угорським населенням.

Під час парламентських виборів України 16 липня 1919 р. у 3-х із 6-ти виборчих мажоритарних округів Закарпаття (68,69,73) угорські представники – Йозеф Барта, Міхай Товт, Ласло Брензович – приймали участь у виборах народних депутатів України. Явка на виборах у Закарпатській області склала 41,16%, виявилася найнижчою в цілому по Україні – 49,84%. За підсумками голосів вони не потрапили до ВР України, посівши відповідно 4, 3 і 2 місця. Переможцями стали Р.І. Горват, В.І. Балоба, В.М. Поляк.

Після інавгурації В. Зеленського відбулися його переговори з Президентом Угорщини Яношом Адером, який приймав участь у цих урочистостях. Сторони погодилися якнайшвидше створити спільну двосторонню комісію для обговорення усіх спірних питань та їх вирішення. Позиція угорської сторони полягає у тому, щоб набуті угорцями Закарпаття права залишилися без обмежень. Йшлося насамперед про подвійне громадянство, освіту угорців рідною мовою та застосування української мови як державної у місцях компактного проживання угорців. Українська сторона сподівається на відновленні підтримки євроатлантичної інтеграції України з боку Будапешта. Водночас в Угорщині висловлювалися сподівання, що нове керівництво України врегулює дану проблему на прийнятних для обох сторін умовах. Зверталася увага на квітневу 1919 р. обіцянку В. Зеленського, що після вступу на посаду він перегляне мовний закон з погляду дотримання прав кожного громадянина. Міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто переконаний, що з новим Президентом України будуть знайдені підходи для відновлення дружніх відносин між Україною та Угорщиною, запевнивши, що Угорщина зробить все для цього [35]. Пізніше він 6 липня 2019 р. висловив переконання, що у нового Президента України і нової ВР України з'являться можливості повернути двосторонні відносини у русло взаємної поваги, довіри та взаємної користі. П. Сійярто вбачав у новому Президентові надію на врегулювання «мовного конфлікту» між обома державами, назвав кілька положень в обох мовних законах, що не влаштовують Угорщину: у сфері освіти угорці України мали 100% можливість навчатися рідною мовою; мовний закон практично унеможлиблює виростання угорської мови у всіх сферах життя спільноти, окрім релігійних обрядів та особистого спілкування. Він запропонував у першому законі відмінити статті, які позбавляють угорців уже набутих прав; а у другому – внести зміни і дати шанс угорцям на використання рідної мови у трьох сферах – у державному управлінні, культурі та ЗМІ. У разі досягнення

цього з боку Угорщини буде скасовано вето на проведення засідань Комісії Україна-НАТО [36].

Незважаючи на постійні прагнення керівництва обох держав до врегулювання відносин, найбільшу проблему складає освітнє і мовне питання, через уже 4 роки не вдасться досягти їх нормалізації. Позиції обох країн не співпадають головним чином в оцінках застосування освітнього та мовного законів України для угорської спільноти Закарпаття. Рішуче прагнення української сторони посилити освітній процес українською мовою, розширити застосування державної мови у межах території України є природним явищем, особливо в умовах воєнного протистояння з РФ. Підтвердженням цього є об'єктивне сприйняття обох законів на міжнародній арені, як таких, що відповідають суверенним інтересам держави, нормам міжнародного права, європейським цінностям. Проведений аналіз і порівняння відповідних статей законів України про освіту та про застосування державної мови з аналогічними нормативно-правовими актами Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини на предмет виявлення спільних і відмінних ознак, особливо практики реалізації положень аналогічного законодавства у Литві, Латвії та Естонії, а також проведений порівняльний аналіз норм застосування державної мови та мови меншин в освітньому та суспільному житті кожної з цих країн та України доводить, що подібні правові акти української сторони ні в чому не перевищують обмеження прав національних меншин на культурно-освітню і територіальну діяльність у своєму регіоні.

Угорщина демонструє зацікавленість у перезавантаженні стосунків з новим керівництвом України, «щоб вибудувати з Україною самі коректні відносини» і двосторонні взаємини покращилися. Будапешт не втрачає надії на те, що Україна все ж стане для Угорщини надійним партнером і союзником у розумінні проблем угорців Карпатського регіону, на практиці забезпечить угорській спільноті Закарпаття зразкове становище і цим самим вивищиться й заперечить політику колишньої малої антанти в регіоні і послужить добрим прикладом для інших сусідніх з Угорщиною держав, на території яких проживають значні угорські спільноти, вдатися до формування й ними добросусідських взаємин з Угорщиною.

Обидві сторони визнають, що відсутність належних знань з державної мови веде до соціокультурної ізоляції місцевих угорців від суспільства і держави, в яких вони проживають. Задля гідного проживання в Україні, збереження угорців в Закарпатті як невід'ємної складової єдиного етносу для цього мають бути сформовані прийнятні умови. В угорських освітніх установах українською мовою мають викладатися лише ті предмети, з яких випускники планують чи мають здавати іспити на рівні ЗНО. Обидві країни мають виробити оптимальне співвідношення навчання рідною та державною мовами. Підлягають вирішенню на двосторонньому рівні питання автономії та збереження системи освіти угорців Закарпаття рідною мовою. Обидві країни

зобов'язані врегулювати питання подвійного громадянства для угорців Закарпаття, які масово набули його в односторонньому порядку Угорська сторона незмінно вимагає зберегти навчання в угорських школах лише рідною мовою. Українська сторона чітко дає зрозуміти, що навчання на 100% в угорських школах виключно угорською мовою не може бути, «це абсолютно нереально, щоби такого виду конгломерат створився всередині України». Водночас її представники наголошують, що «з угорцями потрібно домовлятися. Цей конфлікт треба розрулити» [37; 38; 39].

Міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто на засіданні Державних Зборів Угорщини 10 березня 2020 р. висловив незмінну позиції Угорщини щодо територіальної цілісності і суверенітету України, цілковитої підтримки її євроатлантичних прагнень, однозначної зацікавленості Угорщини у благополучній Україні. Угорщина в усьому є союзницею України. Але в одному питанні позиції двох держав розходяться. Угорщина проти обмеження прав угорської спільноти в освітньому та мовному питаннях. Лише з цієї причини, як він заявив, Угорщина продовжуватиме блокувати засідання комісії НАТО-Україна доти, доки Україна не відновить права угорської спільноти в Закарпатті. Вимагалось внести правки у закони про освіту та у порядок застосування державної мови, відновити освіту угорської спільноти угорською мовою як це було до вересня 2017 р. Міністр відзначив, що метою України є забезпечення умов, щоб кожен її громадянин добре володів державною мовою. А метою Угорщини є те, щоб угорські закордонні спільноти отримували права, що торкаються сфери застосування рідної мови. Наголосив при цьому, що ці дві цілі поєднанню не підлягають. Для Угорщини значно важливішою є доля угорської 150-тисячної спільноти в Закарпатті, ніж будь-які геополітичні міркування. Водночас він відкинув усілякі натяки на проведення Угорщиною щодо України проросійської політики, назвавши це абсурдом [40].

Лідери угорських товариств України, зокрема Ласло Брензович, Ласло Зубанич, Ілдіко Орос наголошують, що підходи обох сторін у питанні щодо порушених прав угорської меншини в освітньому законі України не зближуються, що «з боку представників України немає політичного бажання зрозуміти, що цими законами відібрали права угорської меншини Закарпаття, освіта яких рідною мовою тривала 150 років», що «угорство Закарпаття не здасть столітнього права на освіту рідною мовою», що в центрі уваги має бути освіта рідною мовою усіх рівнів, а не навчання рідною мовою в освітньому процесі України. Угорська сторона погоджується на розширення застосування в освітньому процесі української мови як державної, але не погоджується на переведення з 2023 року системи освіти угорської спільноти угорською мовою на українську мову [41].

Схвалений 16 січня 2020 р. Закон України про середню освіту порушує конституційні норми України – говориться у рішенні Товариства угорських педагогів Закарпаття від 27 січня 2020 р. Проаналізувавши політичні процеси в

Україні, зокрема у сфері освіти та розширення застосування української мови як державної, лідери Товариства зробили висновки, що нинішня політична еліта, яка прийшла до влади в Україні у 2019 р., не змінила позиції щодо мови в освітньому процесі та у застосуванні української мови як державної, а своїми діями вона продовжує політику попередньої влади України [42].

Громадські діячі Закарпаття ретельно вивчають ці проблеми і дають їм відповідні оцінки. О. Гаврош вважає, що компроміс з Угорщиною у питаннях освіти та застосування української мови як державної неможливий, бо українські умови не влаштовують Будапешт. Поступки Києва (закон не поширюватиметься на угорські приватні освітні заклади, строки запровадження його положень перенесено на 2023 рік, порозуміння у питаннях розбудови логістики у Закарпатті, розвитку прикордонної інфраструктури та подальший розвиток торгово-економічного та інвестиційного співробітництва між обома країнами, відновлення роботи міжкурядових комісій та у справах національних меншин, узгодження позицій під час підготовки нового закону про національні меншини, удосконалення законодавства України щодо подвійного громадянства, збереження Берегівського району Закарпатської області після адміністративної реформи) не є достатніми, щоб Будапешт змінив свою позицію. Водночас Д. Тужанський припускав на початку 2020 р., що позиції Києва та Будапешта стали ближчими для досягнення компромісу, ніж у попередні часи. Але у середині 2020 р. і його думки змінилися, оскільки для Будапешта прийнятними є лише збереження недоторканості уже діючої системи освіти угорської меншини Закарпаття усіх рівнів та формування Притисянського угорського національного району або такого ж виборчого округу з центром у м. Берегове. Поки цього не вдасться досягти чекати погодження Угорщини та лідерів угорських товариств Закарпаття не доводиться [43].

Головний редактор провідної угорської газети Закарпаття «Газ Со», відомий журналіст Е. Кьосегі припускає, що нинішнє становище України де в чому нагадує йому ситуацію Угорщини кінця XIX ст. На його думку, варто було б вивчити історичний досвід Угорщини, який показав, куди веде великий націоналізм, що позбавляє інші національності права на самоідентифікацію, освіти рідною мовою, вільне використання рідної мови у повсякденному житті свого регіону. Як вважає цей автор, пригнічення національних меншин тогочасною владою Угорського королівства призвело до Тріанонського розчленування країни у 1920 р.

На такі думки справедливо відреагував політолог Закарпаття Даніель Кішш, відзначивши, що українці не пригнічують угорців, не обмежують їхніх прав. Закони про підвищення ролі української мови як державної в освітньому процесі та у повсякденному житті стали реакцією Києва на агресивну воєнну та ідеологічну політику Росії проти України, захоплення та окупації її території. Ці закони України спрямовані на обмеження впливу російської мови і

пропаганди РФ на українське суспільство. Вони торкнулися усіх меншин, зокрема й угорської спільноти Закарпаття. На його переконання дану проблему потрібно вирішувати на двосторонньому рівні [44].

Упродовж 2019-2021 рр. готувалася зустріч на найвищому рівні, щоб вирішити головне протиріччя, яке гальмує повноцінний розвиток українсько-угорських двосторонніх відносин. За цей час обидві сторони досягли компромісу. Угорщина запевнила Україну, що не вдаватиметься до спроб порушити територіальну цілісність України, відірвати Закарпаття чи Берегівський район, як і те, що не прагне до автономізації усього Закарпаття, а добивається вберегти угорську спільноту від асиміляції, забезпечувати їй соціально-економічні та культурно-освітні умови для проживання і залишення проживати на своїй рідній землі. У свою чергу українська сторона дає гарантії, що не прагне асимілювати угорську спільноту чи послабити умови для збереження угорцями своєї мови, культури, національної самоідентифікації, що розширення навчання української мови в угорських освітніх закладах спрямоване лише на покращення умов для угорської молоді краще реалізувати себе на рідній для них землі, в Україні.

Під час консультацій вдалося досягти значного компромісу, щоб закони України про освіту і мову не поширювалися на освітні установи приватної форми навчання; щоб здача іспитів з деяких точних предметів під час ЗНО забезпечувалася не українською, а угорською мовою. Досягнуто порозуміння й у питанні щодо подвійного громадянства для угорців Закарпаття, процес якого практично завершився і вимагає правової фіксації. Проект змін до Закону України про національні меншини також знаходить підтримку на двосторонньому рівні.

Зважаючи на це, Угорщина сфокусувалася на посиленні основної вимоги в освітній сфері, яка полягає у тому, щоб освітній процес угорської меншини усіх рівнів здійснювався рідною мовою, а не українською. Залишення уже сформованої освітньої системи для закарпатських угорців усіх рівнів незмінною є і залишається пріоритетною вимогою Угорщини та угорських товариств України. Будапешт вважає запорукою нормалізації двосторонніх відносин також формування Притисянського національного району чи виборчого округу, надання автономії для угорської меншини, збереження умов для її самоідентифікації, усунення факторів, що спонукають її до масової еміграції.

Позиції сторін у цих питаннях поки що не співпадають. Українська сторона погоджується лише на угорськомовну освіту приватних установ. Її поступки не торкаються сфери розширення освіти українською мовою у навчальних закладах країни, для національних меншин, зокрема й угорської, та підвищення рівня застосування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя в Україні та у кожному її регіоні. Модифікація 7-ї статті Закону України про освіту, на чому наполягає угорська сторона, не передбачається. На думку

української сторони, у разі збереження на Закарпатті культурно-освітньої системи угорською мовою усіх рівнів, що сформувалася до цього, складуться сприятливі можливості для закріплення правового статусу угорської мови у всій області, незалежно від чисельності та перспектив угорської спільноти у цьому краї.

Допоки Україна перебуватиме у стані війни, нав'язаної РФ, маловірогідно, що обидві сторони дійдуть до спільної позиції в освітньому, мовному питанні та порядку формування Притисянського національного району чи виборчого округу. Зустріч на найвищому рівні, що так довго готується, якщо й відбудеться, то носитиме формальний характер і не зможе радикально вплинути на вирішення цих трьох найскладніших завдань.

Прагнучи обмежити великий вплив російського чинника у суспільно-політичному та духовному житті України, доцент Дебреценського університету Дюла Фодор звертає увагу на те, що заходи суверенної Української держави щодо викорінення наслідків політики колоніалізму та русифікації, політика витіснення російськомовного чинника з освітньо-культурного простору України і забезпечення домінування державницьких позицій українства у гуманітарній сфері не переслідує такої ж мети щодо угорської спільноти Закарпаття. Він пропонує українській владі продемонструвати, що заходи щодо усунення наслідків окупації Росії не торкаються культурно-освітніх умов для національних меншин, які є автохтонними на території України.

З одного боку, Україна має глибше проймається інтересами угорської меншини Закарпаття, чисельність якої незначна у порівнянні з Трансільванією у Румунії чи з Південною Словаччиною (Фельвїдику). А з другого боку, Україна має отримати надійну підтримку від Угорщини як сильного в економічному відношенні члена ЄС. Запорукою нормалізації угорсько-українських відносин та покращення становища угорської спільноти в Закарпатті є сприяння Угорщини у наближенні України до євроатлантичних структур. Зацікавленість у цьому Угорщини однозначна і вона має це у відповідь демонструвати. Українці та угорці два основні етноси в Закарпатті, тому правильний вибір майбутнього для них єдиний – поглиблення співпраці між ними, задовільнення їхніх інтересів і спільний рух до євроатлантичного простору [45, с. 70-71, 119].

Слід погодитися з позицією Д. Фодора, що обидві держави і нації спільно зацікавлені у тому, щоб освітнє і мовне питання врегулювалося, двосторонні відносини успішно розвивалися, Угорщина активно підтримувала рух України до НАТО та ЄС. Основою для цього є те, що обидва етноси – українці та угорці – є автохтонними і творними етносами Закарпаття. Відповідно має формуватися політика по збереженню і розвитку дво: - мовним і - культурним краєм, що відповідає насущним інтересам наших країн. Забезпечення повноцінних умов для угорської спільноти в Закарпатті, її благополуччя,

недопущення масової еміграції та асиміляції стане запорукою для добросусідських відносин обох держав.

Заслуговує на увагу модель врегулювання міжнаціональної проблеми у Південному Тіролі, який у 1919 р. було передано від Австрії до Італії. У середині 1980-х рр. обидві країни при сприянні світових організацій виробили взаємоприйнятні принципи співіснування обох етнічних частин цієї землі. Усі сфери життєдіяльності італійців, які складають понад 60% населення цієї провінції, забезпечуються Італією, а для австрійців, частка яких складає понад 30%, відповідно – Австрією. У всіх сферах життя перших основною мовою є італійська, у других – німецька. Необхідні кадри для цих спільнот готуються в університетах Італії та Австрії незалежно одна від одної. Таким чином вдалося врегулювати гостру проблему. Цей досвід може стати прикладом для вирішення подібних проблем угорських спільнот у сусідніх з Угорщиною державах – Румунії, Словаччині, Сербії, Україні.

При усіх суперечностях у відносинах наших країн не можна ставити знак рівності між політикою РФ та Угорщини щодо України чи навіть проводити паралелі між діями цих двох держав, бо мета кожної з них щодо України різна. Москва прагне відновити своє геополітичне панування на колишньому царському і радянському просторі, повернути під свою гегемонію Українську державу, тоді як Угорщина через трагедію Тріанону прагне захистити значні частини угорської нації, зокрема угорців Закарпаття, які у насильницький спосіб 100 років тому були передані до нових сусідніх держав. Такі історичні реалії і з ними слід рахуватися: шукати компроміси для ослаблення напруження у ЦСЄ в цілому та на двосторонньому рівні, зокрема.

Після тривалого затишшя у середині лютого 2021 р. у Міністерстві освіти і науки України відбулися консультації з угорською делегацією щодо підготовки проекту закону про національні меншини, про застосування мов в освітньому процесі угорської спільноти Закарпаття. Сторони домовилися провести наступні двосторонні консультації з цих питань у Будапешті. Обидві країни налаштовані на те, щоб угорська національна меншина України не асимілювалася, повноцінно розвивалася і зберігала свою самобутність та національну ідентичність. Перші вагомні кроки у цьому напрямі уже зроблено. Проект договору про врегулювання комплексу питань для забезпечення життєдіяльності угорської спільноти обидві сторони схвалили. Зрештою зусилля обох країн завершаться позитивним результатом і відповідна двостороння угода буде підписана на рівні керівників держав – Президента України та Прем'єр-міністра Угорщини.

Ч. Феденець (Будапешт) зазначає складність сучасних угорсько-українських відносин через різні підходи обох сторін до питань освіти та застосування державної мови в Україні, зокрема щодо угорської спільноти Закарпаття. Вона бачить можливість врегулювання даної проблеми лише під час зустрічі на найвищому рівні В. Орбана та В. Зеленського [46].

В інтерв'ю Міністра закордонних справ України Д. Кулеби від 25 лютого 2021 р. для угорського видання HVG пролунало сенсаційне повідомлення про те, що «український закон про освіту в його нинішній формі вже прийнятний для Угорщини, й вона готова обговорити з Україною, як ці норми можна втілити в життя так, щоб це відповідало інтересам угорської національної меншини». На двосторонній основі була створена робоча група, яка взялася за вироблення шляхів щодо реалізації цього закону. Д. Кулеба запевнив угорську сторону, що ніщо не загрожує ідентичності угорської меншини та її правам на використання рідної мови. Він назвав обшуки та перевірки правоохоронними органами України приміщення ТУКЗ, Берегівського угорськомовного інституту, квартири голови ТУКЗ Л. Брензовича та початок провадження проти нього справи провокаціями, що спрямовані на недопущення нормалізації стосунків між нашими країнами [47].

Голова Спілки угорської культури Закарпаття Л. Брензович з початку грудня 2020 р. перебуває у Будапешті. Він поки що не може повернутися в Україну, бо йому загрожує суд і ув'язнення на 15 років за зраду Батьківщини і підтримку сепаратизму. У своєму інтерв'ю 13 березня 2021 р., яке було у більш розширеному вигляді опубліковане 19 квітня й газетою «Magyar Nemzet», він зазначав, що з 2014 р. на Закарпатті відбуваються такі події, які раніше сприймалися б безпрецедентними: антиугорські мітинги, листи з погрозами, підпали офісів угорських товариств, заборона угорським політичним діячам на в'їзд в Закарпаття, обшуки СБУ в офісах товариств та у помешкані Л. Брензовича. Він наголосив, що Угорщина надає постійну підтримку і допомогу Україні, останнім часом передала 100 апаратів штучного дихання, а у відповідь мовчання, відсутність повідомлень про це у ЗМІ України. Замість цього слідує звинувачення угорських товариств у сприянні підризу територіальної цілісності України, а самих угорців у сепаратизмі, бо не хочуть вивчати українську мову. Роками перевіряється діяльність угорських благодійних товариств, фондів, які діють у краї легально, відповідно до законів України. Звинувачення лунають і на адресу Угорщини у її таємних намірах повернути Закарпаття до свого складу [48].

Як зазначив Л. Брензович, надії на В. Зеленського, якого на президентських виборах підтримало 70% угорців краю, не виправдалися. Він обіцяв внести позитивні зміни до законів про мову, про освіту, зупинити війну на сході України, але цього не зробив. Він вважає, подвійне громадянство в Україні не заборонене законом. Але готуються законодавчі зміни для позбавлення подвійного громадянства тих осіб, які його мають, і заборони подвійного громадянства в Україні, що веде до порушення принципів рівності прав. На його думку, нині В. Зеленський проводить політику П. Порошенка, що дуже шкодить інтересам угорської спільноти Закарпаття. Л. Брензович не має надії на зміни до закону про освіту, бо внесені пропозиції під час засідання змішаної освітньої комісії будуть торкатися лише уточнень чинних законів. Він

критично висловився й щодо положення цього закону, що нові середні школи можна буде відкривати лише у населених пунктах з понад 50 тис. мешканців, що призведе до закриття відразу 40 угорських шкіл. Адже такі навчальні заклади угорською мовою можуть відкриватися лише в Ужгороді та у Мукачеві. Він звернув увагу й на те, що угорська мова не належить до слов'янських мов, тому процес переведення угорської молоді на навчання українською мовою має мати значно більші терміни його реалізації та інші умови [49].

На пом'якшення позиції Угорщини щодо України вплинули перші кроки нової Адміністрації США на чолі з Дж. Байденем. У Будапешті зазначається, що у Вашингтоні однозначно сприймають Україну як партнера у протистоянні з Москвою, хоча сам Дж. Байден навряд чи хоче інтереси цієї країни ставити вище усіх інших країн східноєвропейського регіону. Адміністрація Байдена хотіла б з радістю виточити з України васала проти Москви. У Вашингтоні і Берліні розуміють євроатлантичні плани України, підтримують ці прагнення, США і керівництво НАТО протистоять РФ у захисті суверенітету і територіальної цілісності України, але вони також дають зрозуміти, що для вступу її до НАТО ще не настав час.

Підкреслюється, що для збільшення табору противників Росії В. Зеленський почав тиснути на НАТО, щоб Україну прийняли до свого складу. Водночас РФ звинувачує Україну у тому, що вона прагне силою зброї повернути окуповану частину Донбасу до України, винищивши тамтешнє населення. Обидва посилі є неправдивими. Саме через неможливість формувати рівноправні відносини з РФ і для нейтралізації її агресивної політики, Україна пішла на активне зближення з НАТО. Саме ці наміри України, а не повернення окупованих територій збройним методом, є для Росії смертельно небезпечними. Протидіючи курсу України на НАТО, Москва все більше загострює становище на сході України, зосереджує воєнні сили на кордоні з Україною і активно готується до повномасштабної війни проти неї. Прагнення України наблизитися до НАТО – корінь найбільшої загрози для РФ. У відповідь на такі кроки Києва Д. Козак (куратор української політики Москви) заявив, що спроба розв'язати Україною у воєнний спосіб питання Донбасу стане початком її кінця як держави. Йому вторують Лаврови і Пєскови. Кремлівські діячі галасують на весь світ про наміри України вирішити війну на Донбасі військовим ударом. Заявами про те, що агресивні наміри України проти Донбасу та самої Росії змусили останню нарощувати присутність власних сил на кордоні з Україною, Москва прагне приховати справжні причини свого занепокоєння і хоче таким убогим способом обманути весь світ. Під усією цією брехнею скривається незгода РФ з активним курсом України до НАТО.

Поведінка Угорщини у даному питанні обумовлюється тим, що усі її зусилля отримати належну підтримку як члена НАТО у справі захисту закордонних угорців принесли їй незначні успіхи. У Будапешті наголошується,

що «угорській зовнішній політиці також потрібно враховувати зміни у співвідношенні сил на світовій арені у відносинах з Києвом щодо питання захисту угорців Закарпаття». Угорська сторона на саміті НАТО у червні 2021 р. у дуже виваженій формі порушувала питання про проблеми угорської спільноти в Закарпатті і доводила справедливість власного занепокоєння цим. У Будапешті враховують зміцнення консолідованої позиції західних країн на підтримку України проти Росії і відповідно до цього адекватно реагують. Зазначивши, що угорці Закарпаття не впливають на те, що відбувається на Сході України, П. Сійярто підкреслював, що «Угорщина чекає від союзниць НАТО чіткої заяви на адресу України: передумовою тіснішого співробітництва з НАТО є виконання взятих на себе зобов'язань, серед яких має місце і захист прав меншин» [50].

Головна увага угорської сторони зосереджується на покращенні двосторонніх відносин як основної передумови вирішення проблем угорської спільноти Закарпаття. Під час засідання міністрів закордонних справ країн ЄС 19 квітня 2021 р. П. Сійярто зазначав, що Угорщина зацікавлена у сильній, стабільній, демократичній Україні, підтримує її територіальну цілісність та незалежність. Одночасно Будапешт чекає, що Україна буде дотримуватися прав національних спільнот, серед них і угорської. Він звернувся до свого українського колеги Д. Кулеби, щоб забезпечувалися права угорських спільнот і не допускалися порушення їх культурно-освітні та самоврядні права, організації угорської меншини не звинувачувалися у сепаратизмі та у тому, що будь-яка форма їхньої діяльності складає небезпеку для цілісності України [51].

Переговори міністрів закордонних справ України та Угорщини 13 травня 2021 р. у Братиславі під час засідання міністрів країн ЦСЄ засвідчили, що в останні дні намітилися позитивні зрушення у двосторонніх відносинах. Підставою для таких висновків стали результати другого засідання двосторонньої робочої групи міністерств освіти обох країн 12 травня, на якому сторони підтвердили готовність до покращення умов освіти угорської спільноти рідною мовою. Сторони домовилися про прискорене проведення засідання спільної Комісії з питань національних меншин, під час якого буде можливість обговорити, окрім освітнього, також і інші складні питання двосторонніх відносин. П. Сійярто з певним оптимізмом зазначив незначний прогрес у двосторонніх відносинах у порівнянні із нинішнім складним їх становищем. Водночас на прес-конференції 22 червня 2021 р. Міністр підтвердив незмінність позиції Угорщини, щоб в Закарпатті були відновлені права угорської меншини на використання рідної мови у сфері освіти, культури та місцевого самоврядування [52; 53].

Завдяки рішучому спротиву західних країн на чолі з США плани РФ щодо воєнного захоплення України, повернення її до сфери свого виключного впливу і недопущення її зближення з євроатлантичними інституціями стали нездійсненними. Угорські джерела наголошували, що на черговому саміті

країн НАТО у червні 2021 р. Угорщина підтримала надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО, вимагаючи при цьому зберегти уже існуючі культурно-освітні умови угорської спільноти Закарпаття.

З припиненням агресивної політики Москви щодо України, відновленням суверенітету останньої відносини між Україною та Угорщиною оздоровляться. Обидві країни мають завдячувати справедливій позиції країн НАТО на чолі з США, які відстояли мир у Європі, суверенну Україну, що позитивно сприятиме врегулюванню культурно-освітніх умов угорської спільноти Закарпаття.

Висновки

З кінця I-го – початку II-го тисячоліть розвиток українського та угорського народів був досить успішним. Праукраїнські племена змогли сформувати Давньоруську державу з центром у Києві. Контрольовані Руссю землі збільшилися у середині XIII ст. до 800 тис. кв. км. При Володимирі Великому Русь прогресувала як цілісне суспільство, так і держава, яка рівнялася на провідні держави Європи та на своїх сусідів – Візантію, Польське та Угорське королівства. Угорські племена, заволодівши з третьої спроби у самому кінці IX ст. Паннонією, перетворили її на свою Батьківщину, успішно сформували у 1001 р. свою державу, приєдналися до європейської цивілізації. Угорське королівство, територія якого складала понад 300 тис. кв. км, успішно розвивалося до XVI ст. Обидві держави змогли започаткувати консолідовану внутрішню політику, сформувати міжнародні відносини, сприятливі для свого успішного розвитку у Європі. З ними рахувалися самі великі державні утворення континенту. Періоди Древнеруської держави X-XIII ст. та Угорського королівства XI-XV ст. в національній історії обох народів справедливо оцінюються як одні із самих успішних.

Смертельна загроза для обох держав нависла не з Європи, а з боку азійських кочівників: спочатку монголо-татарських, а потім османських завойовників, які хлинули із сходу та південного сходу у Європу. З поразкою Русі від монголо-татарського нашествия у середині XIII ст., а Угорського королівства від Османської імперії у середині XVI ст. відбулося падіння обох держав, розчленування територій та їх руйнація, започаткувалася епоха поневолення українського та угорського народів, що тривала у різних формах аж до кінця II тисячоліття. Наслідки окупації Золотою Ордою, Османською, Польською, Габсбурзькою, Німецькою та Російською імперіями виявилися згубними для обох народів. Тривале іноземне панування, бездержавність, розчленування територій прирекли їх на відставання і периферійний шлях розвитку, унеможливлення збереження етнічних земель і недопущення їх освоєння іншими народами, встановлення над ними несправедливих кордонів, нав'язування реакційних моделей суспільного розвитку. Ці фактори були визначальними долі обох народів, наслідки яких негативно позначаються і на сучасному їх становищі.

Оскільки державні і національні інтереси українського та угорського народів цілковито узалежнювалися від великих держав-суперниць, то еліти обох народів схилилися на бік тих із них, які найбільше підтримували їхні національні та державні прагнення. Допоки панівні над ними імперії не зійшли із світового подіуму, обидва народи перебували у розчленованому і підневільному становищі, що обмежувало їх державний суверенітет, здійснення самостійної внутрішньої і зовнішньої політики. В умовах тривалої відсутності державності, перебування угорців та українців під різним іноземним впливом, їхні зовнішньополітичні пріоритети весь час формувалися поза спільною увагою один до одного, стабільні взаємовигідні відносини не склалися.

В угорської нації виробилося незламне прагнення до незалежності, почуття високої гордості, неперевершене прагнення до національної єдності. Пріоритет націєцентризму над європоцентризмом, домінування інтересів угорської нації у Карпатському регіоні пронизує усі сфери діяльності правлячих еліт цієї країни. Відроджені ідеали Угорського Королівства Святого Іштвана сприяли перетворенню гідного історичного минулого на визначальний чинник внутрішньої і зовнішньої політики сучасної Угорщини. А кривдний Тріанонський договір 1920 р. прискорив становлення Угорщини найактивнішим борцем у Європі за права і справедливі інтереси національних спільнот, серед них і угорських.

В українському соціумі через неймовірно тяжкі і тривалі наслідки колоніалізму та розчленування, голодомори, значну асиміляцію, втрату національної еліти і панування упродовж століть інонаціонального панства виробилося нігілістичне ставлення до державних інституцій та правлячих олігархічних кланів, не склалося належного рівня єдності між правлячими елітами та народними масами як цілісного національного організму, дуже повільно формується ідеологія загальнонаціонального значення та відбувається кристалізація національної і патріотичної еліти, які спроможні забезпечити панування українського чинника у власній державі. Долаючи тяжке минуле, не маючи жодного відношення до формування великодержавницької політики у Європі, встановлення несправедливих кордонів між народами, українська нація проявляє нечувані форми толерантності, виваженості та поваги до сусідніх народів, демонструє щирю готовність до вирішення їхніх складних проблем. Під час свого становлення Українська держава рішуче бореться проти імперіалізму, колоніалізму і тоталітаризму, які у минулому і у нинішні часи являються найбільшими ворогами людського прогресу та майбутнього світової цивілізації.

Обидва народи тривалий час перебували у різних політичних, економічних, культурно-освітніх, духовних світ-системах; розвивалися головним чином під впливом різних цивілізацій (угорці – латинської і німецької, західної гілки християнства; українці – грецької, польської і російської, східної гілки

християнства). Усі ці фактори позначаються на сучасному стані розвитку обох держав. Незважаючи на усі негативні і різні наслідки історичного минулого, обидва народи зуміли зберегтися і сформуватися як модерні нації і посісти серединне місце у сучасній Європі. І це саме найважливіше, що їх об'єднує.

Відносини між обома народами мали складні і трагічні сторінки, породжені геополітичними інтересами світових імперій. Історичне минуле залишило незабутню і дуже суперечливу спадщину, яка дається взнаки і у теперішні часи.

Доленосним в історії обох народів виявилось ХХ ст. Оскільки вони перебували у різних ворожих коаліціях під час двох світових воєн, то їхня боротьба за відродження державності завершилася з протилежними результатами. Внаслідок поразки в обох війнах у блоці країн на чолі з Німеччиною Угорщина зазнала розчленування, синдром Тріанону продовжує позначатися на усіх сферах її життя. Україна, завдяки перебуванню у складі переможців на чолі з СРСР, отримала сприяння в об'єднанні своїх основних етнічних земель. Різні міжнародні умови, що склалися для обох народів за результатами світових воєн, визначили їхнє неоднакове територіальне становище, що зберігається й понині.

Встановлені на просторі ЦСЄ за наслідками обох воєн несправедливі кордони Угорщини негативно позначаються на її відносинах з Румунією, Словаччиною, Сербією, Україною. Синдром Тріанону уже сто років продовжує залишатися надзвичайно чутливим у регіоні, оскільки Будапешт узалежнює ефективне співробітництво з ними від рівня забезпечення прав угорських меншин і, як правило, незадоволеній становищем багаточисельних угорських автохтонних спільнот у цих сусідніх країнах.

Із здобуттям Україною та Угорщиною політичної і державної незалежності у 1989-1991 рр. між ними започаткувалися повноцінні взаємовідносини. 30-ти річний трансформаційний досвід засвідчив, що рівень співробітництва народів залежить від наявності суверенної держави, належності обох держав до одного цивілізаційного простору, спроможності їх правлячих еліт розуміти національні проблеми другої сторони і сприяти вирішенню успадкованих несправедливостей.

Барометром двосторонніх відносин Угорщини з Україною залишається рівень забезпечення інтересів угорців Закарпаття. У руслі цього діалог Угорщини та України на рубежі ХХ-ХХІ ст. розвивався успішніше у порівнянні з іншими її сусідніми державами. Угорська спільнота Закарпаття швидко спромоглася: сформувати організаційну та культурно-освітню систему усіх рівнів з викладанням угорською мовою; забезпечити фактичне функціонування культурно-освітньої автономії; об'єднати життя угорської спільноти навколо національно-культурних товариств; створити угорськомовні ЗМІ на всій території краю; отримати з початку посвідчення угорців, а потім і подвійне громадянство (України та Угорщини). У сфері освіти й культури склався автономний угорський район, як прообраз можливої майбутньої

автономії. Умови в Україні для надання економічної і фінансової допомоги, забезпечення культурно-освітньої, господарської, підприємницької та організаційної діяльності закордонних спільнот, набуття подвійного громадянства, навіть прагнення угорських спільнот набути адміністративно-територіальної автономії сприймалося в Україні з більшим розумінням серед сусідів Угорщини.

Проблеми з'явилися після агресії РФ проти України та захоплення частин її території. У відповідь українська влада рішуче вдалася до збройного захисту своїх земель, прискороного подолання наслідків колоніалізму, обмеження мовного, культурного і релігійного впливу російського чинника в Україні, консолідації патріотичних і державницьких сил суспільства, законодавчого закріплення та забезпечення домінування базових цінностей титульної у житті країни. Новий курс України в освітній і мовній політиці відповідає міжнародним угодам, тому закономірно, що ЄК, ОБСЄ, інші міжнародні організації відносять їх до компетенції національного законодавства і не втручаються у ці питання.

Незважаючи на це, у РФ та Угорщині розгорнулася активна протидія українізації, основу якої склали аргументи, що: Україна багатонаціональна держава, її необхідно федералізувати на регіональній основі; в Україні склалося дві культури – українська і російська, споконвічно і успішно діє система «руського образования» та більш як столітня освіта угорською мовою усіх рівнів в Закарпатті, тому такий курс України недопустимий, бо звужує уже набуті і закріплені права національних спільнот, порушує їхні конституційні права.

Культурні товариства угорської спільноти Закарпаття безупинно добиваються, щоб: залишити незмінними культурно-освітні умови, що існували до вересня 2017 р.; у новому адміністративно-територіальному поділі краю угорське населення потрапило до однієї адміністративної одиниці; сформувати Притисянський угорський національний район чи угорський виборчий округ; забезпечити для угорської спільноти автономний статус. Ці чотири напрямки є незмінними і головними вимогами у діяльності угорської спільноти Закарпаття, що цілковито підтримуються керівництвом Угорщини.

Взаємоприйняттого компромісу між обома країнами було досягнуто під час здійснення адміністративно-територіальної реформи в Закарпатті. Серед 6 районів було сформовано і Берегівський район шляхом приєднання до нього Виноградівського району, а також відповідний виборчий округ.

Угорщина прагне здобути в Україні надійного союзника, який має сформувати в Закарпатті і на міжнародній арені об'єктивне сприйняття освітнього і мовного законів, як таких, що відповідають нормам міжнародного права і європейським цінностям, а також перетворення їх на зразок щодо забезпечення ідентичних умов для повноцінного розвитку угорської спільноти й в інших регіонах ЦСЄ. У нинішні часи обидві країни мають схвалити заходи,

спрямовані на те, щоб на взаємоприйнятному двосторонньому рівні вирішити проблему застосування угорської мови в освітніх установах у місцях компактного проживання цієї спільноти. Але в умовах агресії РФ проти України усі спроби упродовж 2017-2021 рр. досягти між Україною та Угорщиною компромісу в освітньому та у мовному питанні завершилися безрезультатно. Позиції української та угорської сторін в оцінках закону не співпадають, у кожній з них існують свої аргументи.

Після продовження термінів запровадження освітнього закону з 2020 р. до 2023 р., забезпечення освіти угорських приватних навчальних установ виключно угорською мовою за рахунок фінансування Угорщини, оптимізації квотування навчання державною мовою і мовами меншин за трьома освітніми моделями для дітей, які навчаються мовами національних меншин, українська сторона не бачить порушень прав національних меншин в освітній сфері. Угорщина погоджувалася на двосторонні консультації та компроміси з Україною при умові цілковитої відміни 7 статті освітнього закону і залишення нинішньої системи освіти без змін. Тобто, основною мовою навчання усіх рівнів у місцях компактного проживання угорської меншини має бути угорська мова з розширенням вивчення української мови.

Будапешт розуміє, що такі дії України спричинені ворожою політикою РФ проти України, але при цьому переслідує власні інтереси, які значно ширші від прагнення зберегти незмінним культурно-освітнє життя угорців Закарпаття. Сприймання Будапештом усіх цих заходів в Україні як початком мовної асиміляції меншин, зокрема угорської, ліквідації угорськомовних шкіл, дозволяє нарощувати протидію зі свого боку.

Під впливом зміни співвідношення сил на світовій арені з середини 2021 р. на користь України, напруження в угорсько-українських відносинах пішло на спад, завершилося блокування Угорщиною проведення засідання Комісії Україна – НАТО. Вирішальним у відновленні діалогу Угорщини з Україною щодо освітнього забезпечення угорців Закарпаття стало те, що країни Атлантики та ЄС спільно і радикально виступили на захист територіальної цілісності України, змусили Росію відвести свої війська з прикордонних з Україною територій, припинити війну проти неї. Наступною вимогою є виведення її військ із захоплених територій і повернення їх Україні. Рішуча позиція країн західної демократії змусила РФ відмовитися від експансіоністських планів щодо України, що стає запорукою прийняття на двосторонній основі компромісних рішень щодо угорської спільноти Закарпаття та їх реалізації.

Загальні висновки

Версальська система мирних договорів 1919-1923 рр. підтверджує одвічність панування на міжнародній арені політики гегемонізму, неспроможності справедливо визначити кордони різних країн через ігнорування інтересами переможених, недооцінки національних чинників.

Саме з цих причин переможці Першої світової війни нав'язали у 1919-1923 рр. Австрії, Угорщині, Туреччині, Україні, Білорусії, Німеччині, Болгарії переважно несправедливі кордони.

Також з'ясувалося, що внутрішня і зовнішня політика кожної світової імперії позначалася домінуванням ідеології колоніалізму та експансіонізму, пригнічення поневолених народів. До таких належали Велика Британія, Росія, Франція, Німеччина, США, Японія, Австро-Угорщина, Османська імперія. Усі вони на зламі XIX-XX століть, незалежно від того чи перебували на стадії свого розквіту, чи, стрімко пройшовши її, наближалися до свого занепаду, незмінно продовжували імперіалістичну й колоніальну політику. Одному блоку країн на чолі з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною, які вдалися до переділу світу і розширення сфер впливу на свою користь, недопущення вторгнення держав-конкурентів у регіони їхнього домінування, протистояв інший, у складі Великої Британії, Росії, Франції, США, Японії, Італії. Конкуренція між цими двома союзами держав за світове панування переросла у Першу світову війну.

Усі зусилля внутрішньої політики багатонаціональних світових чи континентальних імперій спрямовувалися на забезпечення: домінування титульної нації у політико-правовій, ідеологічній та освітньо-культурній сфері над підлеглими народами всередині держави, обмеження і приниження ролі таких народів, насильницької асиміляції, ослаблення їх національно-визвольних змагань. Міжнаціональні суперечності постійно складали величезний потенціал, який при сприятливих міжнародних умовах ставав для них головною деструктивною силою, що прискорювала їх занепад і розпад.

У боротьбі за збереження світового панування, чи за його перегляд на свою користь світові імперії у протистоянні із своїми головними ворогами, окрім основних чинників (збройного, воєнно-промислового, фінансово-економічного, дипломатичного і кадрового потенціалу), також активно використовували й етнічний фактор. Підтримка національно-визвольних рухів нетитульних націй у багатонаціональних державах-суперницях розглядалася дієвим інструментом для їх ослаблення і знищення. Багатонаціональний фактор кожної імперії у разі її поразки у війні є найбільшою загрозою для їх безпеки і цілісності, відіграє вирішальну роль у їх розпаді і занепаді. Переможці гнучко використовують його для зміцнення свого домінування на просторі зруйнованих ворожих монархій.

Так сталося й з Габсбурзькою багатонаціональною імперією. Тривалий час національно-визвольні змагання нетитульних народів Австро-Угорщини, які складали більшу частину населення, опір дискримінаційним заходам монархії задля зміцнення централізму, постійно зміцнювалися і закономірно складали небезпеку для її цілісності. А при сприятливих міжнародних умовах, зокрема із наближенням поразки монархії у війні, антагоністичні процеси, національно-визвольні рухи підневільних націй і етносів настільки посилилися, що стали

нездоланими для титульних націй – австрійців та угорців. Наростання міжнаціонального напруження у Габсбурзькій монархії знаходило все більшу підтримку з боку країн Антанти, щоб ослабити її як важливу ворожу для них силу.

Формування незалежних держав на місці імперій, що розпадалися, є закономірним і прогресивним явищем. Усі інші складові процесів, що виникали під час розпаду багатонаціональних імперій, насичені значними суперечностями і не можуть оцінюватися однозначно. Підтримка прагнення підневільних народів багатонаціональних імперій до незалежності носила за сукупністю справедливий характер і утворення нових держав на руїнах колишніх багатонаціональних імперій сприяло прискореному формуванню більш прогресивних правових устроїв з ознаками антимонахізму та основ демократії. Але при визначенні кордонів між новими державами та титульними націями колишніх імперій переможці війни не дотримувалися принципів справедливості рівною мірою щодо обох сторін. Перевага віддавалася задовільненню територіальних інтересів нових держав при одночасному ігноруванні справедливості у відношенні до колишніх державотворних націй.

Одвічність такої суперечливої політики підтвердилася після тієї війни. Діяльність країн Антанти – Франції, Великої Британії і США – з наближенням упродовж літа – початку осені 1918 р. військової перемоги, спрямовувалася на розчленування Габсбурзької монархії, підтримку нових незалежних держав. Ліквідація і територіальне розчленування усіх Центральних держав – Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії – після їх виходу з війни і укладення кожною з них упродовж жовтня-листопада 1918 р. перемир'я на користь нових сусідніх держав являлося стратегічною метою Франції та Великої Британії, яку їм вдалося втілити до життя.

Трагічний досвід Габсбурзької монархії заслуговує на особливу увагу, а її розчленування залишається повчальним і для нинішніх багатонаціональних імперій. Історичне минуле цієї держави показує, що політика експансіонізму, розширення свого впливу на міжнародній арені, протидія зростанню присутності інших світових гравців у регіонах її домінування продовжувала складати суть її існування, незважаючи на те, що пік її розквіту давно залишився у минулому, а період згасання її потенціалу, що започаткувався з кінця XIX ст., не враховувався Габсбурзьким двором, що лише прискорило її розпад.

Падіння і розпад кожною багатонаціональною монархії стало наслідком банкрутства політики її правлячих еліт. Причини і наслідки цього процесу були типовими. Поразка у війні, падіння абсолютизму, погіршення і тяжке соціально-економічне становище переважної частини населення усіх монархій у кінці війни, деморалізація їхніх збройних сил, неспроможність нової еліти швидко консолідувати суспільство на нових цінностях і активно відстоювати справедливі державні та національні інтереси; поширення антимонархічних,

соціал-демократичних, комуністичних ідеологій, які суттєво посилювалися в умовах піднесення національно-визвольних змагань підневільних народів, що комплексно і за потужністю переважали опір центрів вчорашніх монархій. На місці монархічної форми правління запроваджувалася республіканська модель державного устрою, що являлося прогресивним явищем у світовій історії.

Для поневолених народів монархії Версальські мирні договори стали тріумфом, а для панівних – австрійського та угорського – обернулися трагедією. Упродовж століття після укладення Тріанонського мирного договору усі політичні сили і громадські організації Угорщини вважають його умови не справедливими, він оцінюється грабіжницьким, неприйнятним і тимчасовим. Договір став визначальним чинником у формуванні відносин Угорщини із сусідніми державами, до яких потрапили значні частини угорської нації. Нині це – Румунія, Словаччина, Сербія, Україна.

Для всебічного розкриття даної теми насамперед мають досліджуватися загальносвітові тенденції, головні суперечності епохи, складові Версальської системи правопорядку, потім аналіз має торкатися простору Габсбурзької монархії в цілому, і тільки після цього – висвітлюватися проблеми окремої держави, у даному випадку – Угорщини. На жаль, значна частина фахівців обмежується розкриттям насамперед післяверсальських проблем конкретної держави, окремого договору, наприклад, Тріанонського, постановкою їх до центру уваги, не приділяючи належної уваги подібним проблемам інших народів та регіонів, спричинених Версалем. Комплексне і об'єктивне висвітлення Версальської системи правопорядку 1919-1923 рр. сприятиме глибшому розумінню формування міжнародних відносин у ХХ-ХХІ ст., породжених невдалими спробами успішно вирішити сучасні міжнаціональні проблеми.

На основі аналізу Сен-Жерменського та Тріанонського мирних договорів і враховуючи: позицію США про невизнання жодного договору Версальської системи мирних договорів та укладенням з Німеччиною, Австрією, Угорщиною окремих договорів про двосторонні відносини, неучасть цієї країни у роботі Ліги Націй у міжвоєнний період; непричетність СРСР до формування Версальської мирової системи та відсутність підтримки таких договорів, активну роль Радянського Союзу у перегляді Версальських кордонів нарівні з Німеччиною, Угорщиною, Болгарією у 1938-1941 рр.; висновки професора Ю.В. Ключникова (Москва) 1925, 1926 рр.; результати наукових досліджень Ж-Б. Дюрозеля, Д. Бовуа, М.-Е. Дюкре (Франція); В. Паливоди, Д. Ткача (Україна), Н. Алексюн, О. Стикаліна, Я. Шімова (РФ); десятків провідних вчених Угорщини, в яких Тріанонський договір визнається таким, що містив «драконівські умови», явився «великою катастрофою» в історії Угорщини, визнаються факти передачі до Чехословаччини, Румунії, Югославії разом з територіями цих етносів також і значних етнічних земель і етносів Австрії та Угорщини; виступ Яноша Кадара під час Заключної Наради у

Хельсінкі 1975 року, в якому вперше за соціалістичний період пролунала заява про те, що умови Тріанонського мирного договору для Угорщини були несправедливими і нанесли угорській національній пам'яті «невеликовну рану», що було сприйнято учасниками Наради цілком позитивно; а також відкидаючи позицію псевдонауковців України епохи розвинутого соціалізму і керуючись власними оцінками даної проблеми, ми дійшли до висновків про те, що серед усіх мирних договорів Версальської системи Тріанонський договір 1920 р. належить до самих несправедливих.

Водночас звернуто велику увагу на процес пом'якшення антиверсальської підходів СРСР у міжвоєнний період у міру зміцнення його позицій у Європі та відродження Німеччини у 1930-і рр., еволюції оцінок з боку СРСР Версальських договорів в цілому та Тріанонського договору, зокрема, від їх засудження до нейтралітету у 1938-1941 рр. під час їх перегляду, а за наслідками Другої світової війни – до їх підтримки. У кінці Другої світової війни позиція СРСР еволюціонувала до визнання Версальської системи мирних договорів, що диктувалося великодержавними прагненнями усіх країн Антинімецької коаліції. Підтримка з боку СРСР пропозицій членів «Великої трійки» щодо територіальних питань у Європі та у світі дозволила Москві максимально задовільнити власні гегемоністські інтереси у Європейському, Азійському та Тихоокеанському регіонах.

У ХХ ст. визначальна складова взаємин між народами ЦСЄ зазнавала докорінних змін. Австрійські і угорські правлячі класи домінували над іншими народами Габсбурзької монархії до її розпаду восени 1918 р. Сформовані Версальською системою кордони у міжвоєнний період ґрунтувалися на домінуванні інтересів переможниць та їхніх союзниць, нових суверенних держав – Чехословаччини, Польщі, Югославії, Румунії та Італії – у нових кордонах, при значному ігноруванні ними переможеної сторони. Це спонукало переможені держави зробити відповідні висновки і започаткувати шлях свого розвитку, спроможний до реваншу і виправлення кривдних умов Версалья.

Так було у минулому, так складалося й у середині ХХ ст. У 1934-1941 рр. ситуація у регіоні змінилася на користь Німеччини, Австрії, Угорщини, СРСР. Відновивши свій воєнно-промисловий потенціал, країни на чолі з Німеччиною у кінці 1930-х – початку 1940-х рр. анулювали Версальський порядок і запровадили новий на користь кожної з них. Творці Версалью на вимогу Німеччини у кінці 1930-х рр. погодилися на перегляд цієї системи. Чехословаччина, Польща, Югославія, Румунія були або ліквідовані як самостійні держави, або зменшені територіально. Їхня гегемонія над Угорщиною усувалася на користь іншого союзу держав. Весь регіон потрапив до нового порядку, запровадженого Німеччиною, СРСР, Італією, Угорщиною, Болгарією. Упродовж жовтня 1938 р. – квітня 1941 р. зі згоди як фундаторів умов Тріанонського договору, так і його противників відбувся перегляд кордонів із сусідніми державами на користь Угорщини.

Нове загострення протистояння двох світових центрів за світове панування вилилося у тяжку Другу світову війну, в якій блок країн Осі зазнав поразки. У черговий раз при вирішенні вузлових проблем, які породили війну 1939-1945 рр., спрацювало право переможця. Переможеним здебільшого були нав'язані умови, що впливали з ідеології Версальського правопорядку. Політика гегемонізму кінця Першої світової війни набула свого продовження після Другої світової війни. В основі політики творців та послідовників світового порядку за наслідками обох світових воєн лежало право переможців і сильнішого. Система мирного правопорядку 1919-1923 рр., сформована Францією, Великою Британією, США, та 1947 р., вибудована СРСР, США, Великою Британією, Францією, як і конкретний Тріанонський мирний договір 1920 р., є взаємопов'язаними актами і складають цілісну правову систему сучасного європейського і світового порядку.

Міжвоєнні та за результатами Другої світової війни традиції міжнародних відносин були успадковані у соціалістичних країнах Європи при переважанні інтересів нового світового гравця – СРСР. Упродовж 1920-1991 рр. у регіоні забезпечувалося домінування Чехословаччини, Югославії, Румунії; а національні інтереси Угорщини ігнорувалися, перебували на другорядних позиціях.

З падінням соціалізму та його міжнародної системи, завершенням трансформаційних перетворень у ЦСЄ, приєднанням країн цього простору до євроатлантичних структур умови Угорщини та сусідніх держав почали вирівнюватися. Це сталося завдяки: розпаду значної частини суб'єктів, причетних до формування кордонів після світової війни – СРСР, Чехословаччини, Югославії, низькій ролі Румунії у цих відносинах; забезпеченню домінування засад сталої демократії країн Заходу і на розширеному просторі ЄС – у ЦСЄ.

Позиції Угорщини у регіоні після набуття нею членства у євроатлантичних структурах зміцніли, а відновлення державного суверенітету, формування правового устрою та моделі державної влади стали ефективнішими у задовільненні її національних і державних інтересів. ЦСЄ вперше стала відносно незалежною від надмірного впливу світових держав. Завдяки певним досягненням Угорщини в економічній сфері, заходам по модернізації країни та її прискореному розвитку і наближенню до рівня розвинених країн ЄС, відносини між усіма країнами цього регіону з середини 10-х рр. XXI ст. нарешті урівноважилися. Жодна із сторін у ЦСЄ не користується абсолютною підтримкою світових лідерів. Проте і нині боротьба Угорщини за інтереси угорських закордонних спільнот принесла незначні успіхи. Це обумовлюється невеликим її потенціалом і впливом, що не дозволяє Угорщині наодинці вести активну роботу по захисту закордонних спільнот, тим більше у всіх сусідніх державах одночасно. Щоб схилити уряди сусідніх держав сприяти формуванню кращих, прийнятних для усіх сторін форм екзистенції угорських меншин,

Угорщина шукає підтримки серед світових держав, зокрема США, Німеччини та Росії. Великі надії покладаються й на Україну, але в умовах воєнної агресії РФ вони поки що не можуть справдитися.

Сформовані кордони між Угорщиною та сусідніми державами не у всьому відповідають етнічним принципам. На жаль, жодним режимам і суспільним моделям до нинішніх часів не вдавалося їх розв'язати справедливніше. Вибудована за наслідками трансформаційних перетворень на рубежі ХХ-ХХІ ст. сучасна модель влади в Угорщині забезпечила можливості для консолідації різних політичних еліт навколо ідеї єднання угорської нації у Карпатському регіоні. Боротьба по захисту прав та інтересів чисельної й автохтонної угорської меншини, що мешкає у сусідніх з Угорщиною державах, у 20-і рр. ХХІ ст. набула закономірного піднесення як в самій Угорщині, так і серед угорських спільнот Румунії, Словаччини, Сербії та України.

Небезпека асиміляції і зникнення закордонних угорців спонукала до консолідації провідних політичних сил сучасної Угорщини та лідерів партій і організацій закордонних угорців навколо ідеї територіальної чи культурно-освітньої автономії, набуття подвійного громадянства, єднання закордонних угорців навколо Угорщини, сприяння формуванню для них добрих умов економічного та соціального розвитку, залишення проживати на своїй рідній землі, збереження їх окремішності, уникнення еміграції, асиміляції і зникнення. Це – стратегічне і незмінне завдання політичних еліт посттрансформаційної Угорщини, якому підпорядкована її внутрішня та міжнародна політика. Задля досягнення успіхів влада цієї країни діє на усіх напрямках злагоджено, наполегливо і у правовому полі. Головна мета Угорщини – збереження закордонних угорців і забезпечення їм повноцінного розвитку на своїй рідній землі.

Підходи сусідніх з Угорщиною країн і через 100 років залишаються незмінними: Тріанонський договір є справедливим, бо ним було усунено гегемонію угорської нації над румунами, словаками, сербами, хорватами та українцями, кордони є надійними для унеможливлення посилення домінування Угорщини у регіоні; що умови договору розробили і схвалили насамперед великі держави Європи, весь цивілізований світ, усі, хто рахується з історичними реаліями. Незмінно констатується те, що Паризьким мирним договором від 10 лютого 1947 р. було відновлено Тріанонські кордони над Угорщиною, а це остаточно і назавжди. Така міжнародна позиція відповідає *status quo*.

Угорщина погоджується з територіальними положеннями Паризького договору 1947 р., не ставить під сумнів суверенітет, територіальну цілісність сусідніх держав і не прагне до перегляду кордонів із жодною з них. Водночас угорська сторона розглядає дане питання значно ширше, не лише з позицій державних утворень, територій, громадянства, природних багатств, прагнень панівних націй на цих землях, а керується нарівні з цим й інтересами угорської

автохтонної національної спільноти, потребами особи, яка має національні ознаки. У центрі її уваги перебувають етнічні, історичні та географічні фактори, які нації населяли землі, що відійшли від Угорщини до сусідніх держав. Якщо виходити з минулих імперіалістичних позицій, умов сили і права завойовників, то державницький і територіальний принципи були визначальними. Але для Угорської держави та угорської нації, для сучасного рівня розвитку цивілізації, окрім територіального, державного чинника, важливим також є етнічний, культурний фактори, збереження національної ідентичності багаточисельних спільнот. За умовами Тріанонського мирного договору від Угорщини до сусідніх держав відійшли землі інших народів і це було справедливим рішенням. Але поряд з цим від Угорщини було відібрано третину представників угорської нації разом з великими територіями, зокрема й з тими, де угорство явно чисельно переважало над іншими етносами. Остаточні територіальні рішення склалися не внаслідок угорського націоналізму, а скоріше через упереджену позицію переможців обох світових воєн та шовінізм лідерів сусідніх держав. Національне і територіальне питання цієї країни було вирішене значною мірою несправедливо. І сучасні проблеми міжнаціональних відносин між Угорщиною та сусідніми країнами випливають з цього кривдного договору, наслідки якого продовжують збурювати відносини у ЦСЄ.

Положення Конституції, Закону про громадянство, інші нормативні акти Угорщини про захист прав угорських спільнот на просторі ЄС оцінюються критично. Інституції ЄК займають у цьому питанні дуже виважену позицію і прагнуть, щоб Угорщина та сусідні держави на двосторонньому рівні досягали компромісу з усіх міжнаціональних проблем. Крім того, вважається, що увага на рівні ЄС до національних, етнічних, мовних та релігійних проблем поширюється лише на членів цієї спільноти, а не на країни усієї Європи. Однак, практика довела, що ці питання й щодо країн ЄС не набули належної уваги з боку інституцій ЄК.

Завдяки набуттю рівноправних відносин із сусідніми державами Угорщина, визнаючи незмінність державних кордонів сусідніх держав і діючи у межах міжнародного права, проводить активну політику підтримки інтересів великих угорських спільнот у сусідніх державах. Попервах вона поставила до центру уваги своєї міжнародної політики національний чинник, а згодом вивщила його над глобалізаційними процесами на просторі ЄС. Результати захисту угорських спільнот у Румунії, Словаччині, Сербії, Україні стали відчутними завдяки значній економічній і фінансовій допомозі, наданню закордонним угорцям подвійного громадянства, підтримці і відстоюванню їхнього культурно-освітнього і духовного розвитку, національної ідентичності та єднання як невід'ємної складової єдиної нації, що має зберегтися чисельно, не асимілюватися і не емігрувати, а розвиватися у сусідніх державах на своїй рідній землі. Сучасне становище угорців у сусідніх державах не задовільняє

Угорщину. Реалізація розробленої політико-правової, економічної і культурно-освітньої системи захисту угорських спільнот у Румунії, Словаччині, Сербії та Україні, активна діяльність по їх збереженню від асиміляції та витіснення з рідної землі свого проживання дає низькі результати. Домінування розходжень у позиціях обох сторін щодо врегулювання проблем угорських спільнот у сусідніх державах продовжує зберігатися, що унеможлиблює їх вирішення. Причиною неспівпадання позицій обох сторін є наслідком як угорського максималізму, так і великодержавницького егоїзму сусідніх держав, пасивної позиції провідних держав нинішньої Європи, зокрема й інституцій ЄК. Намагання оцінювати і сприймати усі заходи Угорщини, спрямовані на допомогу, підтримку і захист закордонного угорства, як складову сепаратистської діяльності, не відповідають дійсності.

Підводячи підсумки 30-ти річному трансформаційному періодові, зваживши всі плюси і мінуси, складнощі розвитку та суперечливі результати після входження більшості країн ЦС Європи до євроатлантичних структур, слід зазначити, що мети, спрямованої на забезпечення доленосних потреб угорської нації, вдалося досягти лише частково. Надії на успіхи Угорщини на просторі Європи посилюються в умовах відновлення правоцентристських і християнських традицій, подолання соціалістичних, лівих і ліберальних ідеологій, зміцнення ідеї про те, що Європа має стати континентом сильних націй, сприяти відродженню історичних традицій на християнських цінностях і демократії.

Особливо це підтверджується сучасним розвитком країн ЦСЄ, де поступово зміцнюються цінності саме такого спрямування. Державами-монополістами демонструється бажання законсервувати і не допускати загострення міжнаціональних відносин, породжених невідповідністю проведених у минулому кордонів етнічному розселенню народів. Зростаюча протидія з їхнього боку пошуку шляхів врегулювання міжетнічних спорів наочно підтверджується. Держави, які втратили свої значні етнічні території разом із відповідними спільнотами, зокрема Угорщина, навпаки, посилюють діяльність за недопущення асиміляції та зникнення їх колишніх співвітчизників із своєї рідної землі, підвищують їх правовий, культурно-освітній статус та покращують соціально-економічні умови життя угорських закордонних спільнот.

У сторіччя з дня підписання Тріанонського мирного договору 4 червня 1920 р. активна боротьба Угорщини та угорських меншин у сусідніх державах за свої культурно-освітні права і автономію наростала, і Будапешт цьому всіляко сприяв. У відповідь сусідні з Угорщиною країни посилювали адміністративно-правову, інформаційну діяльність, щоб переконати вітчизняну і міжнародну громадськість та правлячі кола, що усі права для угорських спільнот забезпечені задовільно, відповідають положенням резолюцій ООН, рішень ОБСЄ, нормам ЄС. Це було неповною правдою. Зволікання сусідніх з

Угорщиною держав – Румунії, Словаччини, Сербії, України – з наданням автономії обумовлені невеликим економічним потенціалом і військово-політичним впливом самої Угорщини, відсутністю надійної міжнародної підтримки, зокрема й з боку ЄК.

Протилежні оцінки Угорщини та сусідніх держав цих стосунків залишаються поки що незмінними, досягти порозуміння чи примирення у цих питаннях обом сторонам не вдається. Світова цивілізація та міжнародні процеси перебувають у постійній динаміці і, що саме головне, позначаються своєю нерівномірністю у розвитку із прискореним зміцненням потенціалу, як правило, на користь пригноблених. Так, прогресивні ідеї про неминучість краху імперіалізму, колоніалізму, комунізму у світовому масштабі, розпад великих колоніальних імперій у середині та кінці ХХ ст. справдилися, бо відображали об'єктивну реальність. Проте жодній моделі соціального устрою упродовж ХХ ст. не вдалося встановити державні кордони, які б оптимально відповідали межам розселення етносів. Через це між Угорщиною та сусідніми державами, яких це стосується, напруження і гострота міжнаціональної проблеми зберігається, врегулювати їх не вдалося ні у минулі, ні у нинішні часи.

У ХХ ст. міжнародні відносини склалися для Угорщини несприятливо, бо вона перебувала у таборі переможених. У ХХІ ст. робиться все для того, щоб Угорщина опинилася серед переможців і міжнародні процеси виявилися сприятливими для задоволення її національних інтересів. Припущення Прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана, що угорці п'ятого покоління, які живуть в умовах тріанонського синдрому, вийдуть з цієї трагедії переможцями, заслуговує на увагу.

Угорська політична еліта усвідомлює, що визначальні міжнародних відносин світові центри розвиваються нерівномірно, постійно змінювалися у минулому і змінюватимуться й у майбутньому. Разом із появою нових гегемонів становище пригноблених народів також не буде сталим. Правлячі кола Угорщини зробили вірні висновки із столітньої трагедії Тріанону, що складають основу їх діяльності на сучасному етапі. Сусіднім державам також доцільно відмежуватися від політики минулого, формувати тісну співпрацю і конструктивний діалог на взаємоприйнятних принципах країн сталої демократії, що сприятиме подоланню несправедливих наслідків різних форм гегемонізму, що торкнулися багатьох народів, пом'якшити негативний вплив й Тріанонського диктату.

Список використаних джерел та літератури

1. Коротка історія Угорщини. – Ниредьхаза, 1997. – 222 с.
2. Ima – es Enekkonyv. Magyar es latin egyhazi enekes es imak gyujtemeny. Hymnus – 12.kiadas – Eger – 1917 – 408 о.
3. Maracz Laszlo, Obrusanszky Borbola. A hunok oroksege. Mikes International, X. evf., 1.sz., с. 44-46. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.maracz-laszlo-obrusanszky-borbola-a-hunok-oroksege.MikesInternational_0110.pdf-[Mikes International]-Genius PDF

4. Повесть временных лет: перевод (полный текст). – М.-Л. – 1950. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lihachev.ru/lihachev/bibliografiya/4068>
5. Gesta Hungarorum/Magyar Anonymus/ (Magyarok cselekedetei-Діяння угорців /Літопис Януса Панноніуса) – Budapest, 1926.
6. Тиводар М.П. Етнокультурні процеси та особливості етнічної історії Закарпаття в I тисячолітті нашої ери // Науковий вісник Ужгородського університету – Серія Історія – 2003. – № 9 – С. 13-25.
7. Пеняк П. Чи було Закарпаття складовою частиною Русі-України на початках княжої доби? // Княжа доба: історія і культура. – 2012. – Вип. 6. – С. 9-17.
8. Акимов Д.Е. Между миграционизмом и автохтонизмом: вопросы происхождения русинов Закарпатья в дискурсивном пространстве национального нарратива. История русинов // Русин – 2017 – № 50 – С. 179-197.
9. Венгерские завоевания в Европе [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Венгерские_завоевания_в_Европе
10. Краткая история Венгрии. С древнейших времен до наших дней / Т.М. Исламов, А.И. Пушкаш, В.П. Шушарин. – М.: Наука, 1991. – 608 с.
11. Франко І. Твори. В 20-ти томах – Т. VIII – К.: Художня література, 1952. – 426 с.
12. Франко І. Твори. В 20-ти томах – Т. XIX – К.: Художня література, 1952. – 471 с.
13. Перепись населения Российской империи 1897. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Перепись_населения_Российской_империи
14. Население Украины. [Электронный ресурс]. – Режим доступа https://uk.wikipedia.org/wiki/Население_Украины
15. Кубійович В. Наукові праці. Том 1. Париж – Львів, 1996.
16. Berend T. Ivan, Ranki Gyorgy. Kozep-Kelet Europa gazdasagi fejlodese a 10-20. szazadban. – 2 Kiadas. – Budapest: Közgazd. és Jogi Kiadó, 1976. – 723 old.
17. Держалюк М.С. Активізація діяльності Угорщини у регіоні на початку ХХІ ст.: причини і результати // Суспільно-політичні процеси. Науково-популярне видання. – АПН. – 2019. – Вип. 4(14). – 368 с.
18. Borsanyi Andras. A harom piller. Kozep-Kelet-Europa atlalakulasa es a magyar kulpolitika valtozasa. – Budapest: Bona – L Vt., 2000. – 172 old.
19. 94 тисячі українців стали венграми // Вести. – 2 березня 2015. – № 36(436).
20. Гаврош О. Угорці в Україні. Проблеми подвійного громадянства та мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.radiosvoboda.org/a/28427757.html>
21. Тужанский Д. Что скрывается за идеей автономии венгров? Риски и возможности для Украины. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/article/2017/03/29/7063755/>
22. A migracios folyamatok hatasa a karpataljai magyarok szamanak alakulasa. Metszetek – 2018 [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.metszetek.unideb.hu
23. Феденец Ч. Вопрос венгерского меньшинства на фоне украинского кризиса // Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях. Сб. статей X-й международной научной конференции 10-11 сентября 2015 года. – ИЕ РАН. – М., 2015.
24. Folytatodnak a kisebbségi jogszukitesek Ukrajnaban. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/folytatodnak-a-kisebbségi-jogszukitesek-ukrajnaban/>
25. Csikos Sandor. A Nyugat-veleg kialakította allaspontjat Ukrajnarol // “Ruszkaja veszna” 2015. januar 26. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.transform.hu/680-a-nyugat-veleg-kialakitotta-allaspontjat-ukrajnarol
26. Уряд Угорщини виразив протест проти нового українського закону про освіту. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.karpatalja.ma/novini/uryad-ugorshhini-viraziv-protest-proty-novogo-ukrainskogo-zakonu-pro-osvitu/>

27. Прем'єр Угорщини: мені байдуже, чи відповідає стандартам український закон, питання в іншому. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/articles/2017/11/13/7073569>
28. Sziijártó P. Magyarország nem tudja támogatni Ukrajna integrációs törekvéseit. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mandiner.hu/cikk/20171027/sziijartó_magyarország_nem_tudja_tamogatni_Ukrajna_integrációs_törekvéseit
29. A rossz államközi kapcsolatok ellenére Magyarország továbbra is fokozottan fogja támogatni Kárpátalját. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/2563740-rossz-allamközi-kapcsolatok-ellenére-magyarország-továbbra-is-fokozottan-fogja-tamogatni>
30. Угорщина спростувала погодження з Україною шляхів врегулювання мовного питання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/2389017-ugorschina-sprostovala-dosyagnennya-domovlenostey-z-ukrajinoyu-schodo-vregulyuvannya-movnogo-pytannya>
31. Угорщина висунула умови для початку діалогу з Україною щодо мови освіти. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2018/02/13/7077478>
32. Гра з «фашизмом»: чому Угорщина підвищує ставки у тиску на Україну. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.euointegracion.com.ua/articles/2019/02/22/7093197/>
33. Глава МЗС Угорщини розкритикував закон про мову, покладає надії на Зеленського. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2019/04/25/7095661/>
34. Gulyas Gergely. A magyar kormány soha nem fogja feloldozni egyetlen nemzeti közzöset sem nagy hatalmi érdekek oltarán. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200027430-gulyas-gergely-magyar-kormány-soha-nem-fogja-feloldozni>
35. Президент Угорщини назвав обнадійливими переговори із Зеленським. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.karpatalja.ma/novini/president-ugorshhini-naznav-obnadilivimi-peregovori-iz-zelenskim/
36. Глава МИД Венгрии озвучил языковые требования Будапешта к Киеву. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/world/europe/glava-mid-vengrii-ozvuchil-yazykovye-trebvaniya-budapeshta-k-kievu-1296700.html>
37. Кулеба Д. Венгрия тоже должна пойти на уступки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/rus/interview/2019/09/27/7101190/>
38. Пристайко В. Ми вже 100 разів пояснювали це Угорщині! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/interview/2019/09/20/7100979/>
39. Sziijártó: állandó megfélemlítésben élnek a magyarok Ukrajnában. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200030482-prisztajko-es-nyughatatlan-magyarok>
40. Sziijarto: Magyarország blokkolja a NATO-Ukrajna tanácsuleseket, amíg nincs megállapodás a kisebbségi jogokról. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://karpathir.com/2020/03/10/sziijarto-magyarország-blokkolja-a-nato-ukrajna-tanacsuleseket-amig-nincs-megállapodás-a-kisebbségi-jogokról>
41. Kárpátaljai magyar vezetőkkel tárgyalt az ukrán oktatási miniszter Ungváron. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.karpatiinfo.net/cikk/belfold/200033601-karpataljai-magyar-vezetőkkel-targyalt-az-ukran-oktatási-miniszter-ungváron>
42. Az elfogadott oktatási törvény megszegi ezen alkotmányos kötelezettségeket. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatás/a-kmpszt-allasfoglalása-nyanyelvu-oktatás-ukrajnában>

43. Тужанский Д. Ненужная уступка: настоящие и выдуманные угрозы «венгерского района» на Закарпатье. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2020/06/12/7110984>
44. Kiss Daniel. Szeparatisták a Kárpátaljai magyarok, vagy csak Kijev nem hallja meg őket? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://azonnali.hu/cikk/20190926_szeparatistak_a_karpataljai_magyarok_vagy_csak_kijev_nem_hallja_meg_okek
45. Fodor Gyula. A humaneroforrás fejlesztés helyzete. Kárpátalján interetnikus megközelítésben. Doktori értekezés (PhD). – Debrecen – 2010.
46. Fedinec Csilla. A magyar-ukrán viszonyról: eredményről addig nem beszélhetünk, amíg nincs Orbán-Zelenszkij találkozó. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://karpathir.com/2021/02/01/fedinec-csilla-a-magyar-ukran-viszonyrol-eredmenyrol-addig-nem-beszlehetunk>
47. Кулеба Д. Угорщина вже приймає український закон про освіту в його нинішній формі. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/726382.html>
48. Borton fenyvegeti a KMKSZ elnökét, ha visszatér Ukrajnába. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://karpathir.com/2021/03/13/borton-fenyvegeti-a-kmksz-elnokek-ha-visszater-ukrajnaba>
49. Brenzovics László: Megpróbálunk túlélni. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://karpatinfo.net>politika/2021/2/1/brenzovics-laszlo-megprobalunk-tulelni-5328>
50. Joe Biden ele kerülhet a kárpátaljai magyarok helyzetére [Электронный ресурс] – joe-biden-ele-kerulhet-a-karpataljai-magyarok-helyezete-740 Режим доступа: <https://karpatinfo.net/2021/4/9/>
51. Szijjarto P. Magyarország elvárja, hogy Ukrajna tiszteletben tartsa a magyar közöség jogait. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://politic.karpat.in.ua/?p=22029&land=hu>
52. Szijjarto: Előrelépés történhet a Kárpátaljai magyarság ügyében. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://karpatinfo.net/2021/5/13/>
53. Szijjarto P. Magyarország azt szeretné, ha Ukrajna minden területen engedélyezné a magyar nyelv használatát. [Электронный ресурс]. – magyarorszag-azt-szeretne-ha-ukrajna-minden-területen-engedelyezne-a-magyar-nyelv-hasznalatat. – Режим доступа: <https://karpatinfo.net/2021/6/22/>

References

1. (1997). *Korotka istoriya Uhorshchyny* [A brief history of Hungary]. Nired'khaza, 1997. [In Ukrainian].
2. Ima – es Enekkönyv. Magyar es latin egyhazi enekes es imak gyujtemenye. Hymnus. 12 kiadas. Eger – 1917. [In Hungarian].
3. Maracz László, Obrusanszky Borbóla. *A hunok oroksege. Mikes International, X. evf., 1.sz., c. 44-46.* [Online]. Available from: http://www.maracz-laszlo-obrusanszky-borbola-a-hunok-oroksege.MikesInternational_0110.pdf [Mikes International]-Genius PDF [In Hungarian].
4. (1950). *Povest' vremennykh let: perevod (polnyy tekst)* [The Tale of Bygone Years: translation (full text)]. M-L. [Online]. Available from: <http://www.lhachev.ru/lihachev/bibliografiya/4068> [In Russian].
5. (1926). *Gesta Hungarorum/Magyar Anonymus/ (Magyarok cselekedetei)* Budapest. [In Hungarian].
6. Tyvodar, M.P. (2003). Etnokul'turni protsesy ta osoblyvosti etnichnoyi istoriyi Zakarpattya v I tysyacholitti nashoyi ery [Ethnocultural processes and features of the ethnic history of Transcarpathia in the first millennium AD]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu – Seriya Istoriya* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University - History Series], 9, pp. 13-25. [In Ukrainian].

7. Penyak, P. (2012). Chy bulo Zakarpattya skladovoyu chastynoyu Rusi-Ukrayiny na pochatkakh knyazhoyi doby? [Was Transcarpathia an integral part of Russia-Ukraine at the beginning of the princely era?]. *Knyazha doba: istoriya i kul'tura* [Princely era: history and culture], 6, pp. 9-17. [In Ukrainian].
8. Akimov, D.Ye. (2017). Mezhdru migatsionizmom i avtokhgonizmom: voprosy proiskhodzheniya rusinov Zakarpat'ya v diskursivnom prostranstve natsional'nogo narativa. Istoriya rusinov [Between migrationism and autochgonism: issues of the origin of the Rusyns of Transcarpathia in the discursive space of the national narrative. History of Rusyns]. *Rusin*, 50, pp. 179-197. [In Russian].
9. *Vengerskiye zavoyevaniya v Yevrope* [Hungarian conquests in Europe]. [Online]. Available from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Венгерские_завоевания_в_Европе [In Russian].
10. Islamov, T.M., Pushkash, A.I., Shusharin, V.P. (1991). *Kratkaya istoriya Vengrii. S drevneyshikh vremen do nashikh dney* [A Brief History of Hungary. From ancient times to the present day]. Moskva: Nauka. [In Russian].
11. Franko, I. (1952). *Tvory. V 20-ty tomakh. T. VIII* [Writings. In 20 volumes. Vol. VIII]. Kyiv: Khudozhnya literatura. [In Ukrainian].
12. Franko, I. (1952). *Tvory. V 20-ty tomakh. T. XIX* [Writings. In 20 volumes. Vol. XIX]. Kyiv: Khudozhnya literatura. [In Ukrainian].
13. *Perepis' naseleniya Rossiyskoy imperii 1897* [Population census of the Russian Empire 1897]. [Online]. Available from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Перепись_населения_Российской_империи [In Russian].
14. *Naseleniye Ukrainy* [Population of Ukraine]. [Online]. Available from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Население_Украины [In Russian].
15. Kubiyouvych, V. (1996). *Naukovi pratsi* [Scientific works] Tom 1. Paris-L'viv. [In Ukrainian].
16. Berend T. Ivan, Ranki Gyorgy. (1976). *Kozep-Kelet Europa gazdasagi fejlodese a 10-20. szazadban. – 2 Kiadas.* Budapest: Közgazd. és Jogi Kiadó. [In Hungarian].
17. Derzhalyuk, M.S. (2019). Aktyvizatsiya diyal'nosti Uhorshchyny u rehioni na pochatku XXI st.: prychny i rezul'taty [Intensification of Hungary's activity in the region at the beginning of the XXI century: causes and results]. *Suspil'no-politychni protsesy. Naukovo-populyarne vydannya – APN* [Socio-political processes. Popular science publication – APN], 4, (14). [In Ukrainian].
18. Borsanyi Andras. (2000). *A harom piller. Kozep-Kelet-Europa atlakulasa es a magyar kulpolitika valtozasa.* Budapest: Bona – L Bt. [In Hungarian].
19. (2015) 94 tysyachi ukraintsev stali vengrami [94 thousand Ukrainians became Hungarians]. *Vesti*, 2 march, 36(436). [In Ukrainian].
20. Havrosh, O. *Uhortsy v Ukrayini. Problemy podviynoho hromadyanstva ta movy* [Hungarians in Ukraine. Problems of dual citizenship and language] [Online]. Available from: <http://www.radiosvoboda.org/a/28427757.html> [In Ukrainian].
21. Tuzhanskiy, D. *Chto skryvayetsya za ideyey avtonomii vengrov? Riski i vozmozhnosti dlya Ukrainy* [What is hidden behind the idea of Hungarian autonomy? Risks and opportunities for Ukraine]. [Online]. Available from: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/article/2017/03/29/7063755/> [In Russian].
22. A migracios folyamatok hatasa a karpataljai magyarok szamanak alakulasa. *Metszetek – 2018* [Online]. Available from: www.metszetek.unideb.hu [In Hungarian].
23. Fedenets, Ch. (2015). Vopros vengerskogo men'shinstva na fone ukrainskogo krizisa [The issue of the Hungarian minority against the background of the Ukrainian crisis]. *Rossiya i Tsentral'naya Yevropa v novykh geopoliticheskikh real'nostyakh. Sb. statey X mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 10-11 sentyabrya 2015. IYe RAN.* [Russia and Central Europe in new geopolitical realities. Sat. articles of the X-th international scientific conference on September 10-11, 2015. IE RAS]. [In Russian].

24. *Folytatodnak a kisebbségi jogszukitesek Ukrajnaban.* [Online]. Available from: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/folytatodnak-a-kisebbségi-jogszukitesek-ukrajnaban/> [In Hungarian].
25. Csikos Sandor, (2015). *A Nyugat-veleg kialakitotta allaspontjat Ukrajnarol.* [Online]. “*Ruszkaja veszna*” *januar 26.* Available from: www.transform.hu/680-a-nyugat-veleg-kialakitotta-allaspontjat-ukrajnarol [In Hungarian].
26. *Uryad Uhorshchyny vyrazyv protest proty novoho ukrayins'koho zakonu pro osvitu. Uryad Uhorshchyny vyrazyv protest proty novoho ukrayins'koho zakonu pro osvitu* [The Hungarian Government protested against the new Ukrainian law on education]. [Online]. Available from: <http://www.karpatalja.ma/novini/uryad-ugorshhini-viraziv-protest-proty-novogo-ukrainskogo-zakonu-pro-osvitu/> [In Ukrainian].
27. *Prem'yer Uhorshchyny: meni bayduzhe, chy vidpovidaye standartam ukrayins'ky zakon, pytannya v inshomu* [The Prime Minister of Hungary: I don't care if Ukrainian law meets the standards, the question is different]. [Online]. Available from: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/13/7073569> [In Ukrainian].
28. Sziijártó, P. *Magyarország nem tudja támogatni Ukrajna integrációs törekveit.* [Online]. Available from: http://mandiner.hu/cikk/20171027/sziijártó_magyarország_nem_tudja_tamogatni_Ukrajna_integrációs_torekveit [In Hungarian].
29. *A rossz államközi kapcsolatok ellenére Magyarország továbbra is fokozottan fogja támogatni Karpataljat.* [Online]. Available from: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/2563740-rossz-allamközi-kapcsolatok-ellenere-magyarország-továbbra-is-fokozottan-fogja-tamogatni> [In Hungarian].
30. *Uhorshchyna sprostuvala pohodzhennya z Ukrayinoyu shlyakhiv vrehulyuvannya movnoho pytannya* [Hungary denied that it had agreed with Ukraine on ways to resolve the language issue]. [Online]. Available from: <http://www.unian.ua/politics/2389017-ugorschina-sprostuvala-dosyagnennya-domovlenostey-z-ukrayinoyu-schodo-vregulyuvannya-movnogo-pytannya> [In Ukrainian].
31. *Uhorshchyna vysunula umovy dlya pochatku dialohu z Ukrayinoyu shchodo movy osvity* [Hungary has set the stage for a dialogue with Ukraine on the language of education]. [Online]. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/13/7077478> [In Ukrainian].
32. *Hra z “fashyzmom”: chomu Uhorshchyna pidvyshchuye stavky u tysku na Ukrayinu* [Playing with “fascism”: why Hungary raises rates on pressure on Ukraine]. [Online]. Available from: <https://www.eurointegracion.com.ua/articles/2019/02/22/7093197/> [In Ukrainian].
33. *Hlava MZS Uhorshchyny rozkrytukuvav zakon pro movu, pokladaye nadiyi na Zelens'koho* [The Hungarian Foreign Minister criticized the language law and pinned his hopes on Zelensky]. [Online]. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/04/25/7095661/> [In Ukrainian].
34. Gulyas Gergely. *A magyar kormány soha nem fogja felalldozni egyetlen nemzeti kozosseget sem nagyhatalmi erdek oltaran.* [Online]. Available from: <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200027430-gulyas-gergely-magyar-kormány-soha-nem-fogja-felalldozni> [In Hungarian].
35. *Prezydent Uhorshchyny nazvav obnadiyvymy perehovory iz Zelens'kym* [The President of Hungary called the talks with Zelensky encouraging]. [Online]. Available from: www.karpatalja.ma/novini/president-ugorshhini-naznav-obnadijivimi-peregovori-iz-zelenskim/ [In Ukrainian].
36. *Glava MID Vengrii ozvuchil yazykovyye trebovaniya Budapeshta k Kiyevu* [The head of the Hungarian Foreign Ministry announced the language requirements of Budapest to Kiev]. [Online]. Available from: <https://www.segodnya.ua/world/europe/glava-mid-vengrii-ozvuchil-yazykovyye-trebovaniya-budapeshta-k-kiyevu-1296700.html> [In Russian].

37. Kuleba, D. *Vengriya tozhe dolzhna poyti na ustupki* [Hungary also has to make concessions]. [Online]. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2019/09/27/7101190/> [In Russian].
38. Prystayko, V. *My vzhe 100 raziv poyasnyuvaly tse Uhorshchyni!* [We have already explained this to Hungary 100 times!]. [Online]. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2019/09/20/7100979/> [In Ukrainian].
39. *Szijjártó: állandó megfélemlítésben élnek a magyarok Ukrajnában.* [Online]. Available from: <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200030482-prisztajko-es-nyughatatlan-magyarok> [In Hungarian].
40. *Szijjarto: Magyarország blokkolja a NATO-Ukrajna tanácsuleseket, amíg nincs megállapodás a kisebbségi jogokról.* [Online]. Available from: <https://karpathir.com/2020/03/10/szijjarto-magyarorszag-blokkolja-a-nato-ukrajna-tanacsuleseket-amig-nincs-megallapodas-a-kisebbségi-jogokrol> [In Hungarian].
41. *Karpatyalai magyar vezetokkal tárgyalt az ukrán oktatási miniszter Ungváron.* [Online]. Available from: <https://www.karpatiinfo.net/cikk/belfold/200033601-karpatyalai-magyar-vezetokkal-targyalt-az-ukran-oktatasi-minister-ungvaron> [In Hungarian].
42. *Az elfogadott oktatási törvény megszegi ezen alkotmányos kötelezettségeket.* [Online]. Available from: <https://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatas/a-kmpsz-allasfoglalasa-anyanyelvu-oktatas-ukrajnaban> [In Hungarian].
43. Tuzhanskiy, D. *Nenuzhnaya ustupka: nastoyashchiye i vydumannyye ugrozy “vengerskogo rayona” na Zakarpat’ye* [Unnecessary concession: real and invented threats of the “Hungarian region” in Transcarpathia]. [Online]. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2020/06/12/7110984> [In Russian].
44. Kiss Daniel. *Szeptatistak a Karpataljai magyarok, vagy csak Kijev nem hallja meg oket?* [Online]. Available from: https://azonnali.hu/cikk/20190926_szeparatistak_a_karpataljai_magyarok_vagy_csak_kijev_nem_hallja_meg_oket [In Hungarian].
45. Fodor Gyula. *A humaneroforras fejlesztes helyzete. Karpatoljan interetnikus megkozelitesben.* Doktori értekezés (PhD). Debrecen, 2010. [In Hungarian].
46. Fedinec Csilla. *A magyar-ukrán viszonyról: eredményről addig nem beszélhetünk, amíg nincs Orbán-Zelenszkij találkozó.* [Online]. Available from: <https://karpathir.com/2021/02/01/fedinec-csilla-a-magyar-ukran-viszonyrol-eredmenyrol-addig-nem-beszelhetunk-> [In Hungarian].
47. Kuleba, D. *Uhorshchyna vzhe pryymaye ukrajins’kyy zakon pro osvitu v yoho nynishniy formi* [Hungary is already adopting the Ukrainian law on education in its current form]. [Online]. Available from: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/726382.html> [In Ukrainian].
48. *Borton fenyegeti a KMKSZ elnököt, ha visszatér Ukrajnába.* [Online]. Available from: <https://karpathir.com/2021/03/13/borton-fenyegeti-a-kmksz-elnoket-ha-visszater-ukrajnaba> [In Hungarian].
49. *Brenzovics László: Megpróbálunk túlélni.* [Online]. Available from: <https://karpatinfo.net>politika/2021/2/1/brenzovics-laszlo-megprobalunk-tulelni-5328> [In Hungarian].
50. *Joe Biden ele kerülhet a karpataljai magyarok helyzetére.* [Online]. – [joe-biden-ele-kerulhet-a-karpataljai-magyarok-helyzete-740](https://karpatinfo.net/2021/4/9/joe-biden-ele-kerulhet-a-karpataljai-magyarok-helyzete-740) Available from: <https://karpatinfo.net/2021/4/9/joe-biden-ele-kerulhet-a-karpataljai-magyarok-helyzete-740> [In Hungarian].
51. Szijjarto, P. *Magyarország elvárja, hogy Ukrajna tiszteletben tartsa a magyar közöség jogait.* [Online]. Available from: <http://politic.karpat.in.ua/?p=22029&land=hu> [In Hungarian].
52. *Szijjarto: Előrelépés történhet a Karpataljai magyarság ügyében.* [Online]. – [szijjarto-elorelepes-tortenhet-a-karpataljai-magyarsag-ugyeben](https://karpatinfo.net/2021/5/13/szijjarto-elorelepes-tortenhet-a-karpataljai-magyarsag-ugyeben). Available from: <https://karpatinfo.net/2021/5/13/szijjarto-elorelepes-tortenhet-a-karpataljai-magyarsag-ugyeben>. [In Hungarian].
53. Szijjarto P. *Magyarország azt szeretné, ha Ukrajna minden területen engedélyezze a magyar nyelv használatát.* [Online]. – [magyarorszag-azt-szeretne-ha-ukrajna-minden-terulet-en-gendelyezze-a-magyar-nyelv-hasznalatat](https://karpatinfo.net/2021/5/13/magyarorszag-azt-szeretne-ha-ukrajna-minden-terulet-en-gendelyezze-a-magyar-nyelv-hasznalatat). [Online]. – [magyarorszag-azt-szeretne-ha-ukrajna-minden-terulet-en-gendelyezze-a-magyar-nyelv-hasznalatat](https://karpatinfo.net/2021/5/13/magyarorszag-azt-szeretne-ha-ukrajna-minden-terulet-en-gendelyezze-a-magyar-nyelv-hasznalatat)

engedelyezne-a-magyar-nyelv-hasznalatat. – Available from:: <https://karpatinfo.net/2021/6/22/>
[In Hungarian].

Держалюк Н.С. Трианонський мирний договір – источник нестабільності в Центрально-Всхідній Європі (Частина 3).

В статті відзначається, що Трианонський мирний договір від 4 червня 1920 р. між країнами Антанти та Угорщиною в результаті Першої світової війни виявився, як і всі інші шість договорів Версальської системи, переважно несправедливим. Насильницькою територією Угорщини зменшилася на 2/3-х, чисельність населення скоротилася в 2,7 рази, третина угорського етносу перейшла в склад сусідніх держав.

Відзначається, що протягом 1920-2020 рр. в Угорщині не було власних політичних сил різних напрямків і течій, які визнавали б Трианонський мирний договір справедливим. Одночасно, правлячі політичні еліти сусідніх з Угорщиною держав вважали і вважають умови Трианона справедливими. Такі протилежні оцінки наслідків Версальського порождали антагонізм, робили неможливим досягнення компромісу між країнами Центрально-Всхідньої Європи.

Звертається увагу на те, що в період домінування в Європі коаліції країн во главі з Німеччиною Версальського мирного договору, в тому числі і Трианонський, були скасовані, вводився новий порядок, в якому активну роль зіграли опоненти Версальського – Німеччина, Італія, Японія, СРСР, Угорщина, Болгарія.

Відзначається, що переможці Другої світової війни відновили межі країн союзників Німеччини в Європі, згідно власним геополітичним інтересам, що на 70% відповідали межам, встановленим Антантою після Першої світової війни. Паризьким мирним договором від 10 лютого 1947 р. над Угорщиною були відновлені трианонські межі. СРСР, Велика Британія, Франція і США діяли з гегемоністських позицій, керувалися правом переможця і в багатьох нав'язали переможеним країнам дискредитовані умови Версальської системи, не зробили належних висновків і не вистроїли міжнародні стосунки на близьких до справедливості принципах, а зберегли відповідними договорами ускладнені територіальні суперечності минулого.

Вказується, що загроза асиміляції і зникнення закордонних угорців – одна з головних причин активізації сучасної Угорщини. Методи для подолання синдрому розщепленості угорської нації в Центрально-Всхідній Європі, який продовжується вже століття, дають незначительні результати; темпи скорочення чисельності угорців в сусідніх державах на останньому столітті є найбільшими, тому в Будапешті вважається, що немає часу для промедлення з введенням автономії для закордонних угорців, тому що через наступні 25 років сама потреба в ній зникне.

Підкреслюється, що рівень захисту прав угорського меншинства в Закарпатті особливо сказується на взаємостосунках Угорщини з Україною. Зміцнення стосунків між Угорщиною і Україною має мінімальні шанси, оскільки позиції сторін по порядку застосування освітнього і мовного законодавства в Закарпатті не збігаються.

Враховуючи рішучість Угорщини і угорських зарубіжних спільнот в 2020 р. (століття підписання Трианонського мирного договору 4 червня 1920 р.), зроблено висновки, що ця проблема не тільки не втрачає актуальності, але і значно посилюється.

Ключові слова: Трианонський мирний договір, титулярна нація і меншинство, міжетнічні проблеми, зарубіжні угорці, подвійне громадянство, автономія, мова освіти меншинств, роль державної мови.

Derzhaliuk M. The Treaty of Trianon as a Source of Instability in the Central-Eastern Europe (Part 3).

The article notes that the Trianon Peace Treaty of June 4, 1920 between the Entente countries and Hungary, as a result of the First World War, turned out to be, like all the other six treaties of the Versailles system, mostly unfair. Forcibly the territory of Hungary decreased by 2/3, the population decreased 2,7 times, a third of the Hungarian ethnic group became part of neighboring states.

It is noted that during 1920-2020. In Hungary, there were no powerful political forces of various trends and trends that would recognize the Trianon Peace Treaty as just. At the same time, the ruling political elites of the neighboring states of Hungary considered and still consider the conditions of the Trianon fair. Such opposite assessments of the consequences of Versailles engendered antagonism, making it impossible to reach a compromise between the countries of Central-Eastern Europe.

Attention is drawn to the fact that during the domination in Europe of the coalition of countries led by Germany of the Versailles Peace Treaty, including the Trianon, were dismantled, a new order was introduced, in which opponents of Versailles – Germany, Italy, Japan, the USSR, Hungary, Bulgaria, played an active role.

It is noted that the winners of the World War II restored the borders of the countries of Germany's allies in Europe, in accordance with their own geopolitical interests, which corresponded by 70% to the borders established by the Entente after the World War I. The Trianon borders were restored over Hungary by the Paris Peace Treaty of February 10, 1947. The USSR, Great Britain, France and the United States acted from a hegemonic position, were guided by the right of the winner and in many respects imposed on the defeated countries the conditions of the Versailles system were discredited, did not draw proper conclusions and did not build international relations on principles close to justice, but preserved the complicated territorial contradictions of the past with the corresponding treaties.

It is indicated that the threat of assimilation and disappearance of foreign Hungarians is one of the main reasons for the revitalization of modern Hungary. Measures to overcome the syndrome of the dismemberment of the Hungarian nation in Central-Eastern Europe have been going on for centuries with little results; The rate of decline in the number of Hungarians in neighboring states over the past century is the highest, so Budapest believes that there is no time to delay the introduction of autonomy for foreign Hungarians, because in the next 25 years the very need for it will disappear through their disappearance.

It is emphasized that the level of ensuring the rights of the Hungarian minority in Transcarpathia especially affects the relationship of Hungary with Ukraine. The improvement of relations between Hungary and Ukraine has minimal chances, since the positions of the parties on the procedure for the application of educational and language laws in Transcarpathia do not coincide.

Taking into account the decisive activity of Hungary and the Hungarian foreign communities in 2020 (the century of the signing of the Trianon Peace Treaty on June 4, 1920), it is concluded that this problem will not lose its relevance, but will significantly increase.

Keywords: Trianon Peace Treaty, titular nation and minority, interethnic problems, foreign Hungarians, dual citizenship, autonomy, language of education of minorities, the role of the state language.